

NÉMET PHILOLOGIAI DOLGOZATOK
SZERKESZTIK: PETZ GEDEON, BLEYER JAKAB, SCHMIDT HENRIK.
XLIX.

**ADATOK
A SZEGEDI NÉMET
TELEPESEK ÉS CÉHEIK
TÖRTÉNETÉHEZ**

IRTA:
JENŐFI ÉVA

BUDAPEST, 1932
PFEIFER FERDINÁND-FÉLE KÖNYVKERESKEDÉS
(ZEIDLER TESTVÉREK)

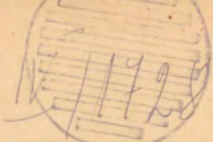

A NÉMET PHILOLOGIAI DOLGOZATOK

eddig megjelent füzetei :

(Von den in ungarischer Sprache verfassten und mit je einem deutschen Auszug versehenen Arbeiten zur deutschen Philologie sind bis jetzt folgende Hefte erschienen :)

- I. *Thienemann Tivadar*: Német és magyar nyelvújító törekvések. (Bestrebungen auf dem Gebiete der deutschen und ungarischen Sprachreform.) 1912. 1.50 P
- II. *Csaki Richárd*: Honterus János német iratai forráskritikai és nyelvészeti szempontból. (Quellenkritische und sprachliche Untersuchung der deutschen Schriften des Johannes Honterus.) 1912. 1.50 P
- III. *Dr. Hajek Egon*: Az erdélyi szász regényirodalom a XIX. század közepén. (Der siebenb. -sächsische Roman um die Mitte des 19. Jahrhunderts.) 1913. 2.50 P
- IV. *Róth Alfréd*: Tanulmányok (az erdélyi szász) Roth Dánielről I. Roth Dániel élete. II. Roth Dániel regényeinek és novelláinak forrása [Studien über (den siebenb. -sächsischen Romanschriftsteller) Daniel Roth: 1. Das Leben Daniel Roths; 2. Die Quellen der Romane und Novellen Daniel Roths.] 1913. 3.— P
- V. *Dr. Huss Richárd*: Az erdélyi szász nyelvjárastanulmányozás mai állása. (Der heutige Stand der siebenbürgisch-sächsischen Sprachforschung.) 1913. 2.— P
- VI. *Hollitzer Gyula*: Liszt Ferenc és a weimari irodalmi élet (Franz Liszt und das literarische Leben in Weimar.) 1913. 3.— P
- VII. *Schwarz Frigyes*: A soproni hienc gyermekdal. (Das Kinderlied der Hienzen in Sopron-Oedenburg.) 1913. 4.— P
- VIII. *Szentirmay Gizella*: Mörike Eduard „Maler Nollen“ című regénye. (Ed. Mörikes „Maler Nollen.“) 1913. 2.— P
- IX. *Czinkotszky Jenő*: Oswald újbányai jegyző német verses elbeszélése a XIV. századból. (Die deutsche Verserzählung Oswalds des Schreibers aus Ujbánya-Königsberg in Ungarn aus dem 14. Jahrh.) 1914. 2.50
- X. *Schwartz Elemér*: A rábalapincsközi (délbajor) nyelvjárás hangtana. [Lautlehre der (südbayrischen) Mundart zwischen der Raab u. Lafnitz (in Westungarn)]. 1914. 3.50 P
- XI. *Trócsányi Dezső*: Humboldt Vilmos nyelvbölcselete. (W. von Humboldts Sprachphilosophie.) 1914. 2.— P
- XII. *Kádár Jolán*: A budai és pesti német színészet története 1812-ig. Függetlenül a budai és pesti német színházak műsora 1783—1812. (Geschichte der Ofner und Pester deutschen Theater bis 1812. Als Anhang das Repertoire der Ofner und Pester deutschen Theater 1783—1812.) 1914. 3.— P
- XIII. *Moór Elemér*: A Toldi-monda és német kapcsolatai. [Die (ungarische) Toldi-Sage und ihre Zusammenhänge mit der deutschen Sage.] 1914. 2.— P
- XIV. *Koszó János*: Fessler Ignác Aurél élete és szépirodalmi működése.

2240

NÉMET PHILOLOGIAI DOLGOZATOK
SZERKESZTIK: PETZ GEDEON, BLEYER JAKAB, SCHMIDT HENRIK
XLIX.

VB 19067

**ADATOK
A SZEGEDI NÉMET
TELEPESEK ÉS CÉHEIK
TÖRTÉNETÉHEZ**

IRTA:
JENŐFI ÉVA

BUDAPEST, 1932
PFEIFER FERDINÁND-FÉLE KÖNYVKERESKEDÉS
(ZEIDLER TESTVÉREK)

A Szegedi M. Kir. Ferencz József-Tudományegyetem
bölcészlet-, nyelv- és történettudományi karához be-
nyújtott doktori értekezés.

Bíráló: dr. Schmidt Henrik egy. ny. r. tanár.

Társbíráló: dr. Mályusz Elemér egy. ny. r. tanár.

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000845716

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
Magyar Történelmi Intézetének Könyvtára

Lelt. napló: ~~VI.~~ Lez.: VI.
a csoport: 342. szám.

VB 19067

Előszó.

Szeged életének egy fejezetéről s nyugatról Szegedre származott német iparosoknak a város közéletében s különösen a célekben a XVIII—XIX. századokban kifejtett tevékenységről szól e tanulmány. Szeged kultúrtörténetének egy része ez, átszőve azóta magyarrá lett, vagy kihalt, elfeledett német eredetű családokra vonatkozó adatokkal, melyeket a városi levéltár, a városi múzeum és Somogyi-könyvtár, a belvárosi plébánia anyakönyvei és egyes, magántulajdonban lévő okmánygyűjtemények vagy családi okiratok elsárgult levelei őriztek meg számunkra s amelyeket a müncheni Staatsbibliothek-ben sikerült kiegészítenem.

Munkám végeztével legkedvesebb kötelességemnek tartom, hogy Schmidt Henrik dr. és Mályusz Elemér dr. szegedi egyetemi tanár uraknak támogatásuk és útbaigazításukért hálás köszönetemet kifejezzem.

Köszönettel emlékszem meg Hartig müncheni könyvtárigazgató urról (Staatsbibliothek, Realkatalogsaal), valamint a Somogyi-könyvtárban s a szegedi városi levéltárban végzett kutatásaim során tapasztalt szíves előzékenységükért Szőke Mihály könyvtáros, Cs. Sebestyén Károly h. igazgató és Sz. Szigethy Vilmos főlevéltáros urakról, azonkívül dr. Lugosi Döme ügyvéd úrról, aki a tulajdonában lévő régi, értékes kéziratgyűjteményt a legnagyobb készséggel bocsátotta rendelkezésemre.

Szeged, 1932 március.

A szerző.

Forrásmunkák.

a) Levéltári források.

- Szeged városi levéltár
Tanácsi jegyzőkönyvek 1717—1864.
Lajstromozatlan iratok 1737—1880.
Szegedi polgárok összeírása 1723.
»Aranykönyv« polgárlajstromai és lajstromozatlan iratai.
Országos levéltár, Archivum regnicolare Lad I. I. No. 1 f. 6.
Szegedi polgárok adóösszeírásai 1715. és 1720. évekből.
Szeged belvárosi plébánia hivatal
Protocolla Defunctorum 1713—1880
Protocolla Copulatorum 1713—1880.
Somogyi Könyvtár és Szegedi Városi Múzeum
Céhiratok (cédulakatalógussal)
Dr. Lugosi Döme ügyvéd kéziratgyűjteménye
Sótári iratok.
Wiedermann család tulajdonában
Családi iratok.

b) Nyomtatott munkák.

- Acsády: Magyarország népessége a pragmática Sanctio korában. Bp. 1896.
Cs. Sebastyén Károly dr.: Szegedi utcák. Kultúrtörténeti tanulmány. Szeged, 1928.
Fényes Elek: Magyarországnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statisztikai és geographiai tekintetben IV. k. Pest, 1839.
Hilf László: A szegedi iparosság története, 1929.
Hoffmann Leo: Kurze Geschichte der Banater Deutschen. Temesvár, 1925.
Hoffransegg gróf: Utazás Magyarországon 1793—94-ben. Bp. 1877.
Ipolyi Arnold: A magyar iparélet fejlődése.
Kassics Ignác: A magyarországi mesterembereket, ezeknek legényeit és tanítványait, nem különben a mester czéheket illető kegyelmes királyi rendelkezések kivonatai. Bécs, 1833.
Kiss—Tonelli—Szigethy: Szeged, Magyar városok monografiája. Budapest, 1927.
Kovács János: Szeged és népe. Szeged, 1901.
— Szegedi emlékek. Szeged, 1895.
Kulinyi Zsigmond: Szeged újkora. I. köt. 1879—99.
Lugosi Döme dr.: A szegedi piaristák drámajátékai. Szeged, 1930.
— A szegedi piaristák drámajátékainak színlapjai. Szeged, 1930.

- Ordinanz Konstantin: A Libanus havasi alatt illatozó titkos értelmű rózsá. Szeged, 1831.
- Papp János: A piaristák Szegeden. Szeged, 1886.
- Pataki I. Ászló: A magyar színészet története. Bp. 1922.
- Pozsár István: Csongrádmegyei céhek története. 1912.
- Reizner János: Szeged története. (4 köt.) Szeged, 1899.
— A régi Szeged. Szeged, 1884.
- Schünerann Konrad: Die Entstehung des Städtewesens in Südosteuropa. Berlin, Südosteuropäische Bibl. 1. Bd.
- Szádeczky Lajos dr.: Iparfejlődés és a céhek története Magyarországon. 2 köt. Bp. 1913.
- Szmollény Nándor: A szegedi magyar nemzeti színészet százéves története. Bp. 1906.
- Szokolay J.: Céhek és iparszabadság. Pest, 1877.
- Takáts Sándor: A régi Magyarország jókedve.
- Uhlich Honorius: Theatralisches Angedenken den Freunden der Kunst ehfruchtswoll gewidmet von H. Uhlich Souffleur des hiesigen Theaters. Szeged. (Évszám nélkül, 1854. és 56. között?)

*

- Banner János: Szeged települése. Föld és Ember. 1925.
- Bodenstein Gusztáv: A belgrádi németek 1724. évi statútuma. Tört. Sz. 1913.
- Kovács János: II. József császár Szegeden. Dug. Társ. Évk. 1894.
- Könyves J.: Legényavatás. Szegedi Napló 1895. 30. sz.
- Lugosi Döme dr.: A szegedi zenekultúra története. Muzsika 1929. dec.
- Madzsar Imre: Az elemi oktatás fővárosunkban a török kiűzése után. Száz. 1925.
- Reizner János: Szeged és Délmagyarország. Dug. Társ. Évk. 1894.
- Richter M. István: Ethnographia, 1920. és 1929. évf.
- Régi feljegyzések Szegedről. Tud. Gyűjt. 1820. I. köt. 97—100 l.
- Régi szegedi céhládák. Pesti Napló 1905. márc. 3.
- Schmidt Henrik dr.: Haus und Hof der Donauschwaben. D. U. H. Bl. II. Jhg. Heft 3.
- Takáts Sándor: Hajóépítők telepítése a XVI., XVII. és XVIII. században. Magy. Gazdaságtört. Szemle, 1904. 81. l.

c) A függelék forrásai.

- Allgemeines Verzeichnis der Ortsgemeinden und Ortschaften Österreichs. Wien, 1915.
- Benedict (Prof. Dr. Fr.): Orbis latinus. Berlin, 1909.
- Crusius (Christian): Topographisches Post-Lexicon aller Ortschaften der k. königl. Erbländer, I. Theil: Böhmen, Mähren, Schlesien; II. Theil: Österreich. (Wien, 1798.)
I. Supplement: Salzburg. Wien, 1819.
- Geographisches Statistisch-Topographisches Lexicon vom Kur- u. Oberrheinischen Kreis. Ulm, 1805.

- Henne (Hugo): Ortsverzeichnis für die Thüringischen Staaten. Weimar, 1902.
- Hohn (Dr. Carl Friedrich) u. Weisenmann (Dr. Jos. Ant.): Topographisch-statistisches Lexicon vom Königreiche Bayern. Erlangen, 1832.
- Lung (Adolf): Neues Ortslexicon des Königreichs Württemberg. Stuttgart, 1912.
- Mayer (Wilhelm): Statistik u. Topographie des Herzogtums Kärnthen. Klagenfurt, 1769.
- Mayerhofer (Hans): Österreich-Ungarisches Orts-Lexicon. Wien, 1896.
- Meyers: Orts u. Verkehrs Lexicon des D. Reichs. II. Bd. Leipzig, 1912.
- Oesterley (Dr. Hermann): Hist. geogr. Wörterbuch des deutschen Mittelalters. Gotha, 1881.
- Ortschaftenverzeichnis des Königreichs Bayern. München, 1904.
- Ritters: Geographisch-Statistisches Lexicon.
- Schmutz (Carl): Histor. Topographisches Lexicon von Steyermark. Gratz, 1822.
- Andrees Handatlas (Jubiläumsausgabe 1909.)
-

Bevezetés.

Szeged középkori ipari életéről írott emlékeink vagy hi-
teles adataink, sajnos, nincsenek. Nem csoda, hiszen a török
kétszer égette fel a várost, a Tisza többször is elöntötte, sőt,
amint az 1717. évi tanácsi jegyzőkönyv¹⁾ állítja, a város szék-
házának lebontásakor még a török hódoltság s az azt követő
idők számos irata is eltűnt egy »vellenséges érzelmű« építész
kezén.

Első okmányunk, amely Szeged gazdasági viszonyairól tá-
jékoztat, egy az 1522. évből való egyházi tizedlajstrom²⁾ Ez a
város lakosai között 291 önálló iparos nevét is felsorolja, ami-
ből kétségtelen, hogy a szegedi ipar alkotó tevékenysége meg-
lehetős régi időkre nyúlik vissza. Ugyanis, ha Szeged lakos-
ságának ezen esztendőben már majdnem háromszáz iparosra
volt szüksége, hogy magát iparcikkével kellően elláthassa,
bizonyos, hogy ez nem kezdeti stádium, hanem nagy multra
visszatekintő, nagyforgalmú virágzás, jelentős kifejelettség. A
másfélszázados török uralom alatt azonban hanyatlásnak in-
cúlt a szegedi ipar, mely a béke nyugodt éveiben biztonsá-
got és jólétet nyújtott a városnak. A hódoltság alatt Szegeden
minden stagnált. Voltak iparágak, melyek ezen időben teljesen
megszűntek. A vár visszaszerzésének megghiúsult kísérlete (1552)
például, súlyos következményekkel járt Szegedre nézve. Az ipa-
rosok közül sokan — így a pénzverők is — elmenekültek a
törökök bosszúja elől. Mások végkép elköltöztek.³⁾ Az erőszakos
foglalylejtésekkel is nagy veszteség érte Szeged ipari életét.

A török előtti időkből fennmaradt céhek: mészárosok, ma-
gyarszabók, szappanfőzők, bognárok és kerékgyártók a ková-
csokkal egyesülve, csizmadiák, fazekasok, szücsök, szűrszabók,
gombkötők, szíjgyártók és nyeregkészítők, szabók (kiknek 1571-
ből való pecsétjük ma is megvan), ácsok és kőművesek.⁴⁾
Voltak halászok és hajósgazdák is. A hagyomány szerint
multság közben ezek verték agyon Hobiárt pasát.⁵⁾

Legtöbb adatunk a mészáros céhről van. E céh, mely mar-
havásárlás címén messze földet bejárt, beállott a török szol-
gálatába. A mészárosok lettek a porta izenet- és levélhordó
kémjei, sőt kalauzai a magyarok ellen. Ezért maguk választi-
hattak céhmestert, ki egyúttal bíró, sőt 1587-ben és 1591-

1) 1917—1723. évi tan. jkv. 1. lap.

2) Reizner oklt. 27.

3) Az ötvös-céh tagjai jórészt Debrecenben, vagy Kecskeméten tele-
pedtek le. Reizner I. 130.

4) 22-en közülük a török időkben a várórséghez tartoztak. Reizner
I. 111.

5) Reizner I. 114.

ben városbíró is lett és akit minden adó alól mentesített a török hatóság.¹⁾

Bár mindezek a céhek a nehéz körülmények közt is fennmaradtak, életük jóformán csak vegetálás volt. Túléltek a katasztrófát, de a régi nagyságnak csak hírmondói.²⁾

Szeged, az egykor élénk ipari és kereskedelmi centrum szellemi és gazdasági élete annyira átalakult, hogy a város utóbb már csak nagyságánál fogva különbözött a környező falvaktól.³⁾

Ezen 114 évig tartó sorvadással szemben vajmi keveset jelent, hogy a török kényelemszeretet megváltozott ipari ízlést és friss sarjakat is hozott, új iparágakat honosított meg nálunk, a gyertyaöntést, rácpaplankészítést, szőnyegszövést, töröktímárságot, karmazsin- és szattyánkikészítést, melyeket azután a magyarság idők folyamán a tökéletesség magas fokára fejlesztett.

Az 1686. év döntő fontosságú a város fejlődésében, mert Szeged egyrészt kikerül a visszafoglalással a török agrár államból, másrészt az abszolutizmus gazdaságpolitikája is szorgalmazza az ipart s ennek eredményeképpen a nyugati iparosfőlöslég itt nyer újabb elhelyezést és teret az érvényesülésre. Az általános letargia évtizedekig megakadályozta a felocsúrást, de lassan mégis megkezdődött a szomorú elhanyagoltságba sülyedt város újjászervezése. Elsősorban munkás iparoskezekre volt szükség. 1686. ⁴⁾ november és december havában még ágyút, löport és ólmot szállítottak Szegedre, egyúttal fegyverkovácsokat is küldtek; de 1703-ban már ácsok és más műszaki munkások dolgoztak a vár helyreállításán.⁵⁾ Az 1714–16. évi várépítési kényszermunkára nagy tömegekben berendelt környékbeli lakosság pedig, három év alatt, Szeged forgalmát és fogyasztását annyira megnövelte s a várost oly emporiummá emelte, hogy ennek híre és vonzóereje messzire elhatott.

Ehhez járult még az, hogy 1717-ben, Belgrád visszafoglalásával Szeged megszűnt határszéli város lenni, a lakosság biztonságérzete növekedett; a szétfutott bennszülöttek visszaszállingóztak s új települőket is hoztak magukkal, túlnyomóan iparosokat. A pezsgő élet, lázas tevékenység, gyarapodásnak lesz alapja. A kezdődő jólét és javuló gazdasági viszonyok előmozdítják az ipart is és a ki-kihagyó szívdobogású céhélet, a 18. században Szegedre települt német kézművesek segítségével hatalmas lendületet vesz.

1) Reizner III. 460.

2) V. ö. Magyarországi török kincstári defterek. Török történetírók I. 267, 269, II. 72. 172. Okmánytár a török hódoltság történetéhez II. 82.

3) Reizner I. 142.

4) Reizner I. 225.

5) Reizner I. 231.

Települési adataink a XVIII-ik századból.

Belgrádi német menekülők és nyugatról érkező német telepesek.

A 18-ik század rohamosan s szinte szünet nélkül beözönlő települő áradata előtt Szeged is megnyitja kapuit s örömmel fogadja az érkezőket polgáraivá. A város felszabadulása (1686), a passarovitzi békekötés (1718) és az új kiváltságlevél megszerzése (1719), mind egy szebb jövőre való ígéret, mely még a külföldiekben is bizalmat ébresztett.¹⁾

Szegedre telepesek nemcsak nyugat, hanem dél felől is jöttek, még pedig Belgrádból. Az 1717. évre vonatkozóan ez a megállapítás nem annyira igazolt, mint inkább valószínű. Ugyanis ebben az évben számos, a Rajnavidékről betelepedett német iparos hagyta el Szerbia meghódított fővárosát a katonai hatalom túlzásai miatt.²⁾ Feltételezhetjük, hogy a menekülők közül egyesek Szeged felé tartottak. Annál is inkább, mert a levéltár okirataival bizonyítható, hogy 1739-ben, mikor Belgrádból a polgárság jó része a városnak a török részéről történt visszafoglalása miatt szétfutott, Szegedet a leggyorsabban elérhető menedékhelynek tekintette. Az ott letelepült német polgárok Szegedre kíváncsok, a várparancsnokság útján tudakolták tehát, vajjon polgárokul felvétetnek-e.³⁾ A német és szerb polgárság, azonkívül kereskedők⁴⁾ tömegesen menekültek Szegedre, hol iparuk és kereskedésük folytatására a tanácstól kért engedélyt meg is kapták. Három hónap múlva jelenik meg az első belgrádi polgár.⁵⁾

Az 1740. évi tanácsi jegyzőkönyv pedig az első iparúzó belgrádi menekülők érkezéséről tanúskodik, amidőn három belgrádi vargát új polgárként könyvel el.⁶⁾

Tudvalevő, hogy II. József császár kora előtt hazánkban népszámlálást nem tartottak s így nincs olyan eszközünk, melynek segítségével pl. Szeged lakosságát is népszámlálásszerű alapon ki lehetne deríteni. Ép ezért ez időkre vonatkozólag a németiség pontos számarányát sem lehet megállapítani. Vannak azonban más, értékes források, melyeknek töredékes adatai időrendben összeválogatva már nagyjából valamelyes képet adnak a német lakosság megjelenésének idejéről. Az Országos Levéltár adóösszeírásaiból, a város kebelén belül tartott számonvételekből és statisztikai munkákban kinyomatás alá került adatokból, a következőkben összeállított híreket kapjuk a Szegeden letelepedett németekről.

A török megszállás idejéből származó összeírásokban, a török kincstári defterekben német nevek még nem fordulnak

1) Németek, olaszok és franciák seregestől özönlöttek Szegedre s itt céheket alakítottak. Reizner I. 330.

2) V. ö. Bodenstein G. A. belgrádi németek 1724. évi statútuma.

3) 1739. tan. jkv. 427. l.

4) V. ö. Banner: Szeged települése, Föld és ember 1925.

5) Tan. jkv. 1739. 444. l.

6) V. ö. alább 39. old.

elő a szegedi lakosság soraiban. Hasonlóképen Lambion mérnök-kari tiszt térképe¹⁾ sem tüntet még fel 1695-ben, kilenc évvel a visszafoglalás után, német lakosságot: »Segedin Schloss u. Stadt, oder Palanka in jetzigen Standt worinn sich finden biss 3000 wahrhafte Mann Hungarn und Ratzen.« Mégis, hamarosan nagyarányú német bevándorlásnak kellett megindulnia, mert 1712-ből a tanácsstagok között névszerint említett 2 német szenátorról s egy, állandóan a németek számára fenntartott tisztségről — fori magister Germanus — van feljegyzés. Ez a tény pedig azt jelenti, hogy az első németeknek 1712 előtt kellett Szegegre jönniök, mert ahhoz, hogy ilyen tekintélyre tegyenek szert, évek kellettek. Egy 1713-ban kelt másik katonai jelentés szerint pedig a Lambion által említett városrészek lakossága már nagyobb részben német.

1714–16-ig nagyszabású átalakító munkálatok folytak a városerődítményeken. Ekkor vették körül földsáncsal, palánkkal és árokkal a megnagyobbított Palánkot. Az új, úgynévezett Eugenius árok körül végzett kényszermunkákra berendelték a környékbeli lakosságot is. Ezekben az években, mint Reizner minden forrásra való hivatkozás nélkül, valószínűleg a hagyományra támaszkodva mondja:²⁾ »még külföldi, különösen német iparosok is bőven özönlöttek ide, hol a munkára és keresetre bő alkalom kínálkozott.«

1715-ben adóösszeírást tartanak, mely egész Magyarországra kiterjed; a szabad királyi városokban különös figyelemmel van a vezetőség a céhbeli mesteremberekre és kereskedőkre, valamint ezek jövedelmének kimutatására. Ez a lajstromozás értékes támaszul szolgál, de mivel csak az adóköteleseket vették figyelembe, nem teljes. Acsády³⁾ statisztikai munkája a Szegegre vonatkozó részben éppen a bennünket érdeklő adatokat illetően nem pontos.

Az összeírás eredeti példányát⁴⁾ revideálva, azt találjuk, hogy a felvételek alkalmából, nemhogy »egyetlenegy német nevű sincs Szegeден megemlítve«, mint Acsády állítja, hanem számukból egyenesen arra kell következtetni, hogy nem is 1715-ben, hanem hamarabb jelentkezhettek az első németek városunkban.⁵⁾

1715-ben az összeírottak felosztása: cives, inquilini, subinquinini. A polgárok között német nincsen. Summa inquilinorum 133, ebből kettő német: Josephus Pars és Benedictus Visszinger. Summa subinquininorum 37, ebből német 7: Michael Kaigl, Nicolaus Plazer, Andreas Lintner, Philippus Kramer, Joannes Miller, Ulricus Strauss, Steph. Rab. Az összlakosság 398 lélek; természetesen csak az adózókról van szó.

1719-ben III. Károly új, a városnak adott szabadalmi levele

1) Reizner I. 185.

2) Reizner I. 239.

3) Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában. Bp. 1896. M. kir. statisztikai hivatal kiadása. Szegeдрől 197, 258, 447. lapokon.

4) O. L. Archivum Regnicolare Lad I. I. No. 1. f. 6.

5) Sajnos csak a nevekből lehet a nemzeti hovátartozásra következtetni, a származásra vonatkozó külön megjelölés nincsen.

alapján, Szeged városias életet kezdett meg.¹⁾ Az általános rendezkedés egyik szimptomája, hogy nyomban összeírta »igaz polgárait«. Ezen elnevezés alatt azokat értik, »kik 1719-ben a város kétségtelen polgárainak tartattak«. Az 1719-ben eszközölt városi összeírás szerint a polgárok száma 290. Az országos összeírással szemben mutatkozó létszámdifferencia lehet épen úgy gyarapodás is, mint a más szempontból való felvétel eredménye. Különösen az a meglepő, hogy a névszerint felsorolt polgárok között az 1715-iek közül egyetlenegyét sem említ a kimutatás,²⁾ ellenben a következő német nevekkél bővíti mindinkább növekedő lajstromunkat: Svajbelmár Ádám, Nicolaus Prontner, Andreas Kell, Bartholomaeus Vagner, Christian Prielman, Dionisius Eszinger, Josef Tutovicz, Laurentius Fischer, Mathias Nosholf. Tehát újabb 9 polgárról számol be. Az 1720. évben tartott második országos összeírást az 1715. évi eredmények felülvizsgálatára rendelte el III. Károly király. Ez a felsorolás az egyes nevek mellett származást és foglalkozást még mindig nem említ, ez először a tanácsi jegyzőkönyvekben és a polgárlajstromokban válik szokássá.³⁾ Az 1720. év Szegedre nézve az alább látható eredményt tünteti fel:

Nomina et Cognomina Civium Inquilinorum etc.	Terrae seu agri	Prata seu foenilia	Vineae Juri montano	Extirpatiae	Megjegyzés
Cives:					
1. Comissarius Philippus Protter	—	—	—	—	
2. Joannes Raab	—	—	—	—	
3. Ulricus Strauss	—	2	—	—	1715-ben még inquil.
4. Andreas Kell	—	2	—	—	1719-ben már polgár
5. Christophorus Czeller	—	—	—	—	
6. Josephus Pars	—	4	—	—	1715-ben még inquil.
7. Josephus Firtel	—	—	—	—	
8. Andreas Lintner	—	—	—	—	1715-ben még inquil.
9. Philippus Kramer	—	—	—	—	« « «
10. Josephus Tuttowicz	—	—	—	—	1719-ben már polgár
Inquilini:					
1. Josephus Kelner	—	2	—	—	
2. Christophorus Kruprecht	—	—	—	—	
3. Michael Kajgel	—	—	—	—	1715-ben már inquil.
4. Stephanus Rab	—	—	1/2	—	« « «
Extranei:					
1. Stephanus Fűr	—	1	—	—	

1) Kovács: Szeged és népe 83, 69, 164 5, 173. lap.

2) Mintahogy az 1712. évi tanácsstagokat sem találjuk meg az 1715-ös összeírásban.

3) Az is lehet, hogy csak épen a szegedi összeíróknak nem volt ez szokásuk, mert pl. Aradon megjelölték a foglalkozást is. Ott a tanácsban is, a polgárok közt is igen sok német név van: Kolb, Krauss, Weiss, Lauthepach, Risenthaller, Gothueber, Neimaër, Schlosser, Schuster, Miller, Bürger, etc. Feltűnően sok a kereskedő. Curiosumként megemlíthető, hogy az inquilinusok között a Czerni Jován név is előfordul.

1720-ban bukkan fel egészen egyedülállóan az első adat, mely egy német telepesnek őshazáját is megjelöli. Pontosán megtudjuk a kerékgyártók jegyzőkönyvéből még a helység nevét is, abonnan Friedrich Riechel hozzánk származott: Elsäss, Hartheim.¹⁾

1723-ból közli az Aranykönyv a szegedi esküdt polgárok adószerinti, tehát megint csak hézagos összeállítású jegyzékét, mely még sem foglalkozást, sem utcajelölést nem vesz figyelembe, csak neveket ad: *Liberæ regiae civitatis Segediensis cives et inquilini:*

Cives:

Svajbelmar Adam (1719)	Dionisius Essinger (1719)
Joannes Miller (1715)	Josephus Tuttowicz (1719, 1720)
Josep Miller	Joannes Raab (1720)
Joseph Bars (1715, 1720)	Joseph Medl
Joannes Georgius Kolb	Jacob Heberl
Nicolaus Prontner (1719)	Laurentius Fisser (1719)
Andreas Kell (1719, 1720)	Mathias Notholff (1719)
Bartholom. Wagner (1719)	Christian Prielman (1719)

Inquilini:

Andreas Lintenpach

Christophorus Firtl (1720-ban mint polgár szerepel)

Josephus Kellner (1720-ban mint inqu. szerepel)²⁾

Ez az összeírás még eddig elő nem fordult neveket is tartalmaz, 5 új német polgárt hozott a 3 esztendő.

1733-tól kezdődően folyamatosan összekapcsolódnak a városi levéltár polgárlajstromainak,³⁾ a belvárosi plébánia halálozási,⁴⁾ és esketési⁵⁾ matrikuláinak és a céhiratoknak pontos adatai, melyekből a német települőknek mind származási helyére, mind foglalkozására nézve 1850-ig bezárólag kielégítő felvilágosítást nyerhetünk.

1) Ma a helység Badenhez tartozik.

2) Reizner IV. 359. beszámol erről a névsorról, de tévesen Alsó-Felső város és Palánk beosztással, melynek az Aranykönyvben nyoma nincs

3) Az u. n. Aranykönyvben *Tabella in. lib. regiaeque civitatis Segediensis Ao... in concivilitatem receptorum*, vagy *Elenchus civium sub decursu anni... receptorum stb.* címek alatt. Első 1759-ből.

4) *Protocolla Defunctorum.*

5) *Protocolla Copulatorum.*

A szegedi német telepesek őshazáját a következő táblázat mutatja:

Ország	Tartomány, vidék	Helység- és teljesítve, 1)	Helység- nélei)	Összesen
Német birodalom	Baden	7		7
	» Breisgau	1	1	2
	Bayern	6	12	18
	» Rbz. Schwaben	6		6
	» » Ob. Pfalz	6	2	8
	» » Unt. Franken	3		3
	» » Ob. Franken	3		3
	» » Mitt. Franken	3		3
	» » Ob. Bayern	1		1
	» » Nied. Bayern	2		2
	Hannover	1		1
	Hessen	2		2
	Hessen-Nassau	2		2
	Koburg		1	1
	Pfalz		1	1
	Unter-Pfalz		1	1
	Posen	1		1
	Preussen		1	1
	Ostpreussen	2		2
	Rheinprovinz	2		2
	Sachsen	1	3	4
	Prov. Sachsen	1		1
	Sachs.-Weimar-Eisenach	1		1
	Schlesien	7	1	8
	Schwarzwald		1	1
	Unterelsass		1	1
Westfalen		1	1	
Württemberg	7		7	
Osztrák cs. k. örökös tartományok	Bohemia, Böhmen	29	22	51
	Carinthia, Kärnthen	4	3	7
	Mähren	16	9	25
	Nieder-Österreich	17	3	20
	Ober-Österreich	9	2	11
	Steiermark	5	1	6
	Tirol		1	1
Österreich (köz. megj. nélk.)		12	12	
Schweiz			1	1
Összesen:		145	80	225

A fentiekén kívül van még 214 lélek, akiket a városi levéltár iratai kedvelt »Germanus« kifejezésükkel, 37-et »né-

1) Részletezését lásd a Függelékben.

meth«-nek, 5-öt »Imperium«-belinek jelölnek, de ezeknek származási helyét közelebbről meghatározni nem tudjuk. Ezekkel együtt (256) tehát 1720-tól 1850-ig Szegednek összesen 481 német polgárát ismerjük.

A polgárlajstromok az említett »Germanus« jelölést 1796-ban vezetik be s ezen évtől kezdve sem helység-, sem tartománynevet nem tüntetnek fel. Mármost meggondolandó, hogy Germanus név alatt csak azokat értették-e, kik külföldről jöttek be, vagy olyanokat is, akik Szegedre települt német polgárok szegedi születésű leszármazottai voltak. Valószínűleg erre a két különböző csoportra utal az összeírásoknak egy 1796-tól kezdődő rovata hujatis civis filius és non civis filius megjegyzéseivel. Statisztikai adatok szerint utóbb ez a különbség is eltűnik s a németség lassan beolvad a magyar lakosságba. 1839-ben Fényes ¹⁾ azt írja Szegedről, hogy kevés német lakosa van, de ezek is nagyobbára értik és beszélnek a magyar nyelvet. Az 1880. évi népszámlálás szerint pedig már igen csekély a német nemzetiség arányszáma. 73.657 magyarral szemben 2,5% = 1.841 német lakosa volt a városnak.

1) IV. kötet, 162. lapon.

A bevándorlottak elhelyezkedése Szegeden.

Szegedi németekről — mint már említettem — legelőször 1712-ben van szó; két tanácstag nevéből maradt fenn emlékünknél,¹⁾ de lakóhelyüket nem tudjuk. 1713-ban De la Croix Paitis mérnökkari ezredes Szegedről szóló hivatalos jelentése s a hozzája mellékelte térkép szerint az Alsó- és Felsőváros lakossága akkor tiszta magyar volt.

Ez az ősi »törzslakosság«. A palánki és várbeli lakosság, illetőleg »milicia« pedig túlnyomóan németekből, amellett magyarokból és rácokból állt.²⁾ Nyilvánvaló, hogy ezeket a katonai szolgálatot teljesítő németeket nem tekinthetjük a szegedi német polgárság alapjának, vagy magvának, mert őket magukat egyik erődből a másikba helyezték, az pedig nagyon kétséges, hogy családjuk velük volt-e és ha egyáltalán Szegedre jött, letelepedett-e itt.

A legelső feljegyzés, mely a szegedi német polgár lakóhelyét is közli velünk, az 1722 április 26-i palánki tűzkárosultak névsora.³⁾ Itt egy német is van említve: Tuttowitz. Bár keresztnéve nincs feltüntetve, feltehetjük, hogy az 1712. évben »Germanus«-nak aposztrófált szenátorról van szó.⁴⁾

A tanácsi jegyzőkönyv 1724-ben számol be először a város egyik német iparos-polgárának lakásáról⁵⁾: »Jákó Gertics úr panaszt tevén Szent Háromság utcájában lakos Joannes Szinger Czimerman ellen, hogy régtől fogva adós volna eő kegyelmének és semmi módon meg nem veheti, de minthogy másoknak is adós, azért is első sessióra citáltatik«. Ugyanezen év⁶⁾ tanácsi jegyzőkönyvéből megtudjuk, hogy »Venczel Rom házat vet Kis Kapu⁷⁾ előtt Svajbelmar Adam⁸⁾ úr mellett«. Ezek szerint a tanácsi jegyzőkönyvek a legpontosabbak a lakóhely körülményes meghatározásában.

1720 és 1730 között⁹⁾ nagyon sok iparos jött be a városba, kik itt, ezekben az években a legtöbb iparágat és céhet újra-szervezték. A betelepült iparosok és kereskedők leginkább a palánkban települtek le, ugyannyira, hogy a palánki kőszámu magyar lakosság lassan az Alsó- és Felsővárosba költözött át.

1) V. ö. alább 25. l.

2) Reizner I. 232.

3) Reizner I. 329.

4) Lásd alább 25. l.

5) Tan. jkönyv 1724. 213. l. III. 30 hat.

6) Május 11.

7) Dr. Lugosi Döme tulajdonában lévő kéziratok szerint „Kloster Türl“, mely a Barát téren, a Ferencesek zárdájánál volt.

8) Svajbelmar Á. azért lakott itt, mert az alsóvárosi mészárszék bérlője volt.

9) Reizner I. 330.

A németeklakta terület fejlődésmenetének egyik stádiumát egy 1739-ből fennmaradt térképből és a hozzáfűzött megjegyzésből képzelhetjük el: »Plan von Szegedin 1739/40. Wie sich selbiges Castel A^o 739 et 40 befündete.«¹⁾ ». . . Von dem Ravelins glaci bey M. sind auf einem starcken büchsen-schuss weit dafon die Hauser der Teutschen-Stadt, von den Altenwerck L etwa 40 Lh: (40 Fuss) das Salzhaus und daran die Warusch der Ungerstadt, bey den Werck N hart daran die Ratzenstadt. Die Ratzen als Teutschestadt ist mit einer Erdenfortification (doch ohne Ausserwercken) wie auch mit einen Graben umgeben. Die Erdenfortification hat die Gestalt sowohl von Bolwercker als Cortinen, so aber theils nicht aufgeföhret, theils schon gerüinieret. Sie aber in einen guten Defensions-standt runten gesetzt werden, ausser diesen Linien oder Erdenfortification der Ratzen als Teutschen Stadt liegen die 2 ungrische weitläufige Vorstädt die Ober- und Unter-warusch«. Ennek a szegedi német résznek létezését az újabbkori térképek is alátámasztják, mikor a mai Attila-utca helyén Német-utcáról (1798), az Arany János-utca északi oldala helyett²⁾ Tükör-utcáról beszélnek (1815). Az utóbbinak története igen érdekes. A sópajták (vártól pénzügyigazgatósági palotáig) és az Élészház-utca (mai Takaréktár-utca) közötti területen, a mai Berzsenyi-utca helyén állott akkor egy nagy kerek épület, mely alkalmasint szárazmalom volt. Ennek a malomnak a telkén feltüntetett házról a tervrajz azt mondja: »das neu erbaute Haus des Becker Spiegl«. Ez a Spiegl pék³⁾ volt a hadsereg szállítója, róla kapta az utca a nevét: Spiegl-Gasse.

Tehát, az 1740. évi térképhez visszatérve, világos, hogy a szegedi »Németváros« jelölés, miután térkép is tanúskodik mellette, biztos alapon nyugszik. Az »M. Ravelins-glaci« alatt a vár külső erődítéseinek délnyugati részét kell érteni. Az is igaz, hogy a németek a vártól egy puskalövésnyire laktak; akár a Palánk Tiszapart felé eső részét, akár a későbbi Német-utca környékét vesszük figyelembe. Valószínűbb, hogy az irányt Alsóváros felé kell érteni. Ugyanis, ha ezt a térképet De La Croix Paitis tervrajzával összehasonlítjuk, kitűnik, hogy 1713-ban a Rókus felé eső Palánkban még mocsarak voltak, míg a későbbi Sörház-utca német iskola, stb. környékén a házak és telkek már a 18–19. századból való térképekhez hasonlóan vannak feltüntetve. Tehát kétségkívül ez a rész keletkezett hamarabb. Az 1747. évből való helyrajzon⁴⁾ már az Attila-utca is meg van jelölve. Évek folyamán a Palánk fokozatosan tovább fejlődött. 1750 körül, Mária Terézia alatt az »előbb kerteknek kiosztott nagyszámú telkeken majorok, majd lakóházak emelkedtek.«⁵⁾ A »milicia«

1) Eredelije: Bécs, Kriegs-Archiv, fényképmásolata Szegedi Város Múzeum.

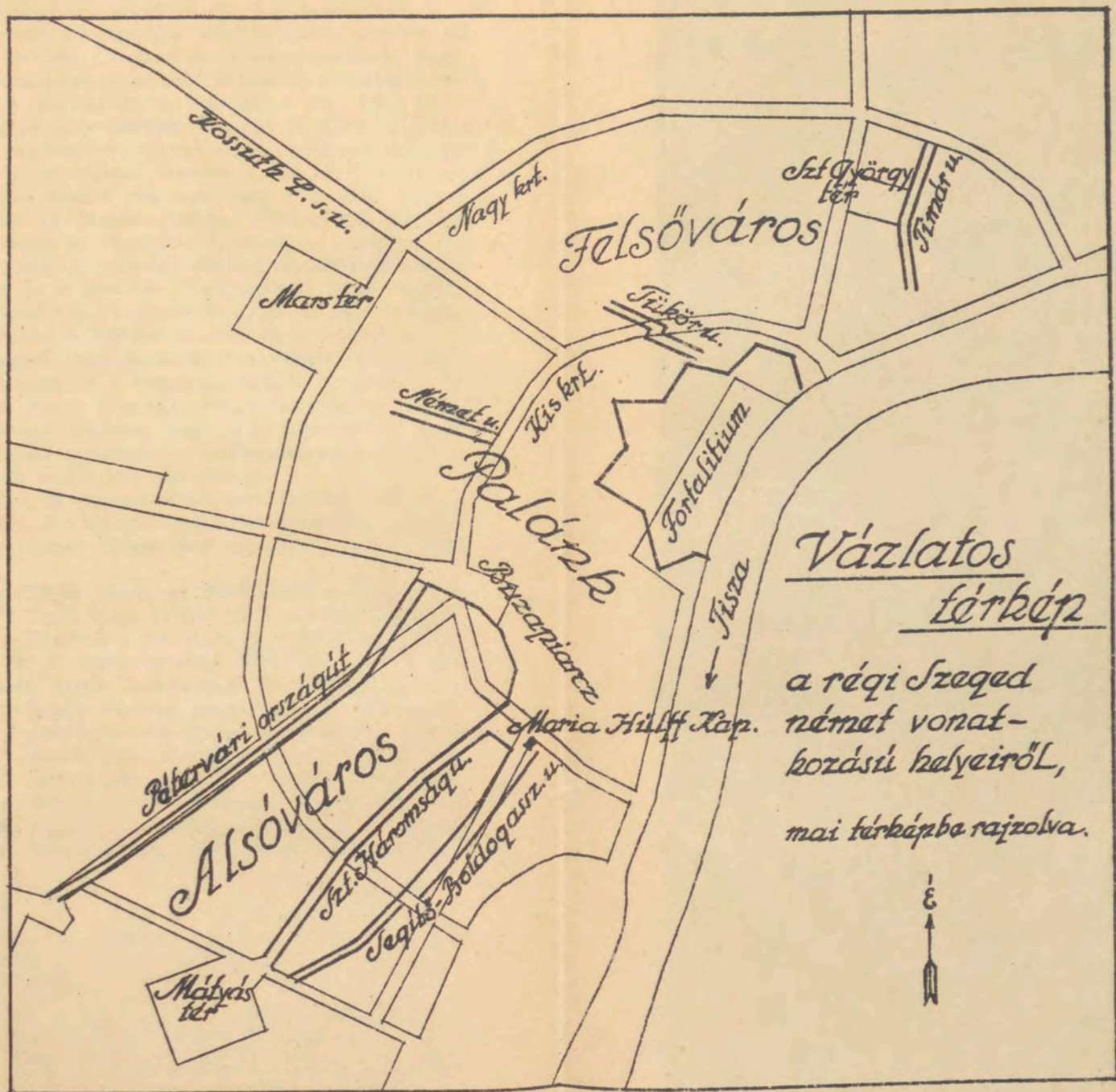
2) Cs. Sebestyén Károly dr. Szegedi utcák. Kulturtörténeli tanulmány. 1928.

3) V. ö. 46. oldal.

4) Reizner I. 336.

5) Reizner I. 368.

mellett mindinkább itt tömörült a német iparosság is, mely a centrumba gravitált. Ugy, hogy 1770 körül már a belváros »merőben idegen lakosokból, rácokból és németekből állott.«¹⁾

A Palánk rohamos gyarapodása következtében azonban az idegenek közül is többen a sáncokon kívülre szorultak, ezért kapjuk szinte párhuzamosan a híreket külvárosi és palánki németekről. Pl. 1748 májusában a Palánkban 61 ház hám-vadt el; a kárvalottak közt szerepel Carolus Purkner és Antoniusz Porfuszter, 1749-ben ugyancsak ilyen szomorú híradás keretében említik az alsóvárosi Stauner Ferencet.²⁾ 1760-ban pedig egy felsővárosi német polgárról szól a tanácsi jegyzőkönyv. A^o 1760 die 11 Mensis Aprilis. »Godefridus Scheffer vendidit domum suam in Superiori Civitate... prudentibus ac circumspectis dominis Joanni Szilberpauer et Andreae Cseh.«

Balla³⁾ térképe is a fejlődés folyamatának ezt a további előrehaladottabb momentumát tárja elénk. 1776-ban már az Eugenius árkon kívül, Alsó- és Felsőváros határán is vannak német magánházak. A Segítő Boldogasszony-utca elején, a Szentháromság-utca torkolatában és a Dugonics-téren⁴⁾ feltüntetett német háztulajdonosok telkei töredékes félgyűrű alakban követik a palánki határ vonalát. Érdekes, hogy a körülpalánkolt városrészről kiszorult német polgárok a legforgalmasabb téren és Alsóváros legnagyobb utcáin helyezkedtek el.

Utóbb távolabbra is terjeszkedtek, ezt igazolja az 1815. évi várostérkép, mely a Felsővárosban »Felmayer-köz« elnevezést használ. Ez az utcanév épügy ipari és német eredetű, mint a Spiegl-Gasse.

Jómódú és tekintélyes tímár- és festő-tagjai voltak a Felmayer familiának.⁵⁾ Ezt a tényt örökíti meg a máig használatban levő Tímár- és Festő-utca elnevezés (a felsővárosi Maros-utca keresztutcai) és a Maros-utcában lévő, kifejezetten németes stílusban emelt, kettős fedélszékkal épített tetőzetű ház. Öreg Maros-utcai polgárok közlése szerint a tető alatt szárították a bőroket, a festékgyárban pedig naponta száz ember számára főztek. Egy másik ilyen duplatetejű, német modorban konstruált épület a Tiszaparton, az Adler-család birtokában volt, ez azonban a városrendezésnek áldozatul esett.

Az igen rongált kéziratós térképről a következő — sáncokon kívül lakó — német házbirtokosok nevét sikerült leolvasnom:⁶⁾

1) Reizner I. 382

2) Reizner I. 363.

3) Mappa Lib. Regiaeque Civitatis Szegediensis Anno 1776/7. Anton Balla. Városi Múzeum

4) Itt különösen sok német név van, de a térkép rongálódott s nem lehet a neveket hibátlanul rekonstruálni.

5) V. ö. Kiss, Tonelli, Szigethy, Szeged monografiája 1927. Felmayer János a múlt század 4. negyedének nevezetes alakja. Bevándorolt német család sarja, valamikor tímármester, aki az »ipar és elegancia« jelszavával, mecénás, aranyifju és bárendező formában jutott vezetőszerephez.

6) A számok a telekszámot jelentik; az utcák neve nincs bevezetve, egyes telkek közelebbi meghatározása Sebestyén tanulmánya és az 1878. évi térkép alapján sikerült.

71. Markus Kremzper, Pétervári országút (mai Petőfi-sugárút)
 192. Benedek Grim, Szentháromság-u. (igen nagy telek)
 198. Eisenhart Josef, Segítő Boldogasszony-u. (mai Boldogasszony-sugárút)
 230. ? Siraus, Segítő Boldogasszony-utca
 298. Konrad Gupczler Segítő Boldogasszony-utca
 307. Furten Pál Kápolna-utca
 385. Mathias Spilman, —
 433. Paul Veiner —
 435. Michael Königh —
 443. P. D. Antony Graff —
 457. Ráth Josef, Pétervári országút
 512. Habel Dávid —
 516/517. O. F. Graff
 558. Weiner György | A mai Dugonics-tér akkor Buzapiarcz-tól délre
 582. Francz Rab | eső nagy háztömbben, melyet a Dugonics-tér,
 584. Harus Mich. | Nagy Péter-utca, a Szentháromság-utca kezdete
 és Petőfi S.-s.-ut (Pétervári orsz.-ut) határolnak.
 599. Krist. Hel, Buzapiarcz,¹⁾ (mai Dugonics-tér)
 607. Veber ? Buzapiarcz
 613. Ant. Kraller, Buzapiarcz
 631. Gottlib Wagner, a mai Gizella-téren, nagyon nagy telek
 632. Gross Pál²⁾ Szentháromság-utca
 634. Franz Kolb, Szentháromság-utca
 647. Vencezlaus Pospis, Segítő Boldogasszony-utca
 720. Joann Veber, Felsőváros határa (Eugeniusárok mellett)
 747. Vaientinus Keller, Felsőváros határa
 772. Hans Mich. Linten Bach, Felsőváros határa
 878. Joann Szilber, Felsőváros, Gyászosvölgy³⁾ és Coemiterium⁴⁾
 közé eső tágas tér
 1000. Kramhold Josef
 1001/1002. Joan Fridrich
 1032. Reichhold Antal *)
 1038. Schuldner J.
 1054. Joan Frisz *) †
 1056. Andreas Frisz *)
 1059. Stadler Leopold *)
 1061. Vencz. Schlegl *)
 1062. Frantz Herold *)
 1098. Josef Speck (nagy telek)
 IIII. Frantz Kurtz

*) A csillaggal jelölt nevű telektulajdonosok házai szintén egy kis összefüggő szigetet képeznek.

Az 1776. évi adatoknak kiegészítésére szolgálhat az 1828-

1) Balla jelölése.

2) 1798-ban a „N. Város által elfoglaltatott“ Tan. jkönyv. 1798 év 2038 ügyv.

3) 4) Balla jelölése.

ból való palánki összeírás, mely az utczakapitányok jelentése. ¹⁾ Ez a lajstrom — 50 esztendővel későbbi viszonyokról informálva bennünket — adja tudomásunkra a Balla-féle térképen fel nem tüntetett palánki polgárok neveit. Eszerint 1828-ban az 502 polgár között 130 német van.

Sajnos, a lajstrom nem tünteti fel a polgárok eredetét, vagy anyanyelvét s így kénytelenek vagyunk származásukra ez alkalommal is nevükből következtetni; s ez a módszer nem mindig jár biztos eredménnyel.

»Mihálfi Ferentz 1-ső utczakapitány, az palánki belső kerületben« összesen 268 polgárt írt össze, kik között 108 németet találhatunk:

	Seffer Ádám özvegye	Gáger Pall v. Capitány
	Vinkle József	Leffer Mihály
	Vatzele József	35. Fiszeker Ferentz
	Majer Mártony	Piller Henrik szészóló úr
5.	Falbeck özvegye	Kurtz Jakab
	Knopf Lőrinc	Hablinger Josef
	Hopf János	Aigner Jakab
	Vimmer Istvány	40. Gebhardt Jakab
	Kriszt Ignác	Szálinger Antal
10.	Letter I ászló	Slauh Miklós
	Daizler György	Prilman János
	Lentz István	Burghard özvegye
	Öexl Mátyás	45. Burghard Ádám
	Gruber János kávé	Gaiszer Josef
15.	Saunek Istvány	Grün Urbán
	Ertl özvegye	Gebhard Jakab özvegye
	Lorentz Josef kávé	Ráth Fülöp inspektor
	Vinkle Josef özvegye	50. Spitzer Josef
	Svartz Josef	Májer Mátyás ifiu
20.	Baurnfein N.	Stadler Sebestyén
	Auer György	Götz János
	Szeiber József	Kiszetter Pál
	Klerrentz János	55. N. Szilber János úr
	Miller Lőrincz	Sultz József
25.	Keller János	Riger Antal
	Kald János	Riger Mihály
	Auer Mihály özvegye	Vagner János
	Kuntz Ignátz	60. Phon János
	Killer Ventzel	Kleintzer György
30.	Hausenplatz Josef	Fajlsifter Antal
	Raizner János	Dienes (Dieper?) Antal
	Honhauser Josef	Kritzperger N.

1) „Alább írt a tekintetes nemes tanátsnak szívbeli meghagyására az utza kapitányok által az városban található polgárságot össze iratván azoknak 1431 főbül álló summáját az utzakapitányoknak jegyzékeikkel együtt a tekintetes nemes tanátsnak alázatosan benyujtom.“ Dátum: Szegeden Januárius hólnapnak 8-kán. 828. Aláírása: „Müller Ferentz m. p. kapitány.“ Külzeti megjegyzés: „Számvevő tisztségnek hivatalos hasznovétel végett kiadattatik N. N. szabad k. Szeged városa főbírája, polgármestere és tanátsa.“ Levéltár, Aranyköny.

65.	Riger Mihály tímár Kloz Mátyás Bizinger Mihály Szilber Ignátz úr Nepper János	N. Kolp József úr Maher Antal Kreminger György
70.	Stainhard özvegye Ebner Josef Ebner Antal ifiu Veger Josef Lemle János	90. Kreminger Dániel Kreuzperger Pék Papenberger Ferentz Titz özvegye Kapelszberger festő
75.	Lemle János ifiu Teller János Szigel Pál Vith özvegye Kober Antal	95. T. Miller Ferentz főkap. úr Kurgel János N. Aigner Josef Senator úr Réh János Scher György
80.	Luszkandt özvegye Krigl János Jeger János Kibling József Adler Josef	100. Hajter Ferentz Lász Flórián Burger Antal Nepper Josef Herkr Josef
85.	Adler Antal Libel János	105. Stal Antal Kaiszler Tamás Frits András Niderpaher Ádám

Szabad Szeged k. városának polgárjaj summa v. sum-
mája palánkbéli második kapitányságba. Kontrásztí Joseff (össz-
szesen 234 polgár, ezek közül 22 német)

	Privári Gergel Auer Péter öregeb Piszer Jánosné Silber Ferentz	Adler János Burkhárt Pállné özvegy Volfordt András
05.	Vagner Ferenc Vagner Libi Kraler Miklós úr Hausenplatz Dániel Vöber György	15. Nepper Antal Auer Josef Auer Peter ifiab Auer János festő Auer Jánosné és Fia
10.	Már Ferentz Burkhárt Antalné	20. Hirt Antal Schmidt Ferentz Teszler Jánosné

A német telepesek társadalmi és vallásos élete.

Miután a szegedi német bevándorlókról összeállított statisztikai adatokat megismertük, nézzük meg, milyen szerepük volt a németeknek Szegeden, különösen az újjászületett céhek életében. A letelepedés városunkban olyan tömeges volt, hogy 1725-ben a belvárosi plébániatemplomban a piaristák be-szüintették a magyar prédikációt, mert csak a német és dalmát hitszónokoknak volt hallgatóságuk. Lassú, hosszadalmas folya-mat, míg a németek és szlávok teljesen elmagyarosodtak.

1848-ban a régen ősnémet családok tagjai azonban már a magyar zászló miatt küzdöttek. Sőt, Reizner szerint¹⁾ »1788-ban a vigalmaknak olyannyira nemzeti jellegük volt, hogy még a német polgárok is veresnadrágos, zöldmentés magyar ruhában jelentek meg«. 1806-ban azonban, a fölkelés alkal-mával még mint »német polgárok« idegen egyenruhában sora-koztak a polgárőrségi zászló alá.

A német elemnek a 18-ik század folyamán gyakorolt befolyá-sát több jelenség bizonyítja. Pl. a Tudományos Gyűjtemény 1826. I. kötetében (97—100. l.) »Régi feljegyzések Szegedről« cím alatt Kiss Károlytól megjelent egy kritika Szepesházy és Thiele: Merkwürdigkeiten des Königreichs Ungarn című munkájáról, még pedig annak második kötetében lévő Szeged cikkéről. »A több apróságok közé beiktathatták volna a Kiadó urak, hogy Szegeden, ebben a nagy magyar városban az utcán járó éjjeli őr (Wachter) minden órában egy érthetetlen német éneket dúdol« állapítja meg a szerző, de a megbotránkozással emleget-tett német éneket nem jegyzi fel.

»Szeged város pecsétjének készítéséhez használt mintát Nürn-berg városának 1700. évben vert ünnepi aranyérmein ismer-jük fel.«²⁾

»A vár északkeleti sarkát elkerítették és ez a rész Zwinger nevet nyert.«³⁾ Ugyancsak érdekes és fontos tudni azt is, hogy a Boldogasszony-sugárút régi neve »Segítő Boldog-asszony-utca« volt s hogy a mai Horthy Collegium helyén⁴⁾ valamikor egy »Maria Hülf Capelle« állott. Az elnevezés első ízben egy 1771-ből való tervrajzon tűnik fel.⁵⁾ 1772-ben Jack-schitz ácsmester javításokat végez a városban, számlájában előfordul: »Bey der Maria Hilff Capellen.«⁶⁾

1) I. 386.

2) Reizner, I. 268.

3) I. Reizner. I. 381.

4) Cs. Sebestyén Károly dr. Szegedi utcák. Kulturtörténeti tanul-mány. 1928.

5) U. o.

6) Kézirat: Dr. Lugosi D. ügyvéd magántulajdona v. ö. alább 37. l.

A kápolnát József császár rendeletére bezárták, 1805-ben újra megnyitották, majd a rekonstrukció alatt lebontották és azután a Gizella-térre építették át, körülbelül a Klebelsberg emléktábla helyére s ott „Rozália kápolna“ elnevezést nyert. A közelmúltban ugyanez az épület a Lechner-térre vándorolt s ott ma a görög katolikus istentiszteletek bemutatására szolgál.

A szegedi német polgárság eleinte különvált testületet képezett, nemcsak külön hitszónokuk volt,¹⁾ hanem külön német iskolát, német tanítót is tartottak.²⁾ Ez valószínűleg általános jelenség volt valamennyi török után újjászerveződő városban, mert pl. tudjuk, hogy Budán is, a Várban, az elemi oktatás teljesen német 1693-ban, a Vízivárosban és Pesten pedig a német mellett keletkeztek magyar elemi iskolák.³⁾

A Bárságban már az első német telepítési községekben vannak »ludi magister«-ek, kik leginkább az ügyesebb kézművesek közül kerülnek ki és akik egyúttal a községi jegyzők, kántorok és az egyházi szerepét töltik be.⁴⁾

A szegedi német iskola első nyomaival 1721-ben találkozunk.⁵⁾ Számos adat róla a számvevőségi levéltárban volt meg, melyet nemrégiben selejteztek s minthogy ezúton a legfontosabb bizonyítékok és források eltűntek, csak különböző munkákban elszórtan publikált adatok összefoglalására szorítkozhatom. Ezeket azonban a Lugosi-féle kéziratokból lehet igazolni és alátámasztani. 1721-ben a tanító Seniger Antal, kinek 35 frtját a közpénztárból fizetik. 1723-ban Leffler Jakab, ki egyúttal a muzsikuskarnagya, 40 frt fizetést kap.⁶⁾ Az 1724-es tanácsí jegyzőkönyv is még Lefflert említi: »Nemes város szolgáltyában levő személyeknek conventiójára ment: Palanky Leffler német oskola mestere 40 frt.« Ezzel szemben: város kocsisának 28.26 és egy garnitúra új ruha, hóhérnak 166, piaristáknak 800 frt« évi fizetése volt.⁷⁾

A németség megszűnését és a német iskola állandósulását a magisztrátus meg akarja gátolni, azért, míg a magyar iskolának 300 forintos házat vásárol, a német iskolát bérházban, vagy a tanító lakásában helyezi el. 1728-ban a város ígéretet tesz ugyan, hogy az iskola bérösszegét megtéríti, de csak 1731-ben kap Fischer János Lipót tanító sok utánjárásra 6 frt városi segílyt ezen a címen. További támogatást nem

1) V. ö. ezen mű 28 l.

Papp J. 42. l.

3) Madzsar I. Az elemi oktatás fővárosunkban a török kiűzése után. Századok. 1925. 1—3. 27. l.

4) Hoffmann 63. l.

5) Reizner III. 264—269.

6) Böhm II. 94. „1764. évi császári rendelet alkalmazandó német tanító fizetését 15 frtban állapítja meg.“ — A szegedi tanács 1724. júl. 9-én határozza meg a városi alkalmazottak, így a német tanító fizetését: „Mivel az conventios tiszt urajmék és azok az előfizetések eránt sokféle discursusok és controversiák mind eddig interveniáltak, hogy azért jövőendőben ki-ki tudhassa mennyi és micsoda fizetések kinek-kinek legyen tekintetes nemes belső és külső tanács az egész iurata nemes communitással egyenlő akarattal semel quo semper ekképen determinálni méltóztatott: ... palánki oskolamester 40 fl.“

7) A 800 frt. 6 rendtag között oszlott meg. (V. ö. Papp J. id. munkájával.)

nyújt neki a tanács; a hiányzó összeget a tanulókra kell »arányosan kivetnie«. Ugyanezen évben Tollenholz Antal háztulajdonos az iskola tartásáért adójából 3 frt elengedésben részesül. 1735-ben végre felépül a »német oskolaház« és tanítói lak. ¹⁾ »1745 után az új orgonista Stadt Musicus Windsch Károly hajlandó a német iskolában tanítani, de 1746. év közepén már más jön helyébe«. ²⁾ Reizner szerint az új iskolában előbb Hamer Sebestyén, utóbb Burger Mátyás, majd Szukov József csehországi »tanult« férfiú tanítoskodott. 1772-ben, Leopoldt Jackschitz bürgl. Zimmermeister Specificatiójában ³⁾ előfordul egy bizonyos összeggel elszámolva: »In der Theutschen Stadt Schull.« Az 1775. évtől fogva a külön német iskola megszűnt, illetőleg a belvárosi magyar, német és dalmata fiúk Szukov vezetése alatt együtt tanultak és a tanítás nyelve is háromféle, de legkivált német volt.

Igy állott Szegeden a belvárosban az iskolázás ügye, mikor a Ratio educationis életbe lépett. Ennek rendelkezése értelmében Szegednek is nemzeti iskolát kellett állítania, melynek III. osztályából gimnáziumba lehetett átlépni; a IV. osztályt azok végezték el, kik ipari vagy kereskedelmi pályára készültek. Ez az új nacionális iskola 1779-ben, június 1-én nyílt meg. Első osztályában még egy évig Szukov tanított, majd máshol jobb elhelyezkedést nyert s végleg elköltözött Szegedről.

A szegedi német iskola tehát 54 éven át állott fenn. Felszólata évében történt a többször idézett »Relation u. Schätzungen« szakértői vélemény összeállítása. Ez az okirat⁴⁾ már két német iskolaépületről számol be, — egyik a Palánkban, másik Felsővárosban volt — s egyúttal adatokat szolgáltat arra nézve, hogy milyen lehetett az akkori idők építkezési modora. »Die Teutsche-Schull in der Oberváros. Dieses Gebäu ist, das vordere Zimmer und Küchl ist in Grund ein wenigh mit gelehnten Zigl n oberthalb mit Kottzigl und mit Laim gemauert und verputzt das hintere Zimmer aber ist von vurn Flechtwerck erricht und mit Laim yerschmirt. Die Kamer aber ist auf ein Zigl dick ausser den Grundt auf 2 Schuh hoch mit gebr. Ziegln das übrige mit Kottzigl aufgemauert und durchaus mit Laim verputzt. Der Tachstuhl ist durchaus auf Bauern Arth auf Stützen gemacht. Das Camerl aber ist mit etlichen neuen ? erricht, der Boden ist durchaus mit Rohr überlegt und mit Laim überschmirt.« Az értékelések összehasonlítása sokat mond:

míg »die Hungarische Schull in der Ober-Város« 596.35

»Hurgarische Schull in der Unter-Város (mit einem ord. Tachstuhl versehen in der Miten mit einem kleinen Thurm u. Klöckl versehen)«

1605.10

addig a német iskola

367.25

forintot er.

1) 1739-ben dalmát iskola is létesült, de ez már 1770 körül megszűnt.

2) dr. Lugosi Döme: Muzsika 1929. dec. A szegedi zenekultúra története.

3) Kézirat: dr. Lugosi tulajdona.

4) Kézirat: dr. Lugosi tulajdona.

»Die deutsche Schull in der Palanka.¹⁾ Dieses Gebey ist von gebrenten Ziegln aber theilsorthen bau-fällig ist mit Laim gemauert und mit Malter verputzt ist ein sehr alter Tachstuhl mit alten Bretten eingedeckt, die Zimmer mit Sturtzboden überlegt ist geschätzt worden auf

608.43

míg »die lateinische Schull deren P. P. Piaristen« 3712.43
forintra van felbecsülve.

Vegyük még figyelembe a régi Feketesas-szálló épületének leírását:

Wirtswohnung im „Schwarzen Adler in der Stadt“ ebenfalls mit gebrenten Ziegl erbauet mit Laim gemauert mit malter geputzt, mit Stockhatorböden durchaus versehen d' Dach bestehet aus einer ord. Tachstuhl mit Tachziegl eingedeckt.“ Ez az a rész, melyet a kézirat „Neye Gebäu vorwehrt der Gassen“ elnevezéssel különböztet meg, tehát a másik, udvari épületnél modernebbnek tart: „Das alte Haus (im Schw. Adler) jedoch schlecht, aber doch noch zu bewohnen, oberhalb mit Laim u. Kothziegl erbauet mit einem neuen ord. Tachstuhl versehen und mit neuen Schindl eingeteckt.“ „Die Stallungen: mit Stücker erbaut, gemauret, ohne Verbutz. Die wagen Schupfen von guten Maal gerichteten Pfeiler stehet und mit Schindl eingeteckt ist.“

A »Wirtswohnung« mint 1775-ben új épület van említve és a két iskolaépület közül a régebbi sem öregebb 1735-nél — arra nézve nincs adat, hogy melyiket emelték hamarabb — tehát a háromnak jellemző vonásait összegezhetjük és végeredményben azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a németek lakóházai a 18. század második felében Szegeden is a bánáti telepések számára hivatalosan előírt, utóbb már divatossá és kedveltté lett tervrajz szerint készültek. Az előírt formásgokról Böhm tájékoztat bennünket. »Ott ugyanis az egy konyhából és két lakószobából álló lakóházak vagy agyagból, vagy vályogból, vagy fonadékkal kevert fából építhetők a gyarmatosok számára.« Hoffmann²⁾ még részletesebben számol be róla: »Das Gebäude wurde auf der einen Seite des Hausgrundes mit der Giebelwand³⁾ nach Auswärts gegen die Gasse so gebaut, dass zwischen den Gebäuden zweier Nachbarn ein Raum von wenigstens 3 Klaftern frei blieb. Die Ställe und Schuppen durften nicht anders gebaut werden, als hinter dem Wohnhaus in gerader Linie gegen den Garten zu; quer über den Hof zu bauen, war wegen der Feuergefahr nicht erlaubt. Das Bauernhaus besteht aus 1 Küche mit 2 Zimmern.« Ilyenféle helyiségeknek alaprajzát és fejlődési fokozatait tárgyalja Dr. Schmidt Henrik: Haus und Hof der Donauschwaben című értekezésében.⁴⁾

1) Egy másik kézirat — szintén dr. Lugosi birtokában — die teutsche Stadtschull in der Bräuhaus Gassen-t említi. Ez csak a palánki német iskola lehetett, mert a város serfőző háza a sáncon belül a Tiszapartnál, a későbbi Ipar-utcában volt, kb. az állami szemkórház helyén.

2) Leo Hoffmann: Kurze Geschichte der Banater Deutschen. Temesvár 1925.

3) Szegeden 1780-ban épült az első emeletes ház az Iskola-utcában, de még ez is oromfalával az utca felé. Reizner III. 413.

4) Dr. Schmidt: Haus u. Hof der Donauschwaben. D. U. H. Bl. 1930. 3. füzet.

Ácsády állítása szerint 1720 előtt Szege-den német nevű lakos nincsen, pedig a város tisztikarának soraihan már 1712-ben németek is foglaltak helyet. A feljegyzések azt is mutatják, hogy ezek a tanácsstagok relative, a város nagy tömegének általános műveltségén felül állottak. A szenátus¹⁾ német tagja: 1712 áprilisában Joannes Tudowicz Germanus ius imperiale callens Camerarius, Jacobus Czinkizer Germanus, literatus in Germanicis, Hungaricae linguae gnarus. A németek nyelvismerete és közigazgatásban való jártassága semmivel sem maradt a magyarok képzettsége mögött. Az alacsonyabb állások is megoszlanak a nemzetiségek és az összegeziek között. Fori magister Germanus, Hungaricae, Rascianae et Germanicae linguae expers, qui ad omnia vendibila, liquida et arida mensuras cum suo adiuncto curam habiturum est.²⁾

Az 1718. évi lajstromozatlan iratokból kitűnik,³⁾ hogy az 1718-i tisztújítás alkalmával a német lakosság nagy zenebonát támasztott, hogy közülük a választott községbe (communitas) és a tanácsba minél többen bevétessenek. Ez alkalommal a »főbüjtogatót«. Czingicert hatodmagával bebörtönözték a rend helyreállítása és az elégedetlenkedő magyarok megnyugtataása érdekében. A német és a rác polgárság ekkor panaszlevélben járult a kamara elé, de 1719-ben panaszukat visszavonták.

1719-ben a vetélkedések nem zárultak le véglegesen. A nemzetiségek, így a németek is, igyekeztek maguknak később is előnyöket és jogokat biztosítani.⁴⁾ 1726 júniusában ismét zendülés tört ki.⁵⁾ Die 18. Junii. Ortus fuerat tumultus et nonnullae extensiones ex parte nationis Germanicae et Rascianae, contra D. Andream Temesváry, iudiam diversas contra eundem extensiones adstruendo, qui aegre variis etiam pollicitationibus sopiri potuit. Beleszóltak a nemzetiségek a bíróválasztásba is s addig intrikáltak Temesváry főbíró ellen, míg az 1727 július 2-án állásáról lemondott. A következő tisztújítás 1728-ban, — bár időközben felsőbb intézkedések és kamarai kiküldöttek foglalkoztak a sérelmek orvoslásával — nagy izgalmak és elégedetlenkedések közepette folyt le. A zűrzavarból való kihontakozást azonban nem hozta meg, sőt igen visszás helyzetet teremtett, mert az ezévi választások végeredményképen a városnak két, előírás szerint felesketett főbírája is volt egyszerre. Ugyanis a szavazásnál a nemzetiségek pártja, Podhradszky kerekedett felül. A sértett magyarság a választást törvénytelennek nyilvánította s két nap mulva saját jelöltjét, Miller Jánost is megválasztotta főbírónak. 1728-ban ebből még túl korán lenne arra következtetni, hogy Miller János főbíró

1) Összen 12-en vannak, rajtuk kívül van a 24 tagból álló exterior senatus.

2) Reizner IV. 277.

3) Reizner fontos adatokat közöl a német polgárok közéleti szerepléséről idézett munkája I. köt. 331. lapján. Ezeket az adatokat kibővíteni sajnos nem lehet, mert az iratok, melyekre R. hivatkozik, elkalldódtak. A Levéltárban lajstromozatlan írások ma már csak az 1737. évtől kezdődően vannak meg.

4) Reizner I. 332—33.

5) Tanácsi jegyzőkönyv 1726. 236. lap 3. számú tanácsi határozat.

német neve ellenére magyar érzelmű lett volna. Valószínűbb, hogy a magyarság és németség között ekkor valamelyes kompromisszum jött létre.

A helyzet élét a jobb belátás azzal vette el, hogy Podhradszkyt követként az országgyűlésre küldték s távolléte alatt Miller egyedül működött.¹⁾ Annyit azonban sikerült Podhradszkyknak kivinnie, hogy konkurensét csak a »helyettes« címzés illesse meg, mint ez a tanácsi jegyzőkönyv feljegyzéseiből is nyilvánvaló.²⁾

Visszatérve, Podhradszky a tisztújításig újra átvette a főbírósgot. 1731-ben az új választások alkalmából egyhangúlag megerősítették állásában (egyúttal a főjegyzőséget is viselte), de utóbb önkényeskedése és visszaélései miatt a lakosság elfordult tőle s 1734 április 24-én főbíróul Temesváry Jánost választotta meg, ugyanazt, kit Podhradszky buktatott meg 1726-ban. Így a nemzetiségek elvesztették egy időre a vezető állást, mely 6 évig a kezükben volt, de a tisztikarban tribunosokkal,³⁾ azaz népszószólókkal s külön árvagyámjaikkal a németek is képviselve voltak.

Az a tény, hogy az 1723. évi tanácsi jegyzőkönyvben⁴⁾ megvan a német szenátorok esküjének formulája, azt igazolja, hogy az esketésre rendszeresen szükség volt, a német tagok is megszokott elemek voltak a város székházán. A német tanácstagok névsorának szempontjából felettébb fontos a következő, 1738-i feljegyzés: »Joannes Straub (5 frt), Jacobus Hagen (3.50 frt), Mathias Gross, Venzeslaus Horkyn perceptor uraimék bizonyos összegtől relaxáltak, mivel tűz miatt mind házaikért, mind pedig más bent levő jószágjaikért megh fosztattanak.« 1738-ban a tanácsi jegyzőkönyv⁵⁾ tisztújításról referál, Innen megtudhatjuk, hogy a nemzetiségek számára az esküdték között is volt hely: Anno 1738 die 24 mensis Aprilis magistratualis restaurationis termino in festo Scti Georgii incidente, ex parte nationis Germanicae iuratus communitatis Matthias Gräff loco Matthiae Northoff denominatus fecit. Ugyanakkor ex parte nationis Dalmaticae et Rascianae szintén választottak esküdtéket.

A tanácstagok megoszlásáról 1754-ben is németekkel egyes képet mutat a tisztújítás jegyzőkönyve.⁶⁾ Az interior senatus tagjainak száma 13, közöttük van: prudens ac circumspexus Georgius Feldhoffer. Az exterior senatus áll összesen 24 főből;

1) Reizner I. 333.

2) 1728. Die 30 mensis Augusti Divini Nominis Auspicio depositus est primus lapis in fundamento domus civicae, seu curiae liberae regiaeque civitatis Szegediensis, praesentibus perillustribus ac generosis prudentibus ac circumspectis Dominis Ferdinando Luderspach Praesidii et Fortaliti Szegediensis Oberstlieutenant, Joanne Miller substituto iudicis civitatis Adamo Svajbelmar, Ulrico Strauss iuratis huius civitatis. Rajtuk kívül jelenvoltak: 7 senator, a nótárius és még négy esküdt, kik nem németek.

3) Bartal: Glossarium med. et inf. lat.: A főbírósg után következő hivatal volt 1705 körül a szab. kir. városokban a fűrmender vagy tribunus plebis, elnöke a választott hites közösségnek, az exterior senatusnak.

4) 204. lap.

5) 339. lap.

6) Tanácsi jegyzőkönyv. 1754. 124—128. lapig.

német tagjai: pr. ac c. Joannes Biller, Joann Biller junior, Joann Reiszinger, Szilber Joann. A sexagintaviratus palánki tagjai összesen 15-en vannak; németek: Josephus Rodl, Paulus Gross, Ernestus Maindl, Joannes Hejzler, Antonius Kraller. Ugyanezen testület valamennyi tagja (20) Felsővároson magyar, tehát ott a németek nem érvényesülhettek. Alsóvárosból 25 tag kerül a sexagintaviratusba; köztük német: Laurentius Szilber, Camerarius: Joannes Rejzinger; perceptor (adószedő) kettő volt, egy magyar és egy német nevű: Miller Joannes; inspector educillorum (serfőzők felügyelője): Paulus Gross. Iudex parvus (kisbíró) mind a három városrészben kettő-kettő volt, de ezek közül csak egy német, az Alsóvároson: Joseph Czeller. Utca kapitány csak Alsó- és Felsővároson van, ezeket a tisztségeket magyarok töltik be. Cantor Dalmaticust választottak, de német kántor nincs említve. Német tanítót azonban neveztek ki ebben az esztendőben: ludí magister Theutonicus et simul instructor puerorum: Mathias Purger. 1760-ban Paulus Grosst említi egy fennmaradt nyugta, mint a város perceptorát.

1768-ban József főherceg mint trónörökös meglátogatja Szegedet.¹⁾ Fogadtatására kivezényelték a felsővárosi bandériumot; a bizottság tagjai között volt német is: Szilber János szenátor. Alsóvárosban és Palánkban a kíséret ellátásáról Schwarz Rókus szenátor gondoskodott. Palánkban a főkapitány mellé többek között Aurnhammer Márton pék céhmestert rendelték ki. Schwarz Rókus még 1772-ben is, vagy akkor ismét mint városi szenátor szignálta a hivatalos írásokat.²⁾

1700/01-ben³⁾ Müller Sebestyén tanácsbeli, 1796-ban Szilber János, 1805-ben ismét Müller a város képviselője. 1781-83-ban Schwarz Rókus a főbíró. 1761-ben Schwarz Rókust, 1783, 1787-90-ben Müller Sebestyént, 1798-ban Volfordt Józsefet választják polgármesternek, kit 1806-tól 1809-ig újból Müller Sebestyén követ. 1846-tól 48-ig Kolb Ádám tölti be a főjegyzői tisztséget Szegeden s 1871-ben Kolb Antal — ki 1848-ban még aljegyző — lesz a város polgármestere.

Valószínű azonban, hogy a németek akkor már az itteni familiákba való beönsülések és a városi hatóság magyarosító törekvéseinek hatása alatt meglehetősen elmagyarosodtak.

A piaristák vezetése alatt álló gimnáziumot a város 1719-ben nyitja meg; ettől kezdve a piaristák lelkészkedése kiterjed az egész város területére.⁴⁾ 1719 előtt azonban — a németiség számbeli gyarapodása miatt, vagy az istápoltnemzeti öntudattól ösztökélve — a betelepettek még külön díjazott német

1) II. József csász. kora. Kovács János Dug. Társ. Évk. 1894.

2) Fennmaradt pl. a következő külzetű okmány: Rationes liberae regiaeque civitatis Szegediensis. Schwarz m. p. senator et deputatus aláírással.

3) Reizner III. 48—81-ig.

4) Reizner I. 289. Szeged városa a kegyesrendi szerzetet az Isten igéjének hirdetésére, az evangéliumnak német és illyr nyelven való magyarázására fogadja be.

prédikátort tarthattak. Az ezzel járó költségek már 1717-ben¹⁾ a német polgárságra hárulnak, amikor is a tanács a »külön német lelkiatyá« tisztségét megszünteti. 1718-ban pedig az egyházi szolgálattól végleg eltiltották a »30 német polgár részéről alkalmazott német lelkiatyát«. A hatóság argumentuma igen jelentős: a város is tart egy német káplánt és az alsóvárosi ferenczendi kolostorban is mindenféle nyelven tartanak szentbeszédet, tehát az egész városban, valamennyi templomban tekintettel vannak a németségre.

A piaristák betelepítésétől számított 6 esztendő arra az eredményre vezet, hogy, mint már szó volt róla, 1725-ben a kegyesrendiek a magyar prédikációt beszüntetve, csak német és dalmát szentbeszédeket tartottak vasárnaponként, úgy, hogy 1726 június havában a püspök azt követelte tőlük,²⁾ hogy neki és a káptalan tagjainak magyar egyházi szónoklatot is tartsanak a Szt. Demeter templomban.

A belvárosi plébánia anyakönyvei 1711 óta maradtak fenn. A város összes újszülötteit, halottait és házasulóit itt anyakönyvezték 1789-ig, amikor is az egységes anyakönyv feloszlik háromféle matrikula vezetésre, — mondja Reizner³⁾ — és ezzel az Alsó- Felsőváros és Palánkra céloz. Azt azonban figyelmen kívül hagyja, hogy a »Protocollum defunctorum«-ban 1754-től 1764-ig, kerek 10 esztendeig, már megkülönböztetik, hogy az elhunytak ex parte Hungarica, ex parte Germanica, vagy ex parte Dalmatica kategóriákba tartoznak-e. Hogy a németeknek ez a 10 évre való különválása csak az örökös összeférhetetlenség egyik példája-e, vagy biztosabb, belső, szervezett alapokon nyugodott, nem lehet kideríteni, mert a plébánia historia domus-a hányos, úgyszólván csak néhány lajstromozatlan töredékes feljegyzésre szorítkozik. Tény az, hogy »bár a magyarság beolvastó ereje a németeskedő polgárságot mind szűkebb térre szorította, a belvárosi plébánián minden második vasárnap német ének és német szentbeszéd hangzott még a 19. század első negyedében is.«⁴⁾Csak 1835-ben szüntette be mindezt Kremminger Antal ifjú plébános, mit sem törődve az előtte megjelent előkelő német polgárok fenyegetéseivel.⁵⁾

1) Reizner I. 285.

2) Reizner I. 292.

3) III. 8.

4) Reizner II. 40.

5) V. ö. Reizner: Szeged és Délmagyarország, Dug. Társ. Évk. 1894.

A szegedi német céhek.¹⁾

A török invázió és az egymást erő elemi csapások miatt holtpontra jutott szegedi ipar a betelepült német kézművesek kezében újra erőre kapott. A 18. század újra megteremtette az igazi céhéletet és Szegedet ipari centrummá emelte; a városnak állandóan több iparosa volt, mint rajta kívül egész Csongrád megyének együttvéve.²⁾ A céhek idegen, főleg német segítségével új életre ébredt virágzásának jele az, hogy 1812-ben a limitatio szerint a következő iparosok árszabályozásáról kellett gondoskodni: »Fazekasok, festők, fésűsök, gombkötők, hajókészítők, vagy schupperok, harisnyakötők, kalaposok és süvegesek, kádárok, kéménytisztítók, késesek, kerékgyártók, kezyűsök, korsósok, kovácsok, kőművesek, kötélgyártók, lakatosok, magyar faragók és házrakók, magyar szabók, magyar szíjgyártók, magyar vargák, német szabók, német vargák, nyereggyártók, (Sattlerok), ötvösök, paplanosok, pékek, puska-művesek, rézn.üvesek, rézgombtsinálók (Gürtlerok), szűrszabók, szűtsők, takátsok, tímárok, tsizmadiák, üvegesek.«

A szabad ipar- és kereskedelmi tendencia a város kebelében hamar jelentkezik. Egy 1734-i szabályrendelet³⁾ kimondja, hogy »nem a céhek, hanem az egész község (maga a communitás) a fundamentoma a város megmaradásának, ezért a város jogot tart fenn magának mindannak szabadon árulhatására, valami singgel és fonttal mérettethetik.«

1872-ben, a céhrendszer eltörlésekor a szegedieknek is kötelességük volt céhleveleiket és céhládáikat a hatósághoz beszoigáltatni.⁴⁾

A 18. században számos szegedi céh nyert német nyelvű céhlevelet, másoknak évtizedeken át németek az irataik, pecsétjük és egyesületi lapjaik. Egyesek közülük nyíltan meg is vallják származásukat és németnek nevezik magukat (mint pl. német szűcsök, német szabók stb.)

Ez a fejezet a magyar céheket figyelmen kívül hagyva, csak ezen német nevű és német eredetű céhek tárgyalására szorítkozik.

Német szabók.

A céh szabadalmi levele 1818-ból való, de már előbb is szervezve kellett lenniök, mivel pecsétnyomójukon az 1764. évszám látható; akkor azonban még nem alkottak külön céhet,

1) Reizner III. 447—487. l., Hilf 44—120. l., Céhkéziratok Somogyi Kvt., (cédulakatalogusuk van).

2) Pozsár 59.

3) Szádeczky 39.

4) Valamennyi a Somogyi könyvt. és Városi Múzeum tulajdona.

hanem a magyar- és rác-szabókkal voltak egyesülve. Jóllehet a céhben mindig a magyar elem volt a túlnyomó,¹⁾ annyi erejük és olyan létszámuk mégis volt a német tagoknak, hogy 1818-ban külön céh alakítására határozták magukat. Már a magyar céh kebelében is szerepeltek egyes német mesterek. A közös céh iratait átvizsgálva, látjuk pl., hogy az »Inaskönyv és Protocollum« cíntáblájú jegyzőkönyvben az 1732. év atyamestereként Jacob Haberling van bejegyezve. 1733-ban ugyanezt a tisztséget szintén német mester viseli: Joannes Koltneker. Az inasok princípálisainak nevei közt a következő, legtöbb inastartó német mestereket látjuk: »Joseph Strapertl német szabó, Matias Peinhoffer vagy Pernhofer Szabó Mátyás, Venczel Rhe, Adam Kobner, Dominicus Hauc, 1756-ban Kurcz Lőrinc, 1769-ben Pernhoffer Mátyás, 1780, 1782, 1783-ban Kurcz Rófkus, 1786-ban Firtichnit József, 1789-ben Lintzeder József, 1792-ben Lintzeder József (másodsor), 1795-ben Lintzeder József (harmadsor), 1801-ben Lintzeder József (negyedsor), 1804-ben Ebner József, 1807-ben Lintzeder József (ötödsor), 1810-ben Lintzeder József (hatodsor), 1816-ben pedig Kremminger György voltak a közös céh választott céhmesterei. De 1732-nél korábban sem ismeretlen a német szabó elnevezés. Az 1724. évi tanácsi jegyzőkönyv²⁾ megjegyzése: »Hirsch Pál úr német szabó mester 200 frtban házat vesz örökösen«, azt mutatja, hogy a nevezett mester még meglehetősen jómódú is volt. A városi levéltár aranykönyve beszámol a polgárosítások között egy budai német szabó érkezéséről. Ez az iparos is biztatónak látta itt pályáját és érvényesülését.

A feljegyzés 13. Novembris 1773 következőképp szól: Josephus Linseder ex libera regia metropolitanaque civitate Budensi oriundus iuvenis catholicus arte sua sartor Germanicus legitimata honesta parentela taxaque concivilitatis et iuramento depositis et persolutis recommendante Nicolao Kraller cive in concivilitatem susceptus est.

Mint a céhkéziratokból kiderült, a fővárosi ifjú szélesebb látókörével és szakmabeli képzettségével imponált, társai jó vezetőre találtak benne s érdemeit elismerve, hat évben kérték fel céhmestereiknek. Az az eset is előfordult, hogy német familiából származó mester a rác szabóságot tanulta ki, pl.: 1778. IX. 25. Franciscus Szilber civis huius filius Rom. cath. arte sua sartor Slavonicus.³⁾

Ehhez hasonlóan megtörtént az is, hogy a különválás után »Felmajer Antal« a magyarok közt maradt, sőt ő lett 1827-ben a különvált szürszabók első céhmestere.

A három nemzetiség fiai nem mindig tudtak surlódások nélkül egymás mellett dolgozni. Az ifjúság soraiban a commissarius alig-alig tudja a rendet fenntartani, ezek többször megtagadják az engedelmességet.⁴⁾ »Anno 1810. die 27. Decembris Kurtz Jakab és 2 társa 1 font viaszra, mert meg nem jelent az offertoriumon és mert tzhmester úr parancsára

1) Pozsár 83.

2) 50. l. VII. 28.

3) Levéltár, Aranykönyv.

4) Protocollum.

a tzéhen meg nem jelent, Kurtz Jakab és egy társa 1 font vászra, mert még nemzeti komissarius úrnak hívattatására sem jelent meg.«

Az 1733-ban megkezdett vásári lajstromban¹⁾ vannak oda nem tartozó, más természetű feljegyzések is, pl.:

„1808 die 13 julii Lintzeder Josef urnak német Kuntsaftot adtunk 25 xr«

Itt már valószínűen az ifjú Lintzederről van szó, kit az apa a családi szakmában nevel fel s bölcs előrelátással külföldi tanulmányútra küld; ezért váltják ki a Kundschaft-ját. Hazatérve, az ifjú Lintzeder itt lesz mester s hihetően ő az 1810-ben említett Lintzeder József céhmester is s nem az atya.

1817-ből a következő feljegyzést találjuk a vásári lajstromban:

Magyar Kuntsaftokból mind szabó és szűrszabó részről jött be	37.8
német Kuntschaftokból	7.30

Látjuk, hogy nem elenyészően csekély arányban gravitálnak külföld felé a németek; mert hiszen figyelembe kell venni, hogy a németek közt szűrszabók nincsenek.

1818-ban válnak külön a németek, de az év elején még a régi céhtől kap ajánlólevelet egy német Wanderbursch:

die 4a Febr. Ebner Josef Úr németh szabó által vett németh Kundschaft mindössze

46 xr²⁾

Hogy a különválásra törekvés 1818-nál hamarabb megindult, az bizonyos; de hogy végrehajtása nem köthető dátumhoz, nyilvánvaló abból, hogy egy 1818 és 1820 közt keletkezett bejegyzés még a magyar céhben rekedt Hanzel Antalt regulázza: »Hanzel Antal büntettetik, mert a fáklyákat eltörte. 5 frotokat fizet.« »Hanzel Antal büntettetik, mert Jankedlit egy becsületes embernek illendőül el nem készítette, más színűt közé kevert azon matériához, tehát tartozik becsületesen hasonló színű matériával elkészíteni, mivel hibásnak találtatik, így tartozik 2 forintokkal az becsületes Tzéhnek.« Utólagos bejegyzés: »ki vagyon fizetve.«

1822-ben — négy évvel a céh önállósodása után — a következőleg írja le egy németszabó család helyzetét az aranykönyv: ³⁾

„Alább írottak most folyó hónapnak 14-ik napján a tekintetes nemes tanács által az iránt kiküldetvén, hogy polgárságért könyörgő Kremminger Dániel környül állásait mineműségét megvizsgálának: alázatosan jelentjük, hogy a könyörgő ide való születés régi és hív polgár s német szabó mester fia légyen, 28 esztendő, pápista, nyötelen, öreg édes attyával és testvér húgával egy kenyéren vagyon, kiknek is eltartására és gyámolítására német szabó mesterségéről híres lévén, különös fáradságát és segedelmit fordította vagyon az édes attyának palánkban háza, mely jövendőre ezen eötel gyámolító fiára fog háromlani. Aki minekutána Budán és Bétsben 8 vándorlásbéli esztendei után dítséretesen tanult mesterségit tulajdonává tette az ide való bötsületes német szabó céhben már 5 hónapokh elfolyása olta belévén véve, valóságos mester

1) „Vásári laistroma az böcsületes nemes szabó czéhben levő mester ember uraiméknak. Ma: és ném: részről. 1713.“ A céhek általában becsületesnek címzik magukat, de a felvidéken nemes is használatos.

2) Vásári Laistrom.

3) 242. sz. irat, egy polgárosításért való folyamodvány.

ember léssen, aki a polgárság megváltására privilegium által is kinszerítették s valamint céhbeli társai nevezetesen Ebner Joseff és Jerney Mihály bötűletes jámbor és derék magaviseletéről bizonyítást tettek, úgy Piller Henrik szószólló Hausenplass Daniel Vöber György és Czimek György communitásbeli urak ismervén jó morális characteréről különösen dítserik és recommendálják a mi alázatos vélekedésünk a lenne, hogy Kremminger Dániel a törvényes taksa letétele mellett e nemes város polgárjai közé bevétessen. Szeged die 17-a Januar 822. Szluha Adam mp. kirendelt tanátsbéli, Nagy Ferentz senator és condeputatus.“

Ez a család is a Palánkban telepedett meg s úgylátszik igen jó társaságban forgott, mert a városnál hivatalt viselő összes »Landsmannok« tekintélyüket vetik latba, a fiatal Kremminger polgárráfogadása érdekében.

1830-ban 12 évi fennállás után 75 tagja volt a céhnek, ebből mester 26, legény 30 és inas 19. A 26 mestert azonban semmi körülmények között nem a 12 esztendő produkálta, ennél sokkal régebbre nyúlik vissza ennek a céhnek eredete, mint ahogy kétségtelen, hogy a pecsét 1746. évszámának kiválasztása sem véletlen, hanem a céhnek egy előbbi határozatára, esetleg egy tervbevett, de meghíusult szárnypróbálgatására vonatkozhat.

Német szűcsök.

A német szűcsökről kevés adatunk van, céhkéziratuk nem maradt fenn. 1830-ban még a magyarokkal együtt működtek s ez évben összesen 163 mester, 65 legény és 15 inas volt a közös céh tagjainak száma. 1834-ből a német és magyar szűcsök pereskedéséről tanácsai feljegyzések vannak; talán ez az összeférhetetlenség adott okot a különválásra. 1835-ben, mikor a magyar szűcsök céhlevelük megerősítését nyerik, a német mesterek felhasználják az alkalmat és saját lábukon próbálnak megállani. Ekkor kapják, 1835-ben, 49 német articulusból álló, díszes, bársonyba kötött céhlevelüket és pecsétjüket.

A pereskedés okait az 1834. évi tanácsai jegyzőkönyvből¹⁾ tudhatjuk meg: »1834-ik eszt. Szt. Mihály havi (szept.) 5. A helybéli magyar szűts mestereknek a német szűtsök ellen beadott és céhbeli iparoknak sérelme orvoslását kérő esedező levelek. A német szűcs mesterekkel 15 napok alatt adandó felelett közöltessék.« A panaszlevél tartalma a másik ügyszámból világlik ki: »Mindszent hava (okt.) 27. Lengyel Pál tanátsbéli úr a magyar és német szűtsök között Szabó György remekelése tekintetében támadott vizálgodások eránth véleménycs jelentését teszi: Minekutánna a magyar szűts mesterek által jónak talált remek darabra nézve a német szűtsök nyilatkozásokban olly véleménnyel lennének, hogy az hibás volta miatt elfogadható nem volna, a vizálgodó céhek jelentő biztos úr által oda utasítatnak, hogy a vesztő félnek kölcségire a kérdésben forgó remek darabb valamellyik közelfekvő városnak czéhe által megvizgáltatasson, egyébként pedig ugyanazon biztos úr által a német szűtsök szoros kötelességül tétetik, hogy illyes költségek tevésire elegendő pénzel szükölködő Szabó Györgynek a megkívántató mennyiséget kifizessék, mi-

1) 1447/2856 és 2053/3335 ügysz.

után pedig köztudományra lenne, hogy többször említett czéhek a legfelsőbb helyi határozat által kiváltatni panaszolt újabb privilégiummal nem bírnának, a jelentő biztos úr által oda utasítandanak, hogy 6 hónapok lefolyta alatt újabb privilégiumot szerezzenek, mivel ellenkező esetben társaságok semminek tekintődvén, a szűtsi munkák szabadon való készíthetése mindenkinek megengedettend.»

Német tímárok.

1823-ban 49 német articulusból álló szabadalomlevelet nyertek. Már 1825-ben az aranykönyvnek egy bejegyzése tanúskodik arról, hogy a céh életben van s hogy az itteni tímáripárosok a fővárosi céh »Landmeisterei«-ként¹⁾ szervezkedtek. A külföldön való tanulás is bevezetett szokás volt náluk, ahogyan ezt az aranykönyv²⁾ mutatja: »Alább írottak most folyó esztendei Boldog Asszony havának (jan.) 22-ik napján a tekintetes nemes tanács által ki küldetettvén, hogy polgárságért könyörgő ifiabb Rieger Mihály körülállásait és minéműségeit megvizsgálánk, alázatosan jelentjük, hogy a nevezett ifiabb R. M. ittvaló öregebb R. M. polgár, mészáros mester és kereskedő úrnak fia légyen, 24 esztendő, nyötelen tímár legény s vándorlását több helyeken, nevezetesen pedig Pesten, Budán, Uj-Aradon, Baviariába is és Pöttnesz (?) városokban mint az ./.. alárekészett, de visszaadandó bizonyítvány mutattya, dícséretesen eltöltvén, mostan tímár mesterré is lenni szándékozik, de ezen szerentséit csak úgy nyerheti meg, ha a polgárságot magának megszerzendí, annyival inkább, mivel e nemes városunkban tímár czéh nem lévén, Budára vagy más ilyen nagy városban kölletik nekie a czéhben való beállás végett utazni és kötekezni, a honnan, ha nem polgár, visszaküldetik és a czéhben be nem vétetik. Különbén is a mostani új privilegium 21-ik cikkelye is azt kívánja, hogy a mester legénynek előbb polgárnak azután mester embernek kölletik lenni, jó erköltseiről és dícses magaviseletéről Lengyel Páll v. notarius és nagyságos Hentz Ferentz communitysbeli tesznek bizonytságot, úgy is magában eltökéllette, hogy városunk hív polgárja, szerény és rendes adózója lészen. Az uniformis tsináltatásától tsak addig kíván dispensáltatni, míg annak mineműsége (normája) bizonyos fog lenni, azért magáról a ./.. alatt lévő reversalist adta, mind ezekre nézve a mi alázatos vélekedésünk is a lenne, hogy ifiabb R. M. a nemes város polgárjai közé bevétessen. Mellyről is teszszük ezen alázatos jelentésünket. Szegeden die 29-a Januar 825. Nagy Ferentz senator et deputatus m. p. Rósa Joseff kapitány et deputatus.« (A két melléklet nincs meg másolatban sem.)

Jómódú, gondok nélkül élő, előkelő állású vagyonos polgárok a tímárok valamennyien. Ma is áll még a Felmayer-ház a Maros-utcában s Szeged idősebb polgárai mindnyájan látták

1) Landmeisternek nevezték valamely céh filialisának tagjait, kik anyacéhük articulussai szerint éltek.

2) 328. sz. okirat.

még a megszűnt Árpád-utcai Felmayer-telepet s az ugyan-
csak megszűnt Szegfü-utca sarkán, a Tiszaparton állott Adler-
féle telepet.

Közismert, vezetőszeretpet játszó tímármesterek voltak már
1833. és 34-ben Felmayer Károly és Dietzgen József; 1877-ig:
Felmayer János, Felmayer Gusztáv és Deutsch József.

Ugyancsak biztos anvagi körülményeikre, munkáiuik ióságára és keresettségére mutat az is, hogy éppen a tímárok azok, kiknek költségvetése egy második iparvállalat megindításához szükséges tőkével is rendelkezik, sőt kezdeményezésével jelentős eredményeket ér el. A tímárcéhnek tagjai közül névszerint Wiedermann, Felmayer és Adler családok honosították meg Szegeden a kékfestés iparágát.¹⁾

Német vargák.

1726 március 12-én öt Szegeden lakó német varga a tanácstól kért engedélyt, hogy szervezkedhessen. A tanácsi határozat társulatuk megalakítását engedélyezi is (Tanácsi jegyzőkönyv 209. l.): »Városunkban resideáló német varga mesterek öten compareálva kik is atestatist kértének tőlünk, hogy annál is inkább a jó rendtartás magok között lehessen egy fertály czéhet igekeznének hozni, míglén kegyelmes urunk eő Felségétül caehalis articulásokat nyerhetnének, az attestationak kiadása applacidáltatot, de azon is instáltak hogy legalább hat esztendeig több eő kegyelmeknél bé ne jöhessen, ezen kérések pedigien további discussióra relegáltatot.«

Az 1739. évi tanácsi jegyzőkönyv (444. lap) ismét a német vargákról tesz említést. 1774-ben pedig már 7 vargámester élt Szegeden, ezt bizonyítja az 1774—1863-ig vezetett jegyzőkönyvük. 1774-ben kapja a céh 18 német articulását. Az aranykönyv (1158. sz. irat) 1825-ből őrzi meg egy németvarga polgárosításának emlékét: »Heim Lőrincz iránt, aki az polgári jussért esedező levelet nyújtotta, az számra vizsgálódást téven tapasztaltuk, hogy a könyörgő helybéli születésű pápista, nyötelen 28 esztendőös német varga mester, nehaj Heim Joseff helybéli volt polgárnak fia légyen, kit jámbor, józan s tisztességes magaviseletére nézve a polgárságra alkalmatosnak Hauzenplatz Dániel és Vöber György urak mint választott község tagjai ajánlván, érette mi is közbenvetésünket tésszük 6 frtot polgári taksául, 2 frtot pedig tűzi táhrban fizetend és amidőn a főiségétül rendelések jutandanak az uniformirozással köteles marad. Szegeden die 7-a Aprilis 825. Szluha Ádám m. p. kirendelt tanátsbeli, Nagy Ferentz m. p. kirendelt tanátsbeli.«

*

Abból a körülményből, hogy a ruházati cikkeket előállító kézművesek céheiben a magyar és a német tagok különvált társaságot alakítottak, arra kell következtetnünk, hogy a kétféle anyanyelvű céh mestereit iparcikkeik is megkülönböztették

1) V. ö. alább 41. l. Kékfestők.

egymástól. Az 1812. évi limitáció¹⁾ alapján azt mondhatjuk, hogy a magyar szabók vagy vargák vásárló közönségének egészen más ízlése és igényei voltak, mint a hasonló iparcikkeket német művészettel készítő céhbeli mesterek vevőinek.

Az említett ármaximálási táblázatból magunk elé képzelhetjük az akkori idők magyar és német divatdiktátorainak remekbe készült, előírászerű produktumait.

A szabók »fehér személyeknek való ruházatokat« is varrtak: a »magyar gálaöltözetet, amely válbul és szoknyából« állt »duplán tsipkével kiprémezve«, »német ünneplő hosszú ruhát úgy nevezett slep«-et és »német rövidruhá«-t.

A férfiruhákban is megvolt ez a kétarcú divat. Mentét²⁾ hordtak a mesterlegények »sellyem posztóbul« és ujjatlan dolmányt vagy németes felöltőt: Rockot.³⁾ ehhez »megkívántató béléses nadrág egy szál sellyem zsinórral való«, vagy »német cipelli-nadrág« illett. A »mód szerént« való legénynek keztyű, köpeny nélkül fel s alá sétálni, kalapját háromfelől leeresztve (?), dolmányát vagy mentéjét félvállra vetve, panyókául viselni meg-szégényítő volt.

Asztalosok.

A céh újraszervezkedésének dátuma az 1724. esztendő, amint azt a társulat pecsétje igazolja. Azonos keletű szabadalmi levelük elkallódott. A tanácsi jegyzőkönyv⁴⁾ is bizonyítja, hogy már az újraalakulás első évében vállaltak munkát közismert német asztalosmesterek a városnál. A számadásban névszerint említik őket: Tuttowicz Tislernek munkájáért 6.50 Fl., Herli Tislernek munkájáért 5.00 Fl. Továbbá 1725. évi feljegyzések között látjuk: máj. 20. Tuttowicz Tislernek Sz. Demeter templomnál tet munkájáért 20 Fl.; in Junio 15. Tuttowicz Tislernek munkájáért 10 Fl. 1764-ben kezdett »Protocoll«-jukban még ezen évben is csak »Viertl Lad«-nak mondják társaságukat, de az anyacéhet és a várost, ahova tartoznak, nem nevezik meg. Az 1764-ben bevezetett tagok között sok a német: Erstlich Maister: Conradt Traeher; Brandt, Parst, Vötter stb. az előjáróság tagjai.

1765-ben kapták 17 német articulusból álló második céh-levelüket, mely szintén elveszett. 1775-ben a magisztrátus egyes mesterektől a városi középületek szakértői becslését kéri. Az épületek asztalosmunkájáról »Johann Michel Strasse Bürgerlicher Tischlermeister« mond véleményt.⁵⁾ 1776-ban az aranykönyv följegyzései az egyik ősiparos német család asztalos tagjának polgárrá fogadását bizonyítják: »22 Jan. Jacobus Prilman (Szegecino natus) arcularius«. A Prilman családban már 1725-ben volt iparos. Az 1776-ban polgárrá lett Jakabnak egy felmenő ágbeli rokona »Christian Prielman n. város tégla-

1) Somogyi kv. C. d. 3. szám.

2) Limitáció. Mente fajtái: 1) maslis gombkötő munkára való és 2) sujtás nélkül való, »mellynek eleit a szabó lántzolásal kihánnya«.

3) Szegedi Napló 1895 307. sz. Könyves J. cikke.

4) 1724. év. 124. lap.

5) Dr. Lugosi D. kézirat: Relation und Schätzungen.

égetője» az említett év tanácsi jegyzőkönyve szerint a március 8-i közgyűlés határozata értelmében »míglén a n. város számára téglát éget, portiójának csak a felét fogja fizetni«. Egy 1759-ből származó nyugta¹⁾ ismét említi ezt a Christian Prielmant (v. fiát?):

„Quittung pr. fünff hundert neunzig acht Gulden 40 xr. Renh welche ich Endtesgeförtigter auss der löbl. Stattcassa von dem Herrn Statt-Cammerer Georg Sebastian Griedlich: pro Ao 738 vor 136000 geborennt. Mauerziegl richtig und zu meinen Handten empfangen, bescheinige hiermit Sigl Szegedin den 30-ten April 739. Idest 598 Fl 40 d. L. S. Christian Prüllman Zieglmeister.“ A tojásdad alakú, mesterjegy jellegű pecséten a mester monogrammjá C. P. M. és két oroszán van ábrázolva, melyek egyik mellső lábukkal a téglaverő formát emelik magásra, másikban kész téglát tartanak.

1818-ban kapta az asztaloscéh harmadik szabadalmi levelét, mely 49 német pontban foglalja össze az alapszabályokat. 1819-ben a magyar faragókkal pereskedtek, ekkor a tanács őket vette védelmébe s a magyarokat tiltotta el az ablak- és ajtó munkáktól. 1829-ben már nem német a céh jellege, amint az: zöld selyemzászlójuk²⁾ felírata: »A Szegedi Asztalos Tzének Zászlója« hirdeti. 1856-ból fennmaradt egy díszes kivitelű, festett jegyzőkönyvük, utólagos összeírás, mely egy kéztől származik s az 1776-tól 1856-ig terjedő 80 év mestereit sorolja fel szintén magyar nyelven.

Ácsok, kőfaragók, kőművesek.

A három iparág művelői együttesen alkotják a céhet, de a kőfaragók száma elenyészően csekély volt. Ők igen rövid életűek voltak a céhben.

Első céhlevelüket, mely 32 német szakaszból állott, Mária Teréziától kapták 1757-ben. Szokásos latinnyelvű bevezetéséből megtudhatjuk, hogy a kiváltságokért Sax Zachariás, Schwörtz Lukács, Keller Lénárd és egy magyar mester: Serházy János folyamodtak. Ebből az időből maradt ránk a pecsétjük is. Ez azonban nem azt jelenti, hogy az említett időpont előtt Szegeden olyan kevés volt az építkezés, hogy itt ácsok, kőművesek megélni nem tudtak volna. Az 1724. évi tanácsi jegyzőkönyv³⁾ szerint »Philip Mantelberger megalkudott az alsóvárosi mészárszékh felruházására és megcsinálására 5 Klover hosszú 2,5 szélességre és másfél téglára rakván a küfalát«. Ugyanezen jegyzőkönyv⁴⁾ az ácsok fontos bizalmi tisztségéről tájékoztat bennünket: »Küégető kemenczéhez deservialó fát Czimmermajster vizsgállya meg, tudniillik a hol jutalmasabban és jobb fát kaphatna a nemes város. Tiszán tul-e? avagy it a soós házaknál, azt referálván n. bíró uramnak, eő kegyelme tegyen rendelést eránta a holott jutalmasabban hozzá juthatni«. Ugyancsak 1724-ben épített a város új serfőző házat is s jócskán köitekezik rája: ⁵⁾ »Nemzetes Miller János úr és Pors

1) Dr. Lugosi D. tulajdona.

2) Múzeumbejárat: Előcsarnok.

3) V. 14. 1. sz. tanácsi határozat.

4) VI. 27. 6. sz. határozat.

5) tanácsi jkv. november 9.

Joseph úr serföző háznak árendátorai az ujonan felépült serföző házon általuk töt költségrül eképpen attanak számot: Szinger ácsmesternek hüvösítő kádért és egyszer s mind fáért 67 Fl. 40 x.« Ezekszerint német ácsmesterek dolgoztak a városnak már 32 évvel a céh ujraszervezése előtt! Későbbi években is többször ad a tanács munkaalkalmat német ácsoknak. Az 1725 március 5-i tanácsülés jegyzőkönyve 7. sz. határozatában említi Czverger faber lignariust. Továbbá, az 1728-i jegyzőkönyvből¹⁾ megtudhatjuk, hogy a város új székháza építését is német mester: Joseph Pirneker kezére bízta a magsztrátus.

A városi levéltár 1738. évi lajstromozatlan íratai között levő számlák szerint a város két ízben fizetett »Anton Halmayr Zimmermeister«-nek »Contumaz-Haus építéséért«. 1772-ben a város általános javításokat végeztetett. Valamennyi középületét megvizsgálva, az egész Palánk, Felső- és Alsóváros területén nagy átalakító építkezéseket folytatott. Ez alkalomból nyújtja be »Leopoldt Jackschitz« Specification címmel összefoglalt részletes számláját.²⁾ Érdekes helytörténeti adatokat tudhatunk meg ebből a kéziratból. (Dolgozott a mester pl. »Bey dem Fleischbank in Unter-Város; in dem Stadtbrauhaus, in der St. Demeter Pfarrkirchen, in dem Stadthaus u. Brodladen, in dem Comodi-Haus bey P. Piaristen« stb.)

1799-ben teszik le az új városháza alapkövét; terveit Schwörz János német építész készítette.³⁾

1785-ben a következő német ácsmestereket látjuk a céh tagjai között: Fux Illés, Ebelik János, Pajzer József, Szandel József, Fux József.

1817-ben második céhlevelet kaptak, melynek 19 német cikkelye van. Ebben azonban már csak ácsokról és kőművesekről van szó; a kőfaragók valószínűen olyan kevesen voltak, hogy a másik két szakma mellett nem jöhettek számításba. A tanácsi jegyzőkönyvnek az 1770. VII. 30-i tanácsülés alkalmából bevezetett jegyzetei egy kőfaragóról is szólnak. Eszerint a királyné leírata zár alá helyezi olim Barth Sebastian lapicida hagyatékából azt a 4000 frtot, mellyel a város tartozik s azt a 800 frtot, mellyel a ház vételárából Mathias Aigner még tartozik.⁴⁾

Kőműves volt Zacharias Sax, még pedig egy dátumnélküli hagyatéki leltár tanújaképen egyszerűen »Maurermeister«, utóbb azonban éveken át a városkamarás állását töltötte be. Ezt fennmaradt nyugtákból tudjuk, melyek városi tisztviselők tartozásainak kifizetését vagy fizetésük felvételét igazolják.

Gegenschein, Pr. Neunzig Ein Gulden welche wir Endtesbenantr vor die in der Ober-Város exarrendatr Z: Würths-Hauser H: Stadtcammerer Zacharias Sax weeder mehr noch weniger eingehändet haben. Attestiren hirmit. Sigl: Szegedin den 30: April 752. Id est 91 Fl. L. S.

1) 1728. aug. 23.

2) Dr. Lugosi D. kéziratai.

3) Reizner II. 10. és Papp J. idézett munkája.

4) Barth özvegye Anna Mária ekkor már férjhez ment Anton Schiller városi orvoshoz.

Szűcs Demeter — Quietantia super florenis Rhenensibus centum quinquaginta quos ego in sortem anni senatorialis salarii mei pro Ao 1751/52 rite et defectu absque omni a domine camerario Zacharia Sax percepí. Sigl. Szegedini, die 24a Aprilis 1752. Idest f. R. 150=L. S. Martius Vékes m. a. senator — 1753-ban Urus Sifkovics Bor Bíró árendát fizet Sax kamarásnak, az Arany Sas vendéglő bérletét. 1754-ben is kamarás még Sax, mert Martin Vékes 150 FL-t fizet neki „vor erkaufftes Stadt-Heu“. Ugyancsak 1754-ből maradt fenn Martin Vékes senatortól egy nyugta az 1752. évi-vel kb. egyező szöveggel.¹⁾

Végül is Saxot pályája, érdemei elismeréseképen a városi mérnök címhez juttatja. Más, kevésbé ismert nevű német kőművesmesterek: Joannes Dobisch²⁾ és Gebhardt Jakab.³⁾

Befejezésül még felemlítésre érdemes, hogy 1846-ban megújította a céh bordóselyem zászlaját. Ekkor eltávolították róla a kétfejűsasos kopját; tehát a német céh már 1848 előtt felolvadt a számbelileg is mindinkább túlsúlyba jutó magyar-ságban.

Bognárok és kerékgyártók.⁴⁾

1724-ben közös céhlevelet kaptak III. Károlytól, Hoffnen Mathias, Bergbauer János és Petriczky György mesterek kérésére. A szabadalmi levél 35 articulusból áll, ezek közül 27 a mesterek, 8 a legények számára foglalta össze a szabályokat.

Ugyanezen évből maradt fenn németnyelvű körpecsétjük is, melynek közepén mezőben szabadon futó kerék jelképezi az iparágat.

Bognárokat már 1724-ben említ a tanácsi jegyzőkönyv egyik számadása.⁵⁾ Mathias Hoffer bognár munkáért 7 fl., febr. 4. Cwenger bognárnak 15 fl. A céh az első évtől kezdve 1806-ig megszakítás nélkül németül vezetí jegyzőkönyvét. Ez éven túl, a különvált bognárok még 1844-ig németül, majd 1867-ig magyarul folytatják. A legények nyilvántartó könyvében az utolsó német fejjegyzéseket 1807-ben találjuk, már magyarral vegyesen. Egy másik jegyzőkönyvük 1810-ben tér át magyarra. 1827-ben német mesterek voltak: Burger Antal, Schultz József, és Reizner János.

Az önálló bognároknál pedig a céhmesterek között 1844 után is találunk németnevűeket: Burger Antal (1829–36), Burger Antal másodszer (1840–44), Reizner András (1854–56), Burger Antal harmadszer (1856–1862). Ezek a német céhmesterek valószínűen már meglehetősen elmagyarosodtak.

Cipészek.

Ez a céh nemcsak német tagjai, vagy írásainak és protocollumainak nyelve miatt nevezhető németnek, hanem az egyetlen, egészen közvetlenül német törzsből hajtott intézmény. Csak a kékfestő céh eredete hasonlítható hozzá. A cipészipar meg-

1) Valamennyi dr. Lugosi gyűjteményében.

2) Lugosi gyt: Relation und Schätzungen.

3) 1798. évi tanácsi jkönyv 2038. ügysz.

4) 1820-ig a kovácsokkal egyesülten.

5) 144. lap, febr. 3.

honosodásának dátuma: 1724 szeptember 15. Ettől a naptól kezdve, a tanácsi határozat értelmében (tanácsi jegyzőkönyv) »Venczel Horkin cipellőcsináló ridegül befogattatott a n. városban olly conditional, hogy ha jól fogja magát viselni, esz-tendő mulva Purgernak is befogattatik; mindazonáltal más cipellőcsináló consensusával mesterségét bizvást üzheti.« A céh német eredete az 1813-as limitációból is nyilvánvaló. Cipőt Szegeden csak a németes ízlésűek viseltek. Általános viselet a csizma, gyermekek vagy férfiak számára esetleg bocskor volt. Szegedi mesterek még a nőknek is »piros asszonyi csizmákat« készítettek. Éppen ezért, míg a német »cipellőcsinálók« a városban még nem jelentek, a szegedi nők Bécsből, főleg Brünnből importált cipőkben jártak.¹⁾ 1739–40-ben erősödik a céh és bővül a Belgrádból ide menekültekkel, kik a várostól fertálycéh alakítására engedélyt kapnak: 1740. január 12: Eadem occasione lectum est memoriale sutorum Bellgradiensium germanicorum. Super eo, ut ad summum ad Iam Maii eisdem facultas artem sutoriam exercendi concedatur, qua instantia siquid cum huius-tibus sutoribus communicata difficultas nonfuisse, esto contra privilegia sua ob considerationem miseri status eorum ad diem I-am Maii exercitium artis sutoriae eisdem indultum est, ut pote: Mathiae Naydert, Andreae Fricz, Josepho Flenderl ita tamen, ne sodales servare valeant.

1769-ben első céhszabályzatukat, 1836-ban pecsétjüket kapják. 1861-ig a céhbeli tanácskozások nyelve német; ekkor azonban már magyarok is voltak a tagok között és Szabó István, a céh ezévi vezetője a magyar nyelvet tette kötelezővé. Még ezután is vannak azért német céhmesterek és tagok is; így az 1863. évi quartalgűlés alkalmából Stadler Ferencet és Klemen-z Károlyt, 1864-ben Marder Simont, Hablinger Ádámot, Klekner Jánost és Müller Hermant említi jegyzőkönyvük. 1872-ben pedig az országos iparosgűlésre Kiefer Godofridet küldték ki. Megemlíten-dő még, hogy a céh magyar felírású, 1863-ból való zászlójára is német védszentet festett: Szt. Erhardot; mellette a mesterség szimbóluma, egy női cipő van ábrázolva.

Csizmadiák.

Jóllehet ezt a céhet a közvélemény és a történeli munkák elismerten színmagyaroknak tartják, nem vontak ki magát a német hatás alól. Három pecsétjük szolgáltatja az adatokat. Az elsőn — a 17. századból való²⁾ — püspöksüveg és pásztorbot díszíti a címet, melynek közepén legyűrhető szárú csizmát látunk. A 19. század elejéről való pecsét már más. Ott a kettefejű sas oltalma alá van helyezve egy vasasnémet csizma. Ellenben az 1873-beli társulati pecsétre már a magyar király van rávésve, kezében a jogarral és országalmával, a címerben pedig ráncos magyar csizma foglalja el megillető helyét.

1792-ben a remekelt mesterek közé két német tagot is jegyez fel a »Királi szabad Szeged várossában a csizmadiák czéhben levő mesterek nevei rend szerént« címzésű, nagyon tisztán és rendezesen vezetett könyvük. Ezek: Lávner Ferencz

1) Hilf 55.

2) Pesti Hirlap 1905. III. 3. Régi szegedi céhládák.

és Leffer Mártony. Főcéh mestereiknek listájában két német nevet olvashatunk: Truhér József (1808) és Huber András (1830). Kétségtelennek tarthatjuk, hogy, bár megkülönböztetetten német csizmadiacéhről nem lehet szó, mert annak megalakításához kevesen voltak a mesterek, a magyar céh kebelében mégis szóhoz jutottak, mint a szegeditől eltérő ízlés képviselőinek egy kis csoportja. Megerősíti ezt a felfogást az is, hogy a városi levéltár egy dátumnélküli irata Heim Mihály »német csizmadia« polgárrá való beiktatását jegyzi fel, továbbá, hogy 1817-ben német alapszabályokat kaptak s hogy könyveik stílusa és ortografiája helyenként egyezéseket mutat fel a 18. század »sváb« jegyzőkönyvvezetőinek kifejezéseivel és írásmódjával.

Fazekasok.

A fazekasok ősrégi céhe 1719-ben, a török után újralakult, körpecsétjük is ebből az évből van keltezve. 1790-ben 18, 1818-ban 40 német articulusból álló céglevelet nyertek; valamennyi írásuk elkallódott. Hogy németek is voltak köztük, azt a német céglevelek mellett az 1724-es tanácsi jegyzőkönyv igazolja, mikor évi kiadásai listájában különbséget téve a fazekasok között, »német fazekasnak munkájáért: 2.33 Rénes frtok« kifejezést használ. Az 1775. évből való, már említett Relatio fazekas-szakértője »Johannes Tausch Bürgl. Haffnermeister« szintén német származású.

Gombkötők.

A céh nagyon régi, már a török időkben megvolt és Lévához tartozott, 1713-ban önállósult, de szabályait nem ismerjük. 1713- és 1714-ből két latin köriratú pecsétjük maradt ránk. A szatmári béke után ismét a lévai anyacéh filialisává lettek. 1770-ben 31 magyarnyelvű articulust kaptak, de az atyamester ekkor Pinczer Károly volt; a kérelmezők sorában is van német mester: Gibitz András. 1818-ban pedig díszes kiállítású, 49 cikkelyből álló német szabadalmat nyertek.

Kádárok vagy pintérek.

A szegedi kádárok 1852-ben váltak külön az aradi céhtől, melynek eddig fiókját alkották. Céglevelet azonban soha nem kaptak, valószínűleg az aradi szabályok szerint működtek. Az aradi céh feljegyzéseiből megállapítható, hogy 1830-ban 10 kádármester, 8 legény és 3 inas folytatta a mesterséget ¹⁾ A céh alapításakor a főcéh mester Rainer Ferenc, alcéh mester Rajman Lázár volt.

Ugyanakkor a mesterek között is voltak németek: Ludwig András, Arnold Miklós, Derflinger József és Feilsifter András. 1852-től 1870-ig összesen 9 mesterral bővült a tagok száma, ezek között volt Meyer Vencel (1857) és Baner János (1870).

1) Hilt 66.

Írásaik közül bennünket közelebből a legények könyve érdekel, mely 1854-től 1874-ig terjed s néhány külföldi nevet is sorol fel. Pl. 1856-ban három idegen országból való pintérlégeny dolgozott Szegeden, még pedig: »Rainhold Láber, Svaintz születésű, Burkus ország; Moletz Péter Molendorfban született, Habel Ferenc Jelli születésű, Nider Ösztraih«. 1857-ben a céhbe álltak: »Prág János Hailigengaiszt, Kehet Mártony sáti születésű, Eováriában; Franz Nosislawsky Morvan Proznics«. 1854-ben készült sárga selyemzászlójukat Szt. Orbán képe és magyar-német felírás díszítik.

Kalaposok.

Számos német mestert, sőt a kezdet éveiben többségben lévő német tagokat mutatnak fel a céh jegyzőkönyvei. Előbb a budai és besztercebányai kalaposcéh kötelékébe tartoztak. 1789-től kezdve törekedtek önállóságra, de csak 1815-ben kaptak céhlevelet »26 évi fáradhatatlan iparkodásuk jutalmául«. ¹⁾ Ebből az évből német pecsétjük is van. Első naptól kezdve 1849-ig németül vezették a legények beírókönyvét, 1817-ben pedig kék selyemzászlót csináltattak német felírással: »Vexilium Petasiatorum, Ehersames Hutmacher Handwerks Standar«. Német céhmesterei voltak: Timpauer János (1815), Auer Péter (1821), Sinogel János (1826), Timpauer József (1829), Hirt Antal (1832), Lemle János (1845), Zwér András (1854), Lemle Miklós (1865), Timpauer József (1868). Rajtuk kívül csak három nem német céhmestere volt a társulatnak.

1822 aug. 10-én érdekes határozatot hozott a céh: »Elyegzetetett, hogy más királyi városbéli céhek szokása szerint jövődében senki sem vevődik mesternek az czéhben, méglen remekét fehéren is és czurichtolva bé nem mutattja«. Még hivatalos aktus alatt sem tudnak szabadulni a szakmabéli németes kifejezésektől. Mint ahogyan a mesterségek ma is tele vannak német szavakkal.

Nem volt szabad abban az időben »a betyárkodásra és elfásulásra ingerlő nagykarimájú és 6 hüvelyket felül haladó» kalapot viselni, árulni és készíteni. Ezt 1834-ben a megye hatósága tiltotta el, de a helytartó tanács már 1815-ben elrendelte, hogy a kalaposok 8 hüvelyknél szélesebb karimájú kalapokat készíteni ne merjenek. Az önkényuralom korszakának rettegett megyefőnökét, Bonyhádít, a renegát magyart mindenki messziről feltűnő »óriási hengerkalapjáról ismerte fel. ²⁾ Mindezek a leírások teljesen ráillenek a régi német nyomtatványokban sokszor ábrázolt szabó-egyenruha szabványos kalapjára. ³⁾ Azt is tudjuk, hogy a szegedi magyarok, illetőleg a magyaros divatnak hódolók »hátral lefüggő szalagokkal díszíteltett betyáros kalapokat« a későbbi u. n. pörge kalapokat hordták. Ezeket ugyanis Bonyhádi, mint

1) Protocollum.

2) Reizner II. 179.

3) pl. Mummenhof E. Der Handwerker in der deutschen Vergangenheit.

a forradalom és lázongás relikviát 1848 után eltiltotta.

Kékkfestők.

Nem alkottak külön céhet, mert kevesen voltak, ezért a kötélverők közé társultak. Reizner és Hilf csak rövid pár szóban emlékeznek meg róluk, de mindketten azon a véleményen vannak, hogy ez az iparág kimondottan német eredetű. Reizner meg is jelöli származását: »Meghonosítója a Schwabenlandi Gundelfingenből ideszármazott Wiedermann család« s ezt a családi iratok is bizonyítják. Az első Wiedermann 1796-ban mint tímáripáros jelenik meg Szegeden. Külföldi tanulmányútján más iparág művelésére tér át s újra hazaérve az újonnan elsajátított kékkfestés mesterségét űzi. A család József és Antal tagjai generációkon át öröklik egymástól a festőberendezést¹⁾ s nemcsak régi hazájukból hozott nemességük miatt,²⁾ hanem kitartó szorgalmukért is mindnagyobb tekintélyre tesznek szert. A Wiederman család megkezdett munkája további útján segítőkre talált az Adler, Auer és Felmayer családokban. Érdekes, hogy Felmayerék is egyidőben folytatták a tímárságot és a kékkfestést. Az utóbbit annyira tökéletesítették, hogy 1842-ben Felmayer Antal az első hazai iparkiállításon cikkeivel nagy feltűnést keltett.³⁾

A céhről szóló egyetlen feljegyzés 1842-ből, a gyolcsos tótokkal támadt perük alkalmából maradt fenn; a tanács ekkor a céhet vette védeimébe s a tótoknak csak a házalásra adott engedélyt, a kereskedéstől pedig eltiltotta őket.

Kéményseprők.

Egyetlen hátramaradt írásuk a 49 szakaszból álló német nyelvű céhlevelük, melyet 1849-ben kaptak.

Kereskedők vagy kalmárok.

Reizner egyáltalán nem említi, de határozottan állíthatjuk, hogy Szegeden a kereskedők is céhszervezetbe egyesülve éltek. Az 1522. évi tizedlajstrom szerint 291 iparos van Szegeden ebben az évben, kereskedőkkel számuk több mint 350. De tovább vezetnek a nyomok; az 1720. évi összeírásból megállapítható, hogy Szegeden 13 kereskedő volt, kik adót is fizettek.⁴⁾ Szádeczky a céhlevél lajstromjában egy 1821. évi dátummal a kalmároknak adományozott privilegialis levelet említi.⁵⁾ Pozsár⁶⁾ szintén megerősíti a céh fennállását, bár az időpont meghatározásában téved. Szerinte a zsidók és a gyolcsos tótok ellen fogtak össze a szegedi kereskedők, mikor 1822-ben egy céhmódra szervezkedett kereskedelmi testületben egyesültek, 40 német articulushoz nyervén szabályzatot. Céh-

1) Az első kékkfestő Wiedermant az A. k. 1830-ban említi.

2) V. ö. családi címer.

3) Reizner II. 44.

4) Acsády i. m. 258. l.

5) Szádeczky II. 307. l.

6) Pozsár 58. l.

kéziratuk csak egy maradt fenn,¹⁾ de ebbe minden fontos feljegyezni valójukat bevezették. Az első lapon összeírták A kivált[ságos] Kereskedő Ur[ak] Nev[ei] cím alatt a céh tagjait.²⁾ Ez a lap még nincs számozva; az első üresen hagyott oldalra feljegyzett utólagos beírásnak látszik, ahol abc sorban állították össze a lajstromot. Az első számozott lapon találjuk meg a hivatalos bekezdést.

„Nevenként való feljegyzése azon kereskedő és kalmár uraknak, kik eő császári és királyi Felsege által legközelébb kiadott kegyelmes társaságbéli privilegiumnak ki eszközlésében rész szerint munkálkodtak, rész szerént pedig annak meg nyérése után iktattattak bé.“ Az egyesület tagjait külön csoportokba sorolja, „azon kereskedésnek neme szerint, melyet folytatnak“. Az első csoport: „Schnitt Händler vagy is Vágó Portékákkal Kereskedők“. A 21 név között egy német is van: Lefter Mihály,

A 14. lapon a „Vas árosok az az Eisen Händler“ csoportot veszik számon. Ezek között németek: † Schaeffer Adám meg Halálozot, Schwartz Joseff, Dajzler György, Krebs Mihály, Schäffer Adám ifiú.

Nürnbergi Händler összesen kettő van: „Frum Mátyás és Frum Mátyás Ifiu Frum Mátyás és Fia firma alatt“,

Specerey Händler: † Falbök Joseff meghalt, Knopf Lőrincz, Knopf Istvány, Ebner Károly (elment), Georg Waldmüller, Wimmer Sebestyén. A németek a tagok összességének egyharmadát teszik.

Krämer Händler: összesen 22-en vannak, köztük csak kettő német: † Jeger Kristóff és Unger János. Ebben a csoportban jegyzik fel a legrégebbi dátumot, az egyik tag neve mellett az 1824. évszámot.

A továbbiakban két főkönyvet vezetnek; a második az 56. lap után hirtelen félbemarad. A kereskedők előírás szerinti céhszervezetét igazolja az is, hogy legényeiket Tyrones, Lehrlinge név alatt általában 3 évre szegődttették s felszabadításuk jelölésére a szabályszerű »Freigesprochen in Szegedin« kifejezést használták.

Késesek.

Pecsétjük 1833-ból való. 1835-ben 49 német articulusból álló kiváltságlevelet kaptak s ezen alkalomból ünnepélyes díszgyűlést tartottak. A megnyitó ülés jegyzőkönyve beszámol az akkori összes mesterek neveiről. Összesen tízen vannak, ebből 1 magyar, 1 szerb, a többi német: Pulman György, Steiner Péter, Müller János, Pauer Pál, Pulman István, Steiner Alajos, Gartner Venczel, Náder Ignátz.

Az első gyűlés után 5 nappal újabb gyűlést tartottak, amelynek tárgya az inasokra vonatkozott. A haladás akadályát világos felfogással meglátva, kötelezővé tették az analfabéták iskoláztatását. 1840-ben zászlót készítették magyar felírással ugyan, de a Protocollum elárulja, hogy a költségeket vállaló 11 mester közül 7 német volt. Pulman György, Steiner Péter, Pauer Pál, Pulman István céhmester, Steiner Lajos aicéhmester, Náder Ignátz és Polner János.

Kovácsok.

Közös céhben voltak 1821-ig a bognárokkal. 1733-ban a

1) Somogyi kvár 182. (in folio.)

2) Köztük vannak: Felmayer Antal és Felmayer Antal ifiú.

legények külön szabályzatot kaptak, mely 32, német nyelven szerkesztett cikkből állott. Mindjárt ebben az évben megkezdik vaskos Gesellenbuch-jukat, mely minden egyes külföldről érkezett céhtagról is beszámol. A kifejezések különféle árnyalataival megkülönbözteti a szakma fokozatait és ágait. A nevek mellett Hufschmied, Silbernagel, Silbereisen, Wagner, Ezüstpatkószög-kovács stb. megjegyzéseket láthatunk. Ugyanílyen magyarázó jegyzetekből a beíratkozottak életkorát is körülbelül meg lehet állapítani: »Félegény«, »Egészlegény«, »Halberschmidt« a céhnél töltött esztendőket mennyiségére vonatkoznak. »Spring ins Feld« kitételrel azokat jelölik, akik még fiatal, próbálatlan legények. Számos év után később bevezetett megjegyzést látunk: »Szabad királi Szöged városunkba tisztítata magátt ezüst pattkó kovács«.

Mindezek olyan idegen származásúakra utalnak, akik itt lettek mesterré. Értékes adatai között a cég- és kulturális élet szempontjából azok a legfontosabbak, melyek számtalan szegedi németnek külföldi vándorlásáról tájékoztatnak bennünket. Pl.

„Joannes Bindner (1730) frei und aus gelernet in Bamberch.“ „Joseph Trossel (1784) in Böhmen gelernt und frey.“ „Antoni Untermartzoni (1786) in Diroll gelernt und frei.“ „Martin Freyer (1788) in Stockhrau in Ober Ostr. gel. u. freigesprochen.“ „Bétsi Mihály (1790) Bétsben danullt és szabadult.“ „Antrasch Zihl (1795) in Debretzin gelehren in Erlau frey geworten.“ „Anton Kweigel in Jegerndorff zu Schlesien frey u. ausgeleernt.“ (sat. sat. 1)

1790-től kezdve a magyar beírások mind sűrűbben fordulnak elő, 1802-től 1809-ig már tisztán magyar a könyv. Az 1821-ben kapott céglevelé megszerzése körül eredményesen tevékenykedtek a német mesterek közül: Burghardt Joseff al-céhmester, Burghardt Pál és Pelnitz Antal.

A nemzeteskedés ebben a cégben is előfordult. A jegyzőkönyvben 1827-ből van ennek nyoma, tehát abból az évből, mikor a céhek magyarosodása már általában folyamatban volt. Pl. jun. 11-én a komiszáros megbünteti Klivinyi Györgyöt »irtóztató káromkodásáért«. Az elítélt avval védekezik, hogy »csak a német istenit szidta«.

Kötélverők

A szegedi kötélverők céhe csak német articulusokat kapott. Valamennyiben a pesti »Haupt Laadt« filiálisának vallja magát. Az első céglevelüket 1743-ban Mária Terézia adományozta König József és Wöber Antal részére. Ugyanekkor kapták a legények is 19 cikkbe foglalt német alapszabályukat. A legények nyilvántartó könyvüket németül vezették már 1743-ban, az első évben megkezdve; 1855-től magyarul folytatják 45 évi szünetelés után. Céhpecsétjük szintén 1743-ból való és »Sigill der Saller Meister in Szegetin 1743« felirata van. Rajta két oroszlan pajzson a mesterség jelvényeit tartja s felettük

1) A könyv a helyneveket pontatlanul írja be, azonkívül rongálódott is; nagyon valószínű, hogy az igen nehezen olvasható lapokon még adatok rejtőznek.

angyal lebeg, glóriában. jobbában az országalmát tartva.

Azt mondhatnók, hogy a céhnek Wöber nevű tagja állandóan volt. 1793—94-ben gróf Hoffmansegg utazott keresztül Magyarországon s útleírásában elmondja,¹⁾ hogy Szegeden a köteles Wöber család vendége volt. Ugyanezen név egy későbbi képviselője Wöber György céhmester 1822-ben lefordította a legények számára az 1743-as articulusokat. Ez már a magyarosodni akarás beköszöntője. A szabályok helyességét és a fordítás hitelességét két német aláírás igazolja: Pickel Mádjas öreg legény és Fritter Gottrit ifjúlegény. A két német tisztesség »sváb« elnevezése annyira vérükben van, hogy a fordítás során szinte észrevétlenül eredeti formájában marad meg a 10. articulusban, mely következőképen hangzik:

„Ha vallmellig legény merészelve az betsületes Adelstivel vagy a Jüngstivel a városnak környékin kívül avagy pediglen éjtsakán el maradni, az olyan mind az mesterek legényeknek bündetések alatt legyen.“

Valamennyi íratukat a felozlás végéig németül vezették, 1853-ben készült zöld selyemzászlójuknak a kötélfonáshoz szükséges szerszámokkal díszített oldalán német a felírata, de a zászlórúd végén magyar címer van. Így fonódnak össze magyar és német ágból maguk a céhek is.

Lakatosok, sarkantyú- és puskaművesek.

Csak rémet céhlevelet kaptak. Az elsőt 1743-ban nyerték Lipót császártól, Eberhandschuh Christian céhmestersége alatt. 1743-ban kezdték meg a mesterekről vezetett nyilvántartást is »Meisterbuch der allhiesigen bürgerlichen incorporirten Schlossen sowohl deren Uhrhebern und Nachkömmling Meistern von unserer erhabenen Privilegia«. Az előljárók a megindulás évében mind németek: »Christián Eberhandschuh als Oberzöchmeister, Jacob Müller Unterzöchmeister, Antony Wurtzer, Joseph Eixler«. Egy másik helyen A. Wurtzer mint »Frimberger Schlossergesell von St. Pölten auss Österreich« szerepel, egy harmadik bejegyzés szerint pedig 1752-ben céhmester lesz. 1756. február 25-én az ifjú Eberhandschuh is beveszik a céhbe, aki 1758-ban céhmester is lesz. »Joseph Ferd. Eberhandschuh als Schlossermeister bey offener Laadt mit aufweisungh seines Meister-Stückhs ist umb und an vor audentisch befunden worden als jetziger Meister-Sohn«. 1766-ban Mária Terézia újabb kiváltságlevelet adományozott a céhnek Gerhardus Meuwen céhmester közbenjárására. Ez a privilégium az előbbtitől abban különbözik, hogy 35 articulus helyett csak 17-et tartalmaz. A legények és inasok együttesen kaptak szabályokat 25 német pontban összefoglalva.

A legények már 1743-ban külön társaságot alkottak, »Viertl Laadt«-nak címezték egyesületüket és első »Herbergs Herr Vater«-nak két évre Sax Zacharias építőmestert választották. A kis társaság alapítótagjai voltak a következők:

„Erster Altgesell namens Christoph Järgl gelehrter Frimberger von Prag, Johannes Werner gelehrnter Frimberger von Pest gebürtig auss Wienn zu Österreich, Baul Gedult gelehrnter Frimberger von Te-

1) Hoffmansegg: Utazás Magyarországon 1793—94-ben. Budapest 1887.

mesvár gebürtig zu Arad in Hungarn Ladislaus Totovitz gelehrnter Frimberger zu Szegedin auch gebürtig zu Szegedin Ignazius Finsterwalth ein Meisters-Sohn von Iglau auch alda gebürtig.“

Pecsetjük 1743. évszámot tüntet fel:

SIGILL. DER. SCHLOSER. PIXMAC. SPOR. IN SEGTN.

1816-ban ismét új szabályzatot kaptak, most már 49 szakaszban. Még 1822-ben is kizárólag német a hivatalos nyelvük, nyomtatásban megjelenő »Umschick-Zettel«-jeiket fraktúra betűkkel nyomatták. Aláírásuk: Joseph Schuber Herbergss-Vatter és Lorenz Müller bürgerlichr Sloser-Meister. A céhmesterek sora is majdnem kizáróan német. A már említettekén kívűl a jegyzőkönyvek a következő német céhmestereket sorolják fel: Jacob Müller 1746 és 1756-ban, Exler József 1749 és 1759-ben, Ferdinand Grigner 1761, Hamerlitz Antal 1828, Geizler János 1851. Az első magyart 1851-ben választják Követs János személyében.

Mészárosok.

A szegedi mészárosok ősrégi céhe 1719-ben kapott cédlevelet, mely 49 cikkelyben, német nyelven határozta meg az alapszabályokat. Reizner szerint a céh kimondottan német, 1718-ban pl. négy remekelt tagot iktat be, ezek: Schwájbelmár Ádám céhmester, Führer Lőrinc, Mathias Nothof, Bartholomäus Wagner. Rajtuk kívül céhbetartozónak tekintettek a török megszállás alatt életbenmaradtak közül három magyar mestert. Jóllehet a céh csak 1719-ben nyert szentesítést, újraalakulásának emléke az 1710. évhez fűződik. Ezt az évszámot tünteti fel pecsetjük is. 1715-ben sokat szenvedett a város húshiány miatt, ezért a palánkban és alsóvároson felállított mészárszékeket áruba bocsájtotta. Ettől kezdve minden városi elszámolás felsorol egy pár mészárosmestert, »akik árendáltak«: 1715-ben¹⁾ Alsóváros Schwarz Simon és Nothoff Mátyás; 1722–23-ban²⁾ Adam Schwaibelmar, Lőrincz Fisser, Joseph Mell (máshol Medli); 1724-ben³⁾ Andreas Kell, Dionisius Essinger, Haberling, Fridrik Roób«. ⁴⁾ A mészárosok rendszerint kocsmahelyiséget is kaptak, illetőleg ők bérelték a város kocsmahelyiségeit. 1724-ben⁵⁾ a Palánkban kocsmárosok voltak: Svajbelmar, Notthoff, Medli, Wagner és Pfann Jakab Iános. »A négy kántorokon⁶⁾ és a vásárok alkalmatosságával« azonban nem volt szabad árulniok.

A céh jegyzőkönyvei 1802-től kezdve magyarok, 1820. évi kiváltságlevelük is magyar már, de 1857-ből német feliratú pecsetjük és zászlójuk maradt fenn.

1) Tanácsi jegyzőkönyv I. kötet 11. lap.

2) Tanácsi jegyzőkönyv 177. lap.

3) Tanácsi jkv. 132. l.

4) Máshol Raab; az előbbi délnémet nyelvjárási alak.

5) Tanácsi jkv.

6) Kántorbőjt.

Pékek.

1731-ben kapták meg privilégiumukat III. Károlytól, de jegyzőkönyvüket csak 1733-ban kezdték meg. Címe: *das Meister-Buch eines ehrsammen Handwerk der Weissbäcker zu Segedin den 14 Maj 1733.* Az első lapon a céhlevél másolatát közli s felsorolja a kérelmezőket: »die Erfinder waren nemlich: Ober-Zechmeister Nicolaus Läss, Joseph Spigl als Unter-Zechmeister, Andreas Lintenpach, Joseph Miller«. Spiegl mester fontos személyiséggé növi ki magát. A tanácsi jegyzőkönyvek 1732–33-ban még folyton mint beperelt adóst emlegetik.¹⁾ Utóbb azonban anyagi gondok miatt nem szenved, céhmester és tekintélyes polgárrá lesz, akiről Szegeden utcát neveznek el.²⁾

Szintén pékmester volt Aurnhammer Márton, akit 1737-ben iktatnak a tagok közé. 1743-ban a város polgárainak sorába lép s 1752-ben mint céhmester (Oberzechmeister) igazolja a városi üzlethelyiségért kikötött bérösszeg befizetését.³⁾ A céhprotocollum évről-évre bejegyzi a remekelt mestereket, kik igen gyéren jelentkeztek. Kivétel nélkül mind németek ezek a mesterek:

1737. Martin Aurnhamer, 1763. Frantz Hackl, Joseph Lindenbach, 1799. Philip Wagele, 1784. Frantz Aurnhamer, 1788. Frantz Spigl, 178. Joseph Schreiber, 1791. Andreas Mittermeyer, 1792. Martin Moringer, 1795. Anton Hellebrant, 1801. Anton Pfeilschifter, 1803. Anton Schmidt stb.

A lista végén van egy utólagos, rendetlen bejegyzés, más kézírással a filialisokról. A közvetlen környéken kívül leginkább Nagybecskerek (1), Szabadka (1), Temesvár (1) és Nagyszentmiklós (2) vannak érdekelve.

Szíjgyártók, nyergesek, eszárók.

A közös céh első szabadalmi levele 1702-ből, a második 1819-ből való, mindkettő magyar. A céh maga is magyar jellegű, sőt minden erejéből küzd a németiség térfoglalása ellen. Az első céhlevél 15-ik articulusa kimondja, »hogy ha valamely magyar avagy német mester találkozna a városban bejönni, az légyen szabad semmi utal magános céhet tartani, hanem velünk egyet érteni«. Sőt egyik német tagját, Buchberger Istványt annyira igyekszik asszimilálni, hogy 1849-ben, mikor

1) 1732 május 9.; azonkívül 1733. évi tanácsi jegyzőkönyv 104. lap „die 28-a Martii . . . 2-o Circumspectus Josephus Hanrl civis et arcularius insinuavit se coram amplissimo Senatu, quod Josephus Spigl pistor et civis aequae hujas pro certis laboribus pidem fl-nis 26 dh 82 teneretur.“ Valószínűleg műhelyberendezésért tartozik.

2) Utoljára 1762-ben említi egy szerződés (Dr. Lugosi tul.), melyből arról értesülünk, hogy az öreg Spiegl Andreas Heysler pékmesternek adta át boltját, aki viszont Franz Hackel-ra ruházta az üzletvezetést.

3) A nyugta 55 forintról szól. A rajta lévő céhpecsét 1733. Felirata: Sig. D. Ersamen. Hond. Beck. Lod. In Segedin. Két orosz lánt ábrázol, melyek egy pajzson kiflit és peracet tartanak, a fejük felett lebegő korona mögött a Madonna alakja tűnik föl a gyermek Jézussal. Egy másik kézirát szerint ez az üzlethelyiség a városháza épületében volt. (Mindkettő Dr. Lugosi tul.)

május 6-án céhmesternek »köz ki-kiáltással elválasztja«, nevét Könyvhegyinek megmagyarosítva jegyzi be.¹⁾

Szűrszabók.

1827-ig közös céhet alkottak a szabókkal, ekkor azonban 49 pontból álló külön német céhlevelet kaptak és megalapították önálló céhüket. Első céhmesterük Felmayer Antal volt. Ugyanez az előljárósági tisztség 1863-ban ismét egy német mester, Auer Ferenc kezén van.

Takácsok.

A mesterek 1817-ben, a legények 1821-ben nyertek német alapszabályokat. Ennek a céhnek érdekes újítása az, hogy tagjainak »obligatio« helyett u. n. »vekszli Levél«-re adta kölcsön a ládából a kívánt összeget és biztosítékul a váltón a mesterné aláírását is megkövetelte.

*

Megemlíthető, hogy Szegeden voltak olyan testületek is, melyek bár céhlevél nélkül éltek, céhmintára alakultak s közös érdekeik megvédésére együttesen fordultak a városhoz. Első helyen állnak közöttük a muzsikusok. Meglepő, hogy a tanács ezt a társulatot céhnek tekintette s ellenőrzésükre komiszárust rendelt ki. A zenészek többnyire német és cseh vidékről származtak.²⁾ 1727–28. körül a zenekar vezetője Leffler Jakab iskolamester. A többi zenész, kik a »stadt musicus« címet választották maguknak, szintén német nevű: Brinde Pál, Bladek János, Hilmandl Frigyes és Witthman János. A tanács meg lehetett elégedve a társulat működésével, mert 1729-ben emelte a fizetésüket.³⁾ 1735–38-ig terjedő időben új német tagokat vettek fel: Stettinger József karmestert, Hammer Sebestyén iskolamestert, Titz Györgyöt és Stuiber Pongrácz diskantistákat. Ugy látszik, a tanács, mint felettes hatóság, felügyeleti jogát még a tagok létszámának meghatározására is kiterjesztette, mert mint az 1754. évi jegyzőkönyv mutatja, a tisztújítás alkalmával az újonnan megválasztott zenészeket is a »Nemes város szolgálatában lévők« közé számították. A listában⁴⁾ a legelső név kivételével csak németeket és cseheket látunk: Antonius Vacsek, Franziscus Mietsner, Constantinus Taubner, Rochus Verner, Leopoldus Tiringer, Joannes Heller altista, Joannes Trexler discantista, Nicolaus Han (Hahn?) tympanotriba (dobos). Megbecsüli és kegyébe veszi a tanács őket, ugyanis már 1724-ben elrendeli, hogy a muzsikusoknak házat kell építeni. A terv megvalósult, mert még ugyanabban az év-

1) 1851-ben ismét német nevét használják.

2) V. ö. Lugosi: A szegedi zenekultúra története. (Musika 1929 évf. december.)

3) Tanácsí jknyv II. köt. 516. Palánki Szt. Dömötör templomához való muzsikusoknak Instantiajokra Lefflernek 5. forintall, a három többinek két-két forintall az Conventiojuk angeáltott.

4) Tanácsí jkv. 1754. 124–128. l.

ben a városi számadások között ilyen tételeket találunk:

Muzsikusok házához szálfáért 38.90 Fl.

„ „ nádért 3.80 „

Jakschitz ácsmester 1772-ben, mikor a városnak munkálatokat végez, számlájában említi a »Stadt Musicus Quartier«-ra kiadott költségeit. Egy 1775-ből származó értékbecslés¹⁾ pedig már két muzsikusház helyét jelöli meg: »Stadt Musici Quartier auf der Schantz« és »Stadt Musicanten Quartier gegen den Breyhauss«. Ebből is látható a zenészek német jellege, hogy egyik lakásuk és zeneiskolájuk a Palánkban, sőt a német iskola közelében, a Sörház-utcában, a másik a körülpalánkolt rész határán, a sáncon épült.

Egészen bizonyos, hogy Szegeden művészi ipar is volt. Különösen a 18. századra vonatkozólag állapítható ez meg, mert Szegeden, ahol ezidőben templomokat építettek és restauráltak, festők, faragók, ötvösök is dolgozhattak. Ezek azonban nálunk céhet nem alakítottak; meglehet, hogy más, nem szegedi céhi kötelékébe tartoztak. Az idevonatkozó adatok mind német iparművészeket említenek. Így pl. tudjuk, hogy az alsóvárosi templom szép emblémákkal díszített szószerkét Graf Antal ferencendi páter faragta 1714-ben.²⁾ 1754 körül ugyan ebben a templomban Hogger János szegedi »képíró művész« a falfestés restaurálásán dolgozott. Ezenkívül a csodatévő képről nyomtatott és rézre metszett másolatokat is készített.³⁾ 1775-ben Franziscus Rendl »Németh Pictor« dolgozott a piaristák »újonnan építet Theátrumá«-nál.⁴⁾ 1774 és 75-ben Huczinger József bécsi művész festette meg 130 frtért a templom Szt. Antal és Szt. Ferenc oltárképét.⁵⁾ 1775-ben pedig már kőből faragott alakok is készülnek a templom számára, »ezeknek Aizenhut József szegedi lakos volt a mestere«. Reiznernek ezt az adatát a levéltár polgárlajstromából kiegészíthetjük. A szegedi polgárságot 1779. január 22-én nyerte el a szobrászművész: »Joannes Josephus Amor Eizenhut sculptor, ex possessione Limbácz in Electoratu Moguntinensi in civem receptus est«. A helységnév helyesen Limbach (Hessen).

Egyes iparágak művelőitől a szegedi hatóság nem követelte a céhbe való tömörülést, ezek voltak az u. n. szabad iparágak. Ide tartoznak a halászok és hajókészítők, kiket a köznép mai napig »fisér« és »super« néven emleget. A halászok testületének egyik, inkább kereskedő jellegű csoportja, az elárúsító osztálya a hagyomány szerint jobbmódú, élelmes német polgárokból állott. A hajóépítő iparral kapcsolatban a szakirodalom kimutatta,⁶⁾ hogy a török utáni virágzása és az egész akkori irányzat, valamint a hajóácsmunka technikája idegen eredetű s a külföldi telepítések útján került hazánkba.

) Kézirat Dr. Lugosi tulajdona.

) Kovács J. Szegedi emlékek 98. l.

) Ordinanz Konstantin: A Libanusz havasi alatt illatozó titkos értelmű rózsa. Szeged, 1831. 49–54. l.

4) V. ö. Lugosi: A piaristák szegedi drámajátékai. Szeged, 1930. 14. l.

5) Reizner III. 406. l.

6) Takáts Sándor Hajóépítők telepítése a 16., 17., 18. században Magyar Gazdaságtörténeti Szemle.

Erre mutat maga a németes elnevezés és a nálunk, Magyarországon készült gabonaszállító hajók alakja, mely majdnem azonos a felső (bajor) Duna mentén készült hajók formájával. Az iparág szákkifejezései is jobbára német kölcsönszavak; pl.: vinkli (a vacsmacskát bocsátja le és fel), fenékrigli és oldalrigli — fenékdieszka, oldaldeszka stb. Tény az, hogy a »super« elnevezés Szegeden még ma is megvan s ezek az iparosok a Felsővároson a szabad ég alatt dolgoztak azon a kalapácsoktól és vésőktől mindig hangos területen, melyet »Schuperplatz«¹⁾ nak nevezték.

A szabad ipar és a céhszervezet határán állanak a serfőzők, vendégfőzők és kocsmárosok, kik között szintén testületi szellem élt. A serfőzőkről szóló hírek jobbára mulatságos kapcsolatokban szolgáltatnak adatokat a köztük lévő németekről.²⁾ »Kolb, vagyis Smolczpucher János« és Czwenger Vitus bognár viszontagságos civódásait. Kolb és Pars serfőzők veszekedéseit és verekedéseit, vagy az alföldi borral letagadhatatlanul jó barátságban élő Svajbelmár Ádám mészáros-kocsmáros tiltalmi kihágásait hónapokon át újra meg újra tárgyalja a tanács. A veszekedés rendszerint szóváltásból, vagy nagy derültséggel induló tréfából keletkezik s mindig büntetés a vége.

»Smolczpucher János serfőző hunczfutnak, selymának szitta Adam de Than úrnak Iberajterjét; 12 frtot fizet és coram figura indici, kövesse meg, hogy nem selyma sem hunczfut, hanem emberséges ember.«

A tanács nem elégszik meg a szigorú pénzbüntetéssel, hanem jóindulatúlag lelkére beszél a meggondolatlanul jókedvű serfőzőnek. Indokolása az akkori idők etikettjének előírását is megvilágítja: »mert az illetén szók embernek nagy böcs-telenségére vannak és az jó társaságból is ki rekesztik«. Az állandó pereskedésen 1720. decemberében már a magisztrátus is elveszti türelmét s Kolbot súlyos 50 forintra büntetve kijelenti, hogy azt, aki pedig a civódók közül »ennek utána a verekedést el kezdi, depozita omni misericordia« meg fogja büntetni. Alig kezdődik meg a következő esztendő, ismét egy verekedést jelentenek fel a tanácsnál. Svajbelmár Ádámot 25 frtra bünteti a tanács, mert »Kell Andrást és házát böcs-telenítő szókkal illette. Ezt a 25 frtot 3-ad nap alatt tartozik letenni, eztet elmulasztván penig 100 forintokat fog fizetni, mivel másokat is szokott böcs-teleníteni«. Júliusban kisebb civódásért csak 6 frt erejéig ítéli el a magisztrátus Smolczpuchert, de az augusztus 21-i határozatának már fele sem tréfa: »Kolb és Pars közötti verekedésért és Pars kocsmárosnak azon tetéért, hogy a n. város pecséttyét serfőző vasfazekáról felszakítani és nyelvével nagyon megmocskolni semmiképen nem irtózott, 80 Rhen frtokkal« bünteti Pars Jánost. Ez az első alkalom, mikor Kolb nem fizet semmit; büntetés nélkül szabadul.

1724 és 25-ben Szegeden kocsmárosok; Martin Fridl, Ni-

1) Reizner III. 484. l.

2) Tanácsi jegyzőkönyvek: 1718. III/11, 59 l.; 1720. X/13, 124. és 126. l., XII/13, 125. l.; 1721. IV/14, 151. l., VII/31, 168. l., VIII/21, 170. l.; 1724. VI/14, 42. l., VI/27, 48—49. l., VII/28. és IX/15.

colaus Prontner, Laurentius Fisser, Joannes Hoffperger, Ulricus Strauss, Joannes Georgius Feldhoffer, Andreas Kell, Adam Svajbelmar, Joannes Perger, Jacobus Haberling, Christophorus Kefferstein. József trónörökös 1768. április 19-én Szegedre érkezvén, a város »Aranyos Sas«-hoz¹⁾ címzett legelőkelőbb vendéglistájában szállt meg, melynek azidőben Réh János német vendéglős volt a bérelője.

A szegedi német céhek kulturális hatása; a szegedi német színház.

A szegedi belváros német jellegű társadalmának magvát és csiráját — amint láttuk — a céhbeli iparososztály alkotta. Ez a német polgárság nemcsak az ipari fellendülés mozgató erője, hanem előkelő és a város szellemi életének művelődés szempontjából, ha nem is hangadó, de a nemzeti, vezető irány mellett legkevésbé sem eltörpülő tényezője volt. Ennek a megállapításnak bizonyítéka az, hogy Szegeden 92 éven át kisebb-nagyobb szünetekkel jobbra nyáron német színtársulatok vendégszerepeltek.²⁾ Sőt 1851-ben az is előfordult, hogy a színiügy német direktor hatáskörébe tartozott s Szegeden magyar előadások csak titokban voltak. A piaristák már 1722-ben tartottak iskolai színielőadásokat, 1735-ben egy »állandó« színpad is épült, valószínűen a piaristák telkén. A rendház növendékeivel 1722-től kezdve rendszeresen, évenként több darabot adott elő, melyeknek jellegéről csak a fennmaradt színlapok beszélnek.³⁾ Ezen színlapok unikumpéldányait a rend budapesti központi könyvtára őrzi, közülük kettő latin és német nyelven közli a darabok tartalmát és szereplőit. Az első színmű címe: »Das Weiber Regiment nihmt selten ein guts End«, a szerzője helybeli tanár, aki tárgyát Lips Joest holland filologus művéből merítette, előadását 1729-ben rendezték. 1731-ben pedig »Die niemalen unterdruckte heldenmüthige Tapferkeit oder die unter andern allerdauerhafteste Lorber Blum« előadását jelzi egy német-latin nyelvű színlap. Kuriózumként megemlíthető, hogy 1777-ben Plautus: Mostellaria c. vígjátékát Holberg átdolgozásában hozták színre.

1783-ban jelent meg Szegeden az első világi német társulat. Ha a német színház élete folyását figyelemmel kísérjük, azt látjuk, hogy történetében önként kínálkozik két fejezet. 1842-ig a prózát, 1875-ig a daljátékokat favorizálta a szegedi német társadalom.

Egy 1793-ban hozott tanácsi határozat⁴⁾ igen megcsorbítja a szegedi német színielőadások önállóságát, t. i. a bécsi és budai műsorok gyámkodása alá rendeli őket. Felsőbb hatóságoktól jövő parancsnak vetve alá magát, kijelenti a tanács, hogy a »Ludwig Capet oder die Ermordung des Franken Königs« című

1) V. ö. ezen mű 27. l.

2) Reizner III. k. 365–399. l.

3) Lugosi: A szegedi piaristák drámajátékának színlapjai és A piaristák szegedi drámajátékai. Szeged, 1930.

4) 1793. nov. 15. 1741. ügysz.

darabot betiltja¹⁾ s bár »a játék előadói ritkány fordulnak meg«, a jövőben nemcsak ezen tilalom betartását, hanem még azt is követelni fogja, hogy a »Játékházaknak directorja minden fertály esztendőben előtt adják a játékra kiesendő darabjait, azután pedig csak azokat jádzzák melyek Bétsben és Budán már előtt adattak«. Ezen szigorú megszorítások ellenére 1799-ben ismét német színészek játszottak a városban. 1799-ben és 1802-ben Lipp József, 1803 nyarán két-három hétig Meinert Károly s Schmidt Ferenc társulata szórakoztatja a szegedi német színházközönséget.²⁾ Ugy látszik, 1805-ben Lipp újra eljön Szegedre, mert Reizner azt állítja, hogy 1805-ben megfordult Szegeden egy Lippe nevű direktor és társulata, akik már az »ujjonnan épült Városháza Szálában és Theatrumban« produkálták magukat.

Újabb hat esztendei szünet után két szezonnra (1811 és 1812) Probszt Leopold »Jádzó Társaságának« adott engedélyt a tanács szereplésre.³⁾

A következő években a tanulóifjúság műkedvelő előadásai készítették elő a magyar színügy felvirágzását. A ragyogó magyar sikereket 1838 nyarán Schätzl Lajos színtársulatának érkezése szakította félbe. Ez a direktor a vár udvarán lévő szénarakiárban tartotta előadásait.⁴⁾ 1839-ben és 1840-ben Schätzl ismét el látogatott Szegedre s ekkor a mai Kossuth Lajos-sugárút 37. sz. háza helyén összetákolta kezdetleges színpadon, az u. n. Pacsírta-kertben vendégszerepelt színészeivel. A város német polgársága kitüntetően pártfogolta, a magyarság pedig mozgalmat indított ellene. A hazafias érzelmű ifjúság végül is megbuktatta a konkurens társulatot⁵⁾ »minden szebb ízlést tipró, aljas és untató« darabjai miatt. A német polgárok azonban nem engedtek. A vetélkedésnek folytatása lett. Műkedvelő társaságot alakítottak,⁶⁾ mely a rókusí pacsírtakertben rendezett névre szóló meghívók mellett zártkörű, ingyen előadásokat. Csak 1842 május 28-án játszottak belépődíj mel-

1) A darabot Szegeden nem játszották, a tilalom csak elővigyázatosság volt.

2) Szmolény 101. l.

3) Tanácsi jkv. 1811. júl. 19.

4) Pataki: A magyar színészet története. Bpest, 1922. 171. l.

5) Reizner: A régi Szeged 38. l.

6) Az 1811. évi tanácsi jegyzőkönyv, Boldogasszony hava (jan.) 210. sz. tanácsi határozata alapján arra a megállapításra juthatunk, hogy a vásárok napján és az előljárók választásakor rendezett felvonulások alkalmával kisebb színes játékokat, mókás képeket rögtönözhettek már a céhbeliak is. „Céhbeli ládáknak vitele módjában itten sok illetlenségek s botránkozató öltözködések, lármák, tsattogtatások s zabolátlan mutogatások tapasztaltatván, minthogy ez a józan politziával ellenkezik s külömbféle csínekre alkalmatosságot nyújt, a céheknek meghagyattatik hogy jövőben efféle láda vitelét a legtsendesebb módon kinek-kinek tulajdon öltözete mellett illő helyére tétessék.“ Feltevéseimet megerősíti az, hogy a tanács a játékszíni előadások megjelenésére is a „mutogatások“ terminuszt használja. Azonkívül a „tulajdon öltözet“-ben való felvonulások sürgetése is csak azt jelentheti, hogy a céhek bohókás maskarákban s nem egyenruhákban ünnepelték tisztújításaikat. (A szegediek egyenruhájáról leírás nem maradt fenn. Kovács említi, hogy a halászoknak kék öltözete volt.)

lett a modori tűzkárosultak javára. Ezen a napon nagy anyagi és erkölcsi sikerrel két egyfelvonásos vígjátékot adtak elő a városháza zsúfolásig megtelt nagytermében. Utóbb azonban a közönségük elfogyott, cserben hagyta őket.

A Bach korszak idején a német színház szerencsecsillaga ismét feltűnt. 1851 nyarán a városnak magyar és német társulata volt egyidőben; mint már említettem, közülük a német volt előnyösebb helyzetben, mert a városháza »szalája« ekkor magyar színészeknek nem tárult fel. A német színtársulat sűgője búcsúzásul emlékkönyvet adott ki,¹⁾melyből a repertoirt ugyan nem tudjuk meg, de legalább a premierek színvonaláról és inkább szórakoztató, mint pedagógiai jellegéről beszámol egy rövid közleménye: »An Novitäten gegeben wurden: 6 Charakterbilde mit Gesänge, 4 Vaudevilles, 3 Schauspiele, 8 Possen«. A tagokat is felsorolja: »Etat des Theaters in Szegedin:«

„Direktor und Unternehmer des Theaters	L. Lederer
Regisseur	T. Burmeister
Kapellmeister	Fr. Hahnel
Dekorateur	N. Schweitzer
Theatermalerin	Therese Lederer
Inspicient	Joseph Kübler
Balletmeister und Souffleur	Honor. Uhlich
Zettelträger und Requisiteur	Fr. Krämer
Garderobier	N. Musser

Darstellende Mitglieder nach alphabetischer Ordnung:

<i>Herren :</i>	<i>Damen :</i>
Herr Blank	Frau Blank
Burmeister	Frl. Hubatschek
Hüllmer senior	Frl. Kübler d. ä.
Hüllmer jun.	Frl. Kübler d. j.
Kübler	Frau Lederer
Leopold	Frl. Scheer
Rotter	Frau Schweitzer
Schmiedl	Frau Uhlich
Stoltze	Frl. Uhlich
Schweitzer	
Uhlich	

Kinderrollen :

Friedrich Rotter, Elise Kübler, Marie Blank, Louis Hüllmer, Béla Schmiedl.⁴

1856-ban végre felépült Szegeden az első nyári színház — favázas épület volt nyitott nézőtérrel — melyet 1858-ban meglehetősen szerény változtatásokkal téli színházzá alakítottak át. Az épület frontja a Kelemen-utcára szolt. Itt vendégszerpeltek 1860 márciusától a szezon végéig a Szabó-féle társulat előadásain német operaénekesek. 1863-ban már önálló német dalársulat aratott sikereket az Iskola-utcai Dáni.ház kert-helyiségében; 1869-ben pedig bevonult a német opera a sze-

1) Uhlich Honorius: Theatralisches Angedenken den Freunden der Kunst ehrfurchtsvoll gewidmet von Honorius Uhlich Souffleur des hiesigen Theaters.

gedi színház nyilvános színpadára, hol a német prózai darabok már régen elhallgattak s két nyári évadban, — Reiman temesvári igazgató tomboló sikereiben — fénykorát élte. 1875-ben Röderer, egy másik temesvári igazgató ejtette útjába turnéja alkalmából Szegedet, de ekkor már a közönség elpártolt a német művésztől s a vendégek kudarccal és deficittel távoztak.

Ez volt a német színészetnek utolsó kísérlete Szegeden.

FÜGGELÉK.

Azon polgárok jegyzéke, kiknek származási helyét sikerült megtalálni.

Rövidítések: Ak = Aranykönyv, B = Bäcker Gesellenbuch, PD = Protocolla Defunctorum
PC = Protokolla Copulatorum, Sch = Schlosser Gesellenbuch, W = Wagner Gesellenbuch

Forrás évszáma	NÉV	Vallás	Mesterség, foglalkozás	SZÁRMAZÁSÁNAK HELYE				A forrás megjelölése
				a források helyesírása szerint		egykorú és újabb helységnevtárak szerint		
				Ország, tartomány, kerület vagy vidék	a helység neve	ország, tartomány, kerület vagy vidék	a helység neve	
1720	Friederich Riechel		Wagner	Elsäss	in Hartheim	Baden, Kreis Freiburg	Hartheim D.	W
1726	Antonius Aladly			ex Moravia	Osztrovio	Mähren, Bz. Mistek	Mähr.-Ostrau St.	Tjk.
1733	Josef Grossmann		Wagner	aus Maren	von Starnberg	Mähren Gbz. Lembach	Starnberg O.	W
1733	Ferdinand Rack		Wagner	aus Österreich	aus Bodendorf	Steiermark, Bzh. Murau	Bodendorf O.	W
1733	Johannes Wilt		Wagner		aus Stockerau	N. Österreich Pb. Korneuburg	Stockerau	W
1733	* *		Schmied		aus Buchaue	Böhmen, südö. v. Karlsbad	Buchau St.	W
1743	Antonius Klöszl		Wagner	aus Schls.	von Trobau	Schlesien	Troppau St.	W
1747	Johannes Gizlha		Wagner		Kirchdorfler	Bayern	Kirchdorf D.	W
1749	Hans G. Gurthmann				von Tonnawirth	Bayern, Rbz. Schwaben	Donauwörth.K.S.	W
1750	Babriarc Gehring		Wagner	am Nöckher	von Rottenburg	Württemberg	Rottenburg (N.) S	W
1753	Thomas Obermeyer		Schlosser		Lintz	Ob. Österreich	Linz Hpt. St.	Schl
1754	Johann Georg Bär		Wagner	aus Ober Österr.	aus Franken Burg	Ob. Österreich, Vöcklabruck	Frankenburg O. G	W
1757	Joseph Stimbel		Wagner	ein Böhim	von Grulich	Böhmen, B. Königgrätz	Grulich	W
1759	Brunner Mich.				Linz	O. Österreich	Linz St.	Ak.
1759	Carolus Felmajer	cath.	Janio		Vienna	N. Österreich	Wien	Ak.
1759	Jacob Leger		Wagner		von Bentzheim	Hessen, Prov. Starkenburg	Bensheim St.	W
1759	Antonius Linder	cath.	Rotarius	Ex Eppatu Lpzensi?	ps. Mingselsheim	Baden, Mkt. B., Kr. Karlsr.	Mingolsheim	Ak.
1759	Michael Penner	cath.	pectenarius		ex c. Linczensini	Ob. Österreich	Linz	Ak.
1759	Mathias Sauer	cath.	arcularius	ex Bavaria	ex poss. Ettingh	Schwaben, Rbl. Schwaben	Etting D.	Ak.
1759	Elias Schreifogel	cath.	Faber ferrar.		ex p. Lasztowicz	Schlesien, Rb. Breslau	Laskowitz D.	Ak.
1759	* *		Wagner	in Ober Österreich	von Lindenbach	Kärnthen, Pb. Gottschee	Lichtenbach O.?	W

Forrás évszáma	N É V	Vallás	Mesterség, foglalkozás	SZÁRMAZÁSÁNAK HELYE				A forrás megjelölése
				a források helyesírása szerint		egykorú és újabb helységnévtárak szerint		
				Ország, tartomány, Kerület vagy vidék	a helység neve	ország, tartomány, kerület vagy vidék	a helység neve	
1760	Joannes Strauberth	cath.	sartor	in Imperio	civ. Ostringen	Baden, Kr. Karlsruhe	Östringen D.	Ak.
1761	Joannes Jahl	cath.	architectus	in Svevia	ex p. Vattenvajler	Bayern, Rb. Schwaben	Wattenweiler D.	Ak.
1761	Michael Scharsi	cath.	architectus	in Bohemia	ex Cite Comothau	Böhmen	Komotau Gem.	Ak.
1762	Franciscus Hahl	cath.		in Austria	ex Poss Predlis	Steiermark, Pb. Murau	Predlitz Gem.	Ak.
1762	Joannes Villin	cath.	restarius		Praga	Böhmen	Prag	Ak.
1763	Laurentius Keszler	romc.	pileator	Duc. Franconiensi	ex op. Gerlocuria	Bayern, Unterfranken	Gerolzhofen St.	Ak.
1763	Joannes D. Habert	cat.	Textor		civ. Vieniensi	N. Österreich	Wien	Ak.
1763	Joannes Chr. Polzner	cath.	vitarius	in Bohemia	ex P. Volfersdorff	Böhmen, Pb. Böhm. Leipa	Wolfersdorf Gem.	Ak.
1763	Paulus Veixler	r. c.	lanio	in Bavaria	ex Poss Shirling	Bayern, Pb. Niederbayern	Schirling	Ak.
1763	Rubrecht Roder	r. c.	Wagner	in Steiermark	Wetschpha	Kärnthen, Pb. Spittal	Wetschenbach O.	W
1763	Andreas Schulthais	r. c.	Wagner	aus Preissgau	von Walfkirch	Bad. (Breisgau) Kr. Freib.	Waldkirch St.	W
1764	Peter Urban		Schlosser	Braunwörth?	von Machova	Mähren, Bz. Holleschau	Machowa Gem.	Sch.
1764	Antonius Opiz	r. c.	Sartor germ.	in Superior Silesia	ex Poss. Krenkau	Pr. Sachsen, Rb. Magdeburg	Kremkau D.	Ak.
1764	Joan. Foreitzmann	r. c.	pelis opificio	Bohemia	Lippa	Böhmen, Bz. Holleschau	Lippa Gem.	Ak.
1764	Josephus Pehm	cat.	laminarius	ex Austria	Vienna	N. Österreich	Wien	Ak.
1764	August A. Bilkel		Wagner	in Unter Steir	von Hartberg	Steiermark	Hartberg Gem.	W
1764	* *		Wagner	aus Österreich	v. Heiligenkreutz	N. Österreich, Bz. Baden	Heiligenkreuz	W
1765	Joannes G. Heinz	r. c.	Faber ferr.	Austria	Altlichtenwarth	N. Österreich, Bz. Mistelbach	Altlichtenw. Gm.	Ak.
1765	Franciscus Jugenitz	r. c.			ex Vienna	N. Österreich	Wien	Ak.
1765	Puchard Servatius	r. c.		Trieri hegység	Pissofsdron	Rheinprovinz, Rb. Trier	Bischofsdron	Ak.
1765	Josephus Lemle	r. c.		ex Super Austria	loco Graben	Ob. Österreich, Bz. Gmunden	Graben D.	Ak.
1766	Kraiczenperger K.	r. c.		Morvaország	Znaym	Mähren	Znaym St.	Ak.
1766	Mayer Mátyás				Gaizelberg	Bayern, Rb. Mittelfranken	Geiselsberg D.	Ak.
1768	Michael Berthold	r. c.	lanio	ex Austria	P. Laizerssdorff	Ob. Österreich, Wb. Bz. Neuh.	Lanzersdorf O.	Ak.
1768	Laurent. Schneider	c.	victor	ex Super. Palatinatu	civ. Naupurch	Bayern, Dek. Germersheim	Neuburg Pfdl.	Ak.

Forrás évszáma	NÉV	Vallás	Mesterség, foglalkozás	SZÁRMAZÁSÁNAK HELYE				A forrás megjelölése
				a források helyesírása szerint		egykorú és újabb helységnévtárak szerint		
				Ország, tartomány, kerület vagy vidék	a helység neve	ország, tartomány, kerület vagy vidék	a helység neve	
1768	Sebastian Veber	r. c.	Braxator	ex Austria	Fronsdorf	Ob. Österreich, G.Bz. Pragart.	Frensdorf O.	Ak.
1769	J. M. G. P. Füller	r. c.	laminarius	ex S. Romano Imp.	civ. Bamberga	Bayern, Rb. Ob. Franken	Bamberg St.	Ak.
1769	Vitus Pinczhueber	r. c.	crib. textor	ex Austria	poss. Niederprun	O. Österreich, G.Bz. Ried	Niederbrunn O.	Ak.
1769	Chr. Kaczenmayer	r. c.	Sutor gerim.	ex S. R. Imperio	poss. Aichnigen	Bayern, Rb. Ob. Bayern	Aiching Wlr.	Ak.
1769	Seb. Abärchan		Wagner		Ullm	Württemberg	Ulm (Donau)	W
1770	Gasparus Gröll		Sutor	ex Duc. Bor. Silesia	civ. Frankenstein	Schlesien, Rb. Breslau	Frankenstein	Ak.
1771	Johann I. Stötzel		Wagner		in Bresslau	Schlesien	Breslau St.	W
1772	Andr. Kraiczperger		czibrarius	ex Marchionatu Mor.	civ. Znojma	Mähren	Znajm St.	Ak.
1772	Jacob Kranich		Wagner	Marn	von Schonborg	Mähren	Mährisch-Schönb	W
1772	Jacob Wagner		Wagner	Österreich	Germatsch	N. Österreich, Bz. Zwettl	Germatsch O.	W
1772	Johannes *		Wagner	aus Schwaben	aus Weingarten	Bayern, Rb. Mittelfranken	Weingarten D.	W
1772	* *		Wagner	aus Braussgau	aus Grashausen	Hessen, Prov. Starkeburg	Grosshausen	W
1773	Antonius Romá		lanio	ex Bavariae Ducatu	poss. Bernbácz	Bayern, Rb. Schwaben	Bernbach D.	Ak.
1773	Joan. Jos. Bulland		Pellio	ex R. Boh. D. Rak.	ctte Kratowiczens	Mähren, G. A. Trebitsch	Kratzowitz	Ak
1773	Michael Grof		Wagner		auss Flogberg	Württemberg, Jagstkreis	Flochberg D.	W
1774	Andreas Gutbach		Wagner		in Erlau	Bayern, 1. N. B., 2. O. Fr.	Erlau	W
1774	Valentinus Keller	r. c.	sodalis lanio	ex terr. Svarzenbg.	opp. Szemsheim	Bayern, Unterfranken	Seinsheim	Ak.
1774	Daniel Hauenplas	r. c.		Dist. Sch. in Bohem.	ex Poss. Svecz	Böhmen, Kr. Leutmeritz	Schwetz D.	Ak.
1774	Matthias Maur		Wagner		in Bahrn	Sachsen, Kr. Leipzig	Bahrn D.	W
1775	Conradus Penzler	r. c.	Cerdo	ex S. Romano Imp.	Loco Hadomar	Hessen-Nassau, Rb. Wiesb.	Hadamar	Ak.
1776	Antonius Sallinger	r. c.	vietor		Vienna	N. Österreich	Wien	Ak.
1776	D. Ad. Mihacsek	r. c.	artillerio cap.	ex Bohemia	ex Leippa	Böhmen	Böhmisch Leipa	Ak.
1776	Andreas Erngrueber	r. c.	Architectus	ex Austria	poss. Niederkapel	O. Österreich, G. Bz. Rohrb.	Niederkappel	Ak.
1776	Antonius Jehl	r. c.	Architectus	in Svevia	ex p. Vattenweiler	Bayern, Rb. Schwaben	Wattenweiler D.	Ak.
1776	Joannes Schramek	r. c.	Hospes	in Silesia	Rothcirken	Niedl. Schlesien, Rb. Liegnitz	Rotkirch D. Gem.	Ak.

Forrás évszáma	NÉV	Vallás	Mesterség, foglalkozás	SZÁRMAZÁSÁNAK HELYE				A forrás megjelölése
				a források helyesírása szerint		egykorú és újabb helységnévtárak szerint		
				Ország, tartomány, kerület vagy vidék	a helység neve	ország, tartomány, kerület vagy vidék	a helység neve	
1776	Joannes M. Ring	r. c.	Ianio	in Bavaria	ex poss. Schenze	Bayern, Rb. Oberpfalz	Schönsee	Ak.
1776	Josephus Manhard	r. c.	Ianio	Austria	ex opp. Stokerau	N. Österreich, Pb. Korneub.	Stokerau	Ak.
1776	Joannes Lohr	r. c.	Pectenarius	ex Bohemia	civitate Leippa	Böhmen	Böhmisch Leipa	W
1776	Johan Georg Lahm		Wagner		aus der Stadt BeIn	Hannover, Rb. Stade	Bellen D.	Ak.
1776	Michael Springer		Wagner		von Botzdorf	Rheinprov., Rb. Köln	Botzdorf	Ak.
1777	Antonius Klevechter	r. c.	Tibiarius	ex Bohemia	Oppido Soczicz	Böhmen, Kr. Saaz	Soczicze D.	W
1777	Michael Pichler	r. c.	Tabacarius	ex Styria	oppido Svamberg	Steiermark, Pb. Deutschlshl.	Schwamberg G.	Ak.
1777	Georg Banderfer		Wagner	in Kanten	Zweckenbergen	Kärnthen, Pb. Spittal	Zwickenberg G.	Ak.
1777	Franz Josef Erckart		Wagner	in der Ober- Polfeh	Schneitenbach	Bayern, Rb. Ob. Pfalz	Schnaittenbach	Ak.
1778	Jacobus Musil		Smigmator	ex Bohemia	Ctte Sobislavia	Böhmen	Sobeslav St.	Ak.
1778	J. M. Bauernfeindh	r. c.	Ceroplasta	ex Inf. Austria	Poss. Laa	N. Österreich, Bz. Mistelbach	Laa a. d. Thava St	Ak.
1778	Jos. Firtichnicht	r. c.	Sartor	in Moravia	ex poss. Luba	Schlesien, Nahe v. Breslau	Luba-Leubus D.	W
1778	Antonius Rumeß	r. c.	Braxator	in Imperio	Grosseischlingen	Württemberg, O. A. Göpping.	Grosseislingen	Ak.
1779	J. Jos. A. Eizenhut	r. c.	sculptor	in Elect. Moguntinen	ex poss. Limbácz	Hessen, 1. N.-us., 2. N.-w.	Limbach D.	Ak.
1779	Joan. Ad. Ruppel		Braxator	in Palatinatu	in p. Altzmanhoff	Bayern, im Ldg. Amberg	Altmannshof Kd.	Ak.
1779	Ignazius Schramek	r. c.		ex Bohemia	Pragensio	Böhmen	Prag	Ak.
1780	Joan. Mich. Ejrich	r. c.	rotarius	ex princ. Wirezpurge	Ioco Roden	Bayern, Rb. Unterfranken	Roden D.	Ak.
1780	Joann Kajczer	r. c.	Hospes	ex Bohemia	Ioco Meling	Böhmen, Kr. Saaz	Mellink D.	Ak.
1780	Michael Saljer	r. c.	architectus	in Imperio	ex Stauffa	Baden, Kr. Waldhut	Staufen D.	Ak.
1780	Gaspar Thein	r. c.	hospes	ex Bohemia	Leitamuschel	Böhmen	Leitomischl Gem.	Ak.
1780	Antonius Czirdek	r. c.	figulus	ex Moravia	loco Neureisch	Böhmen, Pb. Datschitz	Neureisch	Ak.
1780	Joannes Kaysser	r. c.			Mehling	Böhmen, Kr. Saaz	Mellink Dfch.	Ak.
1781	Michael König	r. c.	murarius	ex Moravia	Ctte Neiditsan	Mähren	Neutitschein St.	Ak.
1781	Sebastianus Veiss	r. c.	Ephipiarius	ex Austria	loco Grillenberg	N. Österreich, Bz. Baden	Grillenberg Gem.	Ak.
1782	Baulus Szelek	r. c.	murarius	ex Imperio	Nekkehausen	Baden, Kr. Mannheim	Neckarhausen D.	Ak.

Forrás évszáma	NÉV	Vallás	Mesterség, foglalkozás	SZÁRMAZÁSÁNAK HELYE				A forrás megjelölése
				a források helyesírása szerint		egykorú és újabb helységnévtárak szerint		
				Ország, tartomány, kerület vagy vidék	a helység neve	ország, tartomány, kerület vagy vidék	a helység neve	
1782	Josephus Mazanek	r. c.	cancell. Ctis	ex Bohemia	loco Pardubitz	Böhmen	Pardubitz Gem.	Ak.
1782	Fr. Xav. Neymayer		Sutor germ.	ex Bavaria	loco Kuhebach	Bayern, Rb. N. Bayern	Kühbach Dn. G.	Ak.
1783	Antonius Traidler		laminarius		Brunensis	Mähren	Brünn	Ak.
1783	Josephus Ebner		sartor	in Austria	Schönkirch	N. Österreich, Pb. Gänsernd.	Schönkirchen G.	Ak.
1783	Josephus Schelk		mararius	ex Inf. Austria	Ctte Ollensteig	N. Österreich, Pb. Zwettl	Allensteig Gem.	Ak.
1784	Dominicus Moritz		Pectinifer	ex Moravia	loco Tribau	Mähren, Kr. Olmütz	Mähr.-Trübau St.	Ak.
1784	Simeon Jehl		architectus	ex Bohemia	Neuhaus	Böhmen, b. Budweis	Neuhaus St.	Ak.
1785	Andreas Posztká		meisterschm.		Rosenberg	Mähren, Gbz. Brünn	Rosenberg Gem.	Ak.
1785	Joseph Vegerer		Handschuh m.		Viena	N. Österreich	Wien	Ak.
1788	Peter Gunterman		Wagner		von Bamberg	Bayern, Rb. Obl. Franken	Bamberg St.	W
1789	Johan Sziber				Preüsach	Bayern, Rb. O. Pfalz	Preüssach Gem.	Ak.
1790	Barth. Langenfelder				Aichstädt	Württmb., O. A. Leutkirch	Aichstätten D.	Ak.
1790	Anton Pheilstifter	cat.			Pemfling	Bayern, Rb. O. Pfalz	Pemfling D.	Ak.
1790	Jacob Gebhard				Puchau	Böhmen	Buchau St.	Ak.
1792	Anton Paksz			Morvaban	Krozzerlovit	Böhmen, Pb. Pisek	Kraslowize Gem.	W
1793	Magias Kastar		Wagner	Cseorszákban	Ratowitzen	Mähren, Ga. Trebitsch	Kratzowitz	W
1795	Mich. Polszter	cath.	Prof. Piliater		ex I. Ammerbach	Sachs.-Weim.-Eis., B. Apolda	Ammerbach D.	P. D.
1796	Fridericus Viszner	lut.	Sodalis arcu.	ex Imperio	loco Stuckert	Württemberg	Stuttgart Hst.	Ak.
1798	Johan Fischer		Wagner		von Erlau	Bayern, I. N. Bay., 2. O. Fr.	Erlau	W
1798	Bajor András		Wagner		in Nájhaus	Böhmen, Gb. Budweis	Neuhaus	W
1799	Ventzel Tavatsch		Wagner		Prágai fiu	Böhmen	Prag	W
1804	Peter Ehrasien		Wagner	aus Mahren	von Luntenburg	Mähren, Pb. Göding	Lundenburg G.	W
1805	Johan August		Wagner		auss Rebensburg	Bayern, Rb. O. Pfalz	Regensburg St.	W
1805	Johan Bass		Wagner		von Palomba	Baden, Kr. Karlsruhe	Palmbach	W
1805	Martin Lieb		Wagner		von Böttersdorf	Ost-Preussen, Rb. Königsberg	Böttchersd. Kdf.	W

Forrás évszáma	NÉV	Vallás	Mesterség, foglalkozás	SZÁRMAZÁSÁNAK HELYE				A forrás megjelölése
				a források szerint		egykorú és újabbkori helységnévtárak szerint		
				ország, tartomány, kerület vagy vidék	a helység neve	ország, tartomány, kerület vagy vidék	a helység neve	
1805	Heinrich Schmid		Wagner	aus Mähren	aus Brin	Mähren	Brünn	W.
1805	* *		Wagner		aus Wirrsberg	Bayern, Rb. Ob. Franken	Wirsberg Mktfl.	W
1808	Antonius Fritz	r. c.	Sod. Braxator		ex Leinheim	Bayern, Rb. Schwaben	Leinheim D.	P. D.
1808	Leopoldus Hader	r. c.	viator		ex Gaunersdorff	Böhmen	Gaunersdorf (3)	P. D.
1808	Johann Schmidt		Büxenmacher		von Gottlob	Posen, Rb. Bromberg	Gottlob	Sch.
1809	Joannes Kuns	r. c.	pistor Sod.		ex Klagenfurt	Kärnthen	Klagenfurt St.	P. D.
1810	Domínicus Pollak	r. c.	sod. Fab. Lign.	ex Mozariza?	Sphlapenczensis	Böhmen, Pb. Deutschbrot	Schlappenz	P. D.
1810	Frantz Haider		Bäcker	aus Bayern	Dienmontstein	Bayern, O. Pfalz, Bd. Kaiserl.	Diemerstein Wfr	B
1810	Joh. Seicherschmied	r. c.	Büxenm. m.		von Lipova	Mähren, Bz. Holleschau	Lipowa Gem.	Sch.
1811	Joannes A. Régenfuss	ev.	Aurif. sod.	ex Circulo Rhenano	Nürnbergensis	Bayern, Rb. Mittelfranken	Nürnberg St.	P. D.
1811	Franziscus Leitzl	r. c.	Coadj. Aduc.	Austria	ex Gaunersdorff	Böhmen	Gaunersdorf (3)	P. D.
1814	Peter Szaller		Bäcker		von Tsákowa	Steiermark, Pb. Luttenberg	Tschakowa	B.
1836	Josephus Vahóti	r. c.	mag. Sartor		Vienna	N. Österreich	Wien	P. C.
1836	Haulik Antal	r. c.	várbeli gyártos	Csehországi	Chrudínból	Böhmen	Chrudim St.	P. C.
1837	Kerdlér Ferdinand	r. c.		Csehországi	Reichstadtból	Böhmen, Bz. B. Leipa	Reichstadt O.G.	P. C.
1838	Tyrkowszky Ferenc	r. c.	cipővarga m.	Klatau ker. Csehorsz	Nepomuk	Böhmen, Kr. Klattau	Nepomuk	P. C.
1839	Walter János	r. c.	cipőcsináló m.	Tropau ker. Szílesia	Erdmannsdorf	N. Schlesien, Rb. Breslau	Erdmannsdorf	P. C.
1842	Bley Károly	r. c.	sütő	Porosz O.	Königsberg	Ostpreussen	Königsberg St.	P. C.
1843	Haller Vitold	ág. h.	faóra készítő	Würt. Reichlingen k.	Irossingen	Bay., 1. Rb. M. Fr., 2. Rb. Schw	Irsingen D.	P. C.
1846	Baren Agost Ker.	r. c.		Württemberg	Heilbrunn	Württemberg, Kr. Neckar	Heilbronn a. N.	P. C.
1847	Hiemmer Jozefa	r. c.		Ellbogen, Csehorsz.	Valtsch	Böhmen, Kr. Ellbogen	Waltsch	P. C.
1847	Schwantz Vilhelmin	r. c.		Baden	Gengenbach	Baden, Kr. Offenburg	Gengenbach	P. C.
1849	Kittenberger Antal	r. c.	ács	A. Ausztria	Langenlois	N. Österreich, Pb. Krems	Langenlois G.	P. C.
1850	Graff Anna	r. c.		Csehország	Praga	Böhmen	Prag St.	P. C.

Helységnevek, melyeket nem sikerült megfejteni: 1768, 1791 Agriensis; 1790 Barait; 1784 Barg; 1772 Etnam (Mähr); 1806 Fadderla; 1743 Halbrun (Wiedenberg); 1799 Miede (Paren); 1743 Morr; 1777 Notgumpha; 1804 Ohbrigal; 1759 Schwamrn (O. Öst.); 1812 Taurinensis; 1777 Vüsen (N. Öst.); 1750 Winterhofen.

TARTALOM:

Előszó	3. oldal
Forrásmunkák	4. „
Bevezetés	7. „
Települési adataink a XVIII-ik századból:	
Belgrádi német menekülők és nyugatról érkező német telepesek.	9. „
A bevándorlottak elhelyezkedése Szegeden.	15. „
A német telepesek társadalmi és vallásos élete.	21. „
A szegedi német céhek	29. „
A szegedi német céhek kulturális hatása; a szegedi né- met színház	51. „
Függelék:	
Azon polgárok jegyzéke, kiknek származási helyét sike- rült megtalálni.	55. „

ARBEITEN ZUR DEUTSCHEN PHILOGIE

HERAUSGEGEBEN VON G. PETZ, J. BLEYER, H. SCHMIDT.

XLIX.

Auszug aus der in ungarischer Sprache erschienenen Abhandlung:

Beiträge zur Geschichte der deutschen Siedler und ihrer Zünfte in Szeged.

Vom mittelalterlichen Leben Szeged's besitzen wir leider keine schriftlichen Denkmäler, da die Stadt zweimal von den Türken niedergebrannt und mehrmals von der Theiss überschwemmt worden ist. Die erste Urkunde, die von den wirtschaftlichen Verhältnissen Szeged's irgendeine Kunde geben kann, stammt vom Jahre 1522. Es ist das ein Zehntenregister, das unter den damaligen Bewohnern der Stadt die Namen von 291 selbstständigen Handwerkern aufzählt und dadurch beweist, dass in Szeged schon zu jener Zeit ein reges Gewerbeleben herrschte. Unter der türkischen Regierung erfolgte aber ein tragischer Niedergang dieser lebhaften Industrie. Es gab Industriezweige, die gänzlich verschwanden (z. B. die Goldschmiedekunst); nur wenige haben die Katastrophe überstanden.

Die Zurückeroberung Szeged's (1686) ist von entscheidender Bedeutung für die Entwicklung der Stadt. Einerseits wird Szeged dem türkischen Agrarstaat entrissen, andererseits findet — als Wirkung der landwirtschaftlichen Politik des Absolutismus — der industrielle Überschuss hier neuen Absatz. Die beginnende Wohlfahrt und die besseren wirtschaftlichen Verhältnisse bereiten ein neues Aufblühen der Industrie vor, die mit Hilfe der im 18. Jh.-t in Szeged eingewanderten deutschen Handwerker einen grossartigen Aufschwung nimmt.

Diese deutschen Ansiedler kommen in Szeged von Süden und von Westen an. Die handwerktreibende Bewohnerschaft Belgrad's flüchtete 1717 wegen den Übertreibungen der militärischen Vollmacht, 1739 wegen der Eroberung der Stadt durch die Türken in grossen Scharen nach Szeged, wo sie die Bewilligung zum Betreiben ihrer Beschäftigung vom Magistrat erhielt.¹⁾

Über die von Westen angekommenen Wanderer bekommen wir aus den Urkunden des Staatsarchivs (Budapest) und aus den städtischen Steuerkonskriptionen (Stadtarchiv von Szeged) viele Nachrichten. Wann der erste Deutsche aus der Flut der Einwanderer des 18. Jh.-s in Szeged aufgetaucht ist, scheint jedoch sehr fraglich.

Allerdings werden 1712 schon zwei Deutsche unter den Ratsherren erwähnt: »Czingicz« und »Tudowitz« germanus, camerarius«. Diese Tatsache bedeutet soviel, dass die ersten Deutschen Szeged's viel früher erschienen sein mögen als

1) Ratsprotokollen, Szeged, Stadtarchiv.

1712, denn um Ratsherren zu werden, mussten sie sich bereits seit Jahren des Vertrauens der Stadtbürger würdig gezeigt haben.

Aus dem Jahre 1695 besitzen wir eine Militärische Meldung.¹⁾ Laut dieser besteht die Bewohnerschaft der Festung und der Palanke aus lauter Ungarn und Raitzen. Schon 1713 behauptet aber eine ähnliche Aufzeichnung, dass die Bewohner der von Lambion erwähnten Stadtteile überwiegend deutsch seien.

Nach der staatlichen Steuerkonskription des Jahres 1715²⁾ gibt es unter der tributpflichtigen Bürgerschaft (398) sieben Deutsche: Michael Kaigl, Nicolaus Plazer, Andreas Lintner, Philippus Kramer, Joannes Miller, Ulricus Strauss, Steph. Rab.

1719 lässt die Stadt ihre Bürger zusammenschreiben.³⁾ Es ist höchst überraschend, dass unter den Bürgern kein einziger von den Deutschen des Jahres 1715 wiedergenannt wird. Dieser Städtische Ausweis erweitert aber mit den folgenden neun Namen unsere — sich immer vergrößernde — Liste: Adam Svajbelmar, Nicolaus Prontner, Andreas Kell, Bartholomäus Vagner, Christian Prielman, Dionisius Eszinger, Josef Tutowicz, Laurentius Fischer, Mathias Nosholf.

1720 wird von neuem eine staatliche Konskription veranstaltet, die jetzt 15 Deutsche aufweist. Es sind aber nur noch sieben von ihnen unbekannt: Philippus Protter, Joannes Raab, Christophorus Czeller, Josephus Firtel, Josephus Kelner, Christophorus Krupprecht. Die anderen sind schon 1715 (6 Namen), oder 1710 (2 Namen) genannt. Das »Aranykönyv«⁴⁾ (Goldene Buch) gibt die Liste der geschworenen Bürger aus dem Jahre 1723 an. Aus dieser Liste ergeben sich fünf, noch nicht bekannte Namen: Joseph Miller, Joannes Georgius Kolb, Joseph Medl, Jacob Heberl, Andreas Lintenpach. Die anderen 14 Deutschen waren schon in den früheren Jahren aufgezählt. Alle diese Konskriptionen halten bloss die Steuerbaren in Evidenz, und sind deshalb lückenhaft. Viel pünktlicher sind die Angaben der Bürgerrollen (Stadtarchiv), der Zunftschriften (Städt.-Museum) und der Sterbe- und Kopulationsmatrikeln (Pfarrei der Inneren-Stadt). Sie geben von zusammen 481 gewerbetreibenden deutschen Einwanderern Rechenschaft. Auch die Urheimat der Ansiedler ist in diesen zuletzt genannten Quellen teilweise angegeben. 214 von ihnen sind bloss als »Germanus«, 5 »ex Sacro Romano Imperio oriundus« und 37 »németh« (deutsch) bezeichnet. Bei 225 Personen kennen wir den Abstammungsort, auch dem Bezirk, bezw. dem Ortsnamen nach. Ich konnte also die nähere Bestimmung der Urheimat von 91 Reichsdeut-

1) Plan von Szegedin, gez. von Lambion. Orig. im k. u. k. Kriegsarchiv. Meldung vom 2. Mai 1695. Herausgegeben von Reizner: Szeged története I. Bd. 185. S.

2) Staatsarchiv Budapest: Archivum Regnicolare Lad. I. I. No. 1. f. 6.

3) Kovács János: Szeged és népe 69, 83, 164–5, 173. Seiten.

4) Stadtarchiv Szeged: Lib. ac Reg. civ. Szegediensis Cives et Inquilini.

schen, von 133 Österreichisch-Erbländischen und eines Schweizers vornehmen. ¹⁾

Es lässt sich annehmen, das diese Deutschen sich alle in dem Gewerbezentrum, in der »Palanke« niedergelassen haben. Ein im Jahre 1740 gezeichneter »Plan von Szegedin« bezeichnet einen Teil der Palanke als »Teutsche Stadt«. ²⁾ Mit der Zeit haben sie sich immer weiter, auch ausserhalb der umschantzen Palanke ausgebreitet. Und zwar dermassen, dass der Plan von Anton Balla 1776 schon 38, ausserhalb der Schanze wohnende deutsche Bürger aufweisen kann, die alle Hausbesitzer sind. 1828 belief die Gesamtzahl der Bewohner deutschen Namens der Palanke noch auf rund 130 Personen, gegenüber 502 Ungarn und anderer Nationalitäten (28%). ³⁾ Dagegen weist die Statistik des Jahres 1880 auf dem Gebiete der ganzen Stadt bloss 2.5% auf. Diese deutschen Bürger, die im Laufe des 19. Jahrhunderts ihr Deutschtum allmählich aufgegeben haben, spielten vor ihrer Assimilierung eine bedeutende Rolle im gesellschaftlichen und kulturellen Leben der Stadt. Selbst das Äussere der Stadt zeigte einen gewissen deutschen Einfluss. Ein Teil der Festung ist umzäunt worden und erhielt den deutschen Namen »Zwinger«, das heute noch gebrauchte offizielle Stadtsiegel hat sein Muster von den im Jahre 1700 geprägten Ehren-Goldmedaillen der Stadt Nürnberg und an der Stelle des heutigen Horthy-Collegium's befand sich eine »Maria Hilf Capelle«.

Anfangs bildeten die deutschen Bürger eine abgesonderte Körperschaft, die nicht nur einen eigenen Prediger hatte (bis 1719) sondern die von 1721 bis 1775 auch eine eigene deutsche Schule mit einem Lehrer unterhielt. Die Piaristen haben 1725/26 an der Pfarre der inneren Stadt die ungarische Predigt eingestellt; es hatten nämlich bloss die deutschen und dalmatinischen Redner Zuhörer. 1754—1764 wurden die deutschen Verstorbenen abgesondert (ex Parte Germanica) matrikuliert. Von 1712 an wurden bei jeder Restauration mehrere deutsche Bürger zu Mitgliedern des Stadtrates (communitas) gewählt. Es gab Deutsche unter den Geschworenen und Steuereinnehmern; die deutsche Bürgerschaft hatte eigene Vormünder und Volksführer; sogar das Amt des Landtag-Abgesandten und des Stadtrichters hat mehrmals ein angesehener Deutscher bekleidet.

Die Masse dieser deutschen Bewohnerschaft bestand aus Gewerbetreibenden. Die Anwesenheit dieses Gewerbebestandes hat einen ziemlich verdeutschten Charakter des Zunftlebens zur Folge. Zahlreiche Zünfte von Szeged haben deutsche Privilegialbriefe bekommen, ihre Buchführung, ihre Siegel, ihre Standarten, ihre Mitglieder waren im 18. Jahrhundert überwiegend deutsch. In den Zünften, die Kleidungsartikel erzeugten, bildeten die deutschen und ungarischen Meister getrennte

1) Vergl. Függelek (Anhang) dieser Abhandl.

2) Wie sich selbiges Castel Ao. 739 et 40 befandete. Orig. Wien, Kriegsarchiv. Photogr. Copie im Stadt-Museum Szeged.

3) Konskriptionen von Strassenhauptleuten der Palanke.

XB 140782

IV

Gesellschaften; so kennt man auch »Deutsche Schneider«, »Deutsche Gerber«, »Deutsche Kürschner«, »Deutsche Schuster«. Diese Spaltung, wie dies die Limitation¹⁾ von 1812 bezeugt, erfolgte höchst wahrscheinlich wegen der Qualität ihrer Industrieartikel, wegen des Unterschieds, der sich zwischen der deutschen und ungarischen Mode zeigte. Es lässt sich die deutsche Abstammung folgender, im 18. Jahrhunderte neugebildeter Zünfte von Szeged feststellen: Tischler, Zimmerer-Maurer-Steinmetzen, Wagner, Tschismenmacher, Hafner, Knopfstricker, Böttcher, Hutterer, Färber, Rauchfangkehrer, Händler, Messerschmiede, Schmiede, Seiler, Schlosser-Sporer-Büchsenmacher, Metzger (Fleischhacker), Weissbäcker, Riemer-Sattler-Mäkler und Weber.

Es gab in Szeged auch andere zunftartige Korporationen, obwohl diese ohne offizielle Privilegien lebten. Unter ihnen sind die Musikanten an erster Stelle zu erwähnen. Diese Gesellschaft bestand fast ausschliesslich aus Böhmen und Deutschen.

Die deutsche Bürgerschaft war nicht nur die belebende Kraft des Industriellen Aufschwunges, sondern auch ein vornehmer Faktor des geistigen Lebens der Stadt.

In Szeged haben auch mit kleineren und grösseren Unterbrechungen 92 Jahre hindurch (1783—1875), besonders in den Sommermonaten deutsche Schauspieltruppen gastiert. In der Geschichte des deutschen Theaters von Szeged lassen sich zwei Zeitabschnitte unterscheiden. Bis 1842 hat das Publikum die Prosastücke, bis 1875 die Singspiele begünstigt. Mit dem Gastspiel des Direktors Röderer aus Temesvar erloschen die deutschen Theatervorstellungen Szeged's.

1) Bibl. Somogyi No. c. d. 3.

- dése. (Ignaz Aurel Fessler's Leben und schöngeistiges Wirken.) 1915. 2.50 P
- XV. *Mornau József*: A szeghegyi német (rajnai frank) nyelvjárás hangtana. [Lautlehre der deutschen (rheinfränkischen) Mundart von Szeghegy (Kom. Bács).] 1915. 2.50 P
- XVI. *Hollaender Rózsi*: Déry Julianna (1864—1899) élete és költészete. (Julianne Déry's Leben und Dichten, 1864—1899.) 1915. 2.— P
- XVII. *Zuber Marianne*: A hazai németnyelvű folyóiratok története 1810-ig. (Geschichte der ungarländischen deutschen Zeitschriften bis 1810.) 1915. 3.— P
- XVIII. *Happ József*: Béb község német (középbajor) nyelvjárásának hangtana. [Lautlehre der deutschen (mittelbayrischen) Mundart der Gemeinde Béb (Kom. Veszprém).] 1915. 3.— P
- XIX. *Dr. Weber Arthur*: A szepesi nyelvjárás tanulmányozás története. (Geschichte der Zipser Dialektforschung.) 1916. 1.50 P
- XX. *Várady Imre*: Gellert hazánkban. (Gellert in Ungarn.) 1917. 3.— P
- XXI. *Pausz Gabriella*: Nemes Artner Mária Terézia (1772—1829) és írói köre. [Marie Therese von Artner (1772—1829) und ihr literarischer Kreis.] 1917. 3.50 P
- XXII. *Szilasi Klára*: Stöckel Lénárd Zzuzsanna-dramája és a bartfai német iskolai színház a XVI. században. [Leonhard Stöckels Susanna-Drama und das deutsche Schuldrama in Bartfeld (in Ungarn) im 16. Jahrhundert.] 1918. 3.50 P
- XXIII. *Pukánszky Béla*: Herder hazánkban. I. Herder és a népies irány. (Herder in Ungarn. I. Herder und die volkskundliche Richtung.) 1918. 3.— P
- XXIV. *Szepessy Ilona*: Grubenfelsi Gruber Károly Antal hazai német író élete és irodalmi működése. (Leben und literarisches Wirken des deutsch-ungarischen Schriftstellers Karl Anton Gruber von Grubenfels.) 1919. Elfogyott. Vergriffen.
- XXV. *Schmidt Gizella*: Szepesi német népdalok és népies énekek. (Zipser deutsche Volkslieder und volkstümliche Lieder.) 1919. Elfogyott. Vergriffen.
- XXVI. *Nagy Anna*: Heine balladaköltészete és hatása a magyar balladára. (Heines Balladendichtung und sein Einfluss auf die ungarische Ballade.) 1919. 3.— P
- XXVII. *Gerő Zsófia*: Hartmann Móric mint politikai költő, különös tekintettel a magyarsághoz való viszonyára. (Moritz Hartmann als politischer Dichter und sein Verhältnis zum Ungarum.) 1919. Elfogyott. Vergriffen.
- XXVIII. *Csallner Frigyes*: Az analógikus vonások Jörg Wickram regény-motívumaiban. (Die analogen Züge in den Romanmotiven J. W.-s.) 1919. Elfogyott. Vergriffen.
- XXIX. *Dr. Pukánszky Kádár Jolán*: A pesti és a budai német színház története. II. rész. 1812—1847. (Gesch. des deutschen Theaters in Pest und Ofen. II. Teil 1812—1847.) 1923. 4.50 P
- XXX. *Dr. Koszó János*: Fessler Aurél Ignác, a regény- és történetíró. A felvilágosodástól a romantikáig. (Aurel Ignaz Fessler, der Ro-

- manschriftsteller und Historiker. Von der Aufklärung bis zur Romantik.) 1923. 4.50 P
- XXXI. *Dr. Pukánszky Béla*: A magyarországi német irodalom története. A legrégebbi időktől 1848-ig. (Geschichte der deutschen Literatur in Ungarn. Von den ältesten Zeiten bis 1848.) 1926. 8.— P
- XXXII. *Flórián Kata*: A kassai német színészet története 1816-ig. (Geschichte des Kaschauer deutschen Theaters bis 1816.) 1927. 3.— P
- XXXIII. *Bernfeld Magdolna*: A németség Jókai Mór megvilágításában. (Das Deutschtum bei Maurus Jókai.) 1927. 3.— P
- XXXIV. *Basch F. Antal*: Preyer Nep. János. Egy elfeledett bánáti német író. (Johann Nep. Preyer. Ein vergessener Banater deutscher Schriftsteller.) 1927. 3.50 P
- XXXV. *Neuhauser Frigyes*: A zirci német nyelvjárás hangtana. (Lautlehre der d. Mundart von Zirc.) 1927. 2.— P
- XXXVI. *Márer Erzsébet*: Schiller és a fiatal Nietzsche szellemtörténeti kapcsolatai. (Geistesgeschichte. Berührungen zw. Schiller u. dem jungen Nietzsche.) 1928. 2.— P
- XXXVII. *Kurzweil Géza O. S. B.*: A forma, mint kifejező eszköz Klopstock ódaköltészetében. (Die poetische Form als Ausdrucksmittel in Klopstocks Odendichtung.) 1928. 3.— P
- XXXVIII. *Dr. Hermann Egged*: A bátaszéki németek és népdalaik. (Die Deutschen von Bátaszék und ihre Volkslieder.) 1929. 4.50 P
- XXXIX. *Vass Klára*: Buda német utcanevei. A Vár és Ujlak utcanevei 1696—1872. (Ofens deutsche Gassennamen. I. Die Gassennamen der Stadtteile Festung und Neustift von 1696—1872.) 1929. 4.— P
- XL. *Vatter Ilona*: A soproni német színészet története 1841-ig. (Geschichte des deutschen Theaters in Sopron-Oedenburg bis 1841.) 1929. 3.50 P
- XLI. *Eszterle M. Edit*: A budakeszi német nyelvjárás hangtana. (Lautlehre der deutschen Mundart von Budakeszi.) 1929. 3.— P
- XLII. *Weidlein János*: A murgai német nyelvjárás alaktana. [Formenlehre der deutschen Mundart von Murga. (Kom. Tolna.)] 1929. 2.50 P
- XLIII. (Befindet sich im Druck.)
- XLIV. *Berzenczey Margit*: Wildgans-tanulmányok (Wildgans-Studien.) 1930. 3.— P
- XLV. *Osztern Rózsa*: Zsidó újságírók és szépírók a hazai németnyelvű időszakai sajtóban a „Pester Lloyd“ megalapításáig, 1854-ig. (Jüdische Journalisten u. Schriftsteller in der deutsch-ung. periodischen Presse bis zur Gründung des „Pester Lloyd“, 1854.) 1930. 3.— P
- XLVI. *Momberger Ulrik*: A hazai német naptárirodalom története 1821-ig. (Gesch. d. deutschen Kalenderliteratur bis 1821.) 1931. 2.— P
- XLVII. *Szemző Piroska*: Német írók és pesti kiadók a 19. sz.-ban (1812—1878). (Deutsche u. öst. Dichter u. ihre Pester Verleger im 19. Jh. 1812—1878.) 1931. 3.50 P
- XLVIII. *Erdődi József*: A finnugor és indogermán népek legrégebbi érintkezésének néhány bizonyítéka (Einige Beweise für die ältesten Berührungen zw. den finnischugrischen u. indogerm. Völkern.) 1931. 2.50 P
- XLIX. *Jenőfi Éva*: Adatok a szegedi német telepesek és céheik történetéhez. (Beiträge zur Geschichte der Deutschen Siedler und ihrer Zünfte in Szeged.) 1932. 3.— P